د کتاب پېژندنه

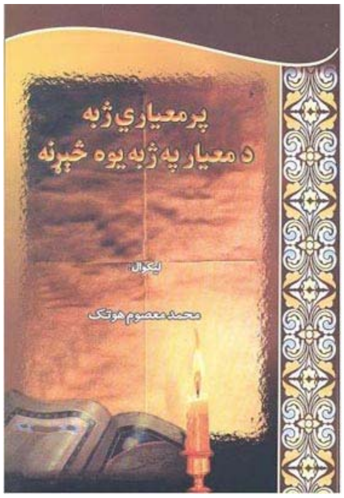

دکتاب نوم: پرمعیاري ژبه دمعیار په ژبه یوه څېړنه
لیکوال : محمد معصوم هوتک
دلیکلو نېټه: ډسمبر ۲۰۰٦ع
دلیکلو ځای: اوکویل ـ کاناډا
کمپوز: محمد معصوم هوتک
ډیزاین: م - روهیال
خپرونکی: علامه رشاد خپرندویه ټولنه ـ کندهار
دچاپ نېټه: جنوري ۲۰۰۷ ع
دچاپ شمېر: زر ټوکه
انلاین چارې: ګل اغا احسان www.benawa.com

د کتاب لړلیک

- دلوی خدای په نامه
- ژبه
- مفاهمه
- دژبې مبداء
- دژبو تاریخي څېړنه
- دخیل لغتونه
- ژبه او دملتو په جوړښت کې دهغې رول
- لهجه څه ته وایي؟
- دژبو کورنۍ
- لیکدود
- دپښتو لیکدود پرون او نن
- معیار ـ دژبې دمعیاري کولو لارې...
- معیاري ژبه څه ته وایي؟
- دپښتو ژبې دمعیاري کولو هڅې څه...
- د معیاري لیکنې پر هڅو باندې د...
- دنوو جوړو سوو لغتو د تلفظ ستونزه
- دژبې دسوچه توب دوه اړخه
- پښتو دسوچه توب پرپېچومو
- په خوله کړلي تصفیه په زړه منلي...
- پښتو نیولوګیزم ژبنۍ اړتیاکه...
- نظري معیار عملي ګډوډي
- د(په) او (پر) ګډوډي
- دمجهولي (ي) لانجه
- چي ـ مي ـ کي
- ښځینه جمعي
- التباس ته نه پاملرنه
- دایي لا بله
- مونږ - موږ - موږه
- آیا دمعیاریت هڅه بري ته رسېـ...
- دمعیاري ژبې عامیانه درک
- دکره لیکنې پښتو داوسنۍ هڅې....
- څه باید وسي؟
- په پښتو یې وکاږم که پر پښتو؟
- تکي په تکي ژباړې ـ تلفظي ...
- پر پښتو کره لیکنه باندې دنیول...
- دمتروکو او ارکاییکو لغتونو
- دایوه مې لا واورئ نورنو ستاسې...
- سپلمۍ وهڅولم
- ماخذونه

دلوی خدای(ج) په نامه

غالباً به د ۱۳٦٧ش کال شاوخوا وه، چي د علامه رشاد مرحوم په کورکي مي د دوی عالمانه خبروته غوږنیولی و. دخبروپه ترڅ کي مي د پښتو د هغه وخت په نشراتو کي د مسلطي ژبي او دهغې په برخه کي دخپلو ستونزو په باب ځيني پوښتني ځني وکړې. په دغه وخت کي ما د باختر آژانس په پښتو څانګه کي دغږي په توګه کارکاوه. استاد د ژبي او د هغې د تحولاتو او تطوراتو په باب او دغه راز د هغه وخت ددولتي پښتو ضد پاليسيو په باره کي او ږدې څرګندوني وکړې. دخبرو په پای کي ما ځني وپوښتل چي ولي په دې برخه کي څه ليکئ نه ؟ په جواب کي راته وويل: "داکارستاسي ځوانانو رسالت دئ. ژبه ملي امانت دئ. موږ دادئ ترتاسي پوري راورسوله. ښه موراو رسوله که بده ، سمه مو را ورسوله که ناسمه ، دابه وروستي نسلونه قضاوت کوي. خواوس وار ستاسي دئ چي له دغه امانت سره بې پروايي ونه سي. اصالت ته يې صدمه ونه رسيږي. لوبي ورسره ونه سي." ماورته د فارسي دابيت ووايه :

آسمان بار امانت نتوانست کشید
قـــــرعۀ فال بنام من دیوانه زدند

استاد و مسل اوزياته يې کړه. "په دې پلمونسې خلاصېدلای. دا امانت تاسي ته درپاته دئ." له هغې ورځي څخه بياترننه پوري چي زه د " امانت" کلمه واورم ، اوږې مي راته درنې سي. داسي راته وايسي لکه د دغه امانت وړلوتوان چي نه لرم . خود استاد(رح) آهنګ لرونکې خبره مي ترغوږوهيسته ازانګې وکړې. "داکارستاسي ځوانانو رسالت دئ." دهمدغه ملکوتي ږغ اغېزه وه ، چي نن يې په ماکي پردغه رازجنجالي موضوع(او سنۍ پښتو يا کره پښتو؟) باندي دليکلو جرأت پيدا کړ .

ددې ليکني په شروع کي زه په دووزړوکي وم چي آياپردغه مشخصه موضوع (دپښتو د معياري کولو پرهڅو) باندي دڅه ليکلو اجازه لرم که يا؟ ډاکټرپالوال وايي: هو ، لرې يې(١) ډاکټرزيار وايي دژبي مسايل ژبپوهانو ته پرېږدئ ځکه دادهغوی مسلکي دنده ده. نو ګويا دده جواب منفي دئ . زه له ډاکټرپالوال څخه تشکرکوم چي دده دفتوا له اسيته مي پدل مات سو او پردغه موضوع باندي مي دليکني جواز ترلاسه کړ او پرڅنګ يې له ډاکټرزيار څخه بخښنه غواړم چي بې لايسنسه مي قلم چلولی دئ.

څرنګه وکړم هغه دچاخبره "کي خورمه کافرکېږم ، کي نه خورم وږی کېږم" د دغه راز پاڼ و پړانګ ترمنځ به سترګي پټي کړم ، دخدای توکل به واخلم او دهغه حق مجرا ينه به وکړم چي دپښتنانه خوار او نتلی قوم يې راباندي لري او پرڅنګ به مي داستاد عليه الرحمه هغي توصيې ته هم يوه داوړوپزه جوره کړې وي ، چي په ډېره جدي لهجه يې راته کړې وه او تاسي ته مې څوکرښي وړاندي يادونه وکړه. واهمه مي ځکه ډېره ده ، چي لوړګړنګ دئ. ببربرم چي ځان ژوبل نه کړم. يوشی چي دليکني جرئت راکوي هغه دمشرانو پوهانو بزرګواري او دکشرانو اخلاص دئ او پرڅنګ يې هرراز انتقاد او کره کتني ته زما خلاصه غېږده. که زماله دې ټولي ليکني او استدلال سره سره بياهم يوچا په دغه خبره سررا خلاص کړ، چي انډيواله ! کره دې اخيستې ده. بيابه زه هم له خپل نيلي څخه راکښته سم او پرخپله تړه به خم. معنادا چي خپلي خبري نعوذبالله من ذلک ، قرآني احکام نه ګڼم .

په دې اثرکي ماله ځينوکتابوڅخه اوږده اوږده اقتباسونه کړي دي . دا کار دې لوستونکي دليکني دپنډواله په انګېزه نه ګڼي. زمارساله بې هغه هم خواره بوښکې ده. زماهدف دمعياريت او سني جريان ته کره کتنه غوندې ده. ددې له پاره زه دنظرياتو او نقل قولونو بيارانقلولو ته اړ کېدم ځکه له رانقلېدو پرته يې لوستونکي په تاريکه کي پاتېدل. خو له دې سره دي هم مالوستونکي وبخښي. په کتاب کي يو شمېرمکررو خبروزماپه خيال څه بېخوندي پېښنه کړې ده.ماد موضوع دلازيات وضاحت په نيامت دمکراتو بېخوندي پرځان منلې ده. هيله ده ښاغلي لوستونکي يې په بزرګواری سره په" تکرار حسن" کي وشمېري.ددې ليکني ځيني برخي ترجمې دي ، چي په متن کي مي يې ماخذ ښوولی دئ او نوره زما خپله څېړنه ده .

په پښتنو کي له بده مرغه پرعلمي مسئلو باندي دنظر څرګندولو پای ناندر او شخړو ته دريږي. په دغه حقيقت باندي له پوهېدو سره سره ، بياهم زه خپل تاريخي مسئوليت دې ته اړکړی يم چي دهغوزرونو پښتنو اند ښېښې منعکسي کړم ،چي دپښتو دننۍ په اصطلاح کره ليکني له بابته ورته پيښې سوي دي .

اګربينی که نابيناو چـــاه است
اګرخاموش بنشستی ګناه است

+++++

محمد معصوم هوتک
اوکويل ــ کاناډا
۲۰ نومبر۲۰۰٦ع

۱ (ډاکټرصاحب پالوال داخبره دلغاتو جوړولو په برخه کي کړي ده اووايي چي دلغاتو جوړول دژبي دهر مستعدويونکي حق دئ.خوزه به ددوی له دغي اجازې څخه لږڅه پراخه استفاده وکړم.)
(وګ: معياري پښتو ـ ۲٤۰ مخ)

ژبه

په انسا سيکلو پيډيا بريټانيکاکي يې دژبي په تعريف کي کښلي دي چي ژبه دږغيزو سيمبولونو دخپلي خوښي سيستم دئ چي دهغه په واسطه انسانان ديوې ټولنيزي ډلي اوديوه کلتوردبرخه والو په توګه متقابله پوهونه اوراپوهونه(مفاهمه) سرته رسوي . په دې تعريف کي ځای سوي مفاهيم که جلاجلا وشنل سي ، نوبه :
ږغيز (vocal)معنادا چي دژبي په تعريف کي موږدمفاهمې په برخه کي يوازي د(وينا) پراړخ زوراچوو. دمفاهمې نورسيستمونه هم سته لکه ديوه ټاکلي مفهوم دافادې له پاره دسراولاس ښورول ، داوړو پورته کول ، دسترګوکشول ، پزه بوچه نيول اونور، چي داهريويې ديوه مشخص مفهوم په ښوونه کي مرسته کوي خوموږپه ژبه کي يوازي ږغيزسيستم په پام کي نيولی دئ(۱ .)
له خپلي خوښي مطلق(arbitrary) سيستم څخه مومراددادئ چي د ژبني سمبول اودهغه داصلي مادې ترمنځ هيڅ رازلازمي اړيکي نه وي. دمثال په توګه په پښتوکي يوحيوان ته آس وايي. ددغه نامه له پاره په پارسي کي اسپ ، په عربي کي فرس ، په هندي کي ګهوړا ، په انګرېزي کي هورس ، په فرانسوي کي شاوال اوپه روسي کي لوښاد ؟ ټاکل سوی دئ. له دغولغتونوڅخه هيڅ يويې دنومړي حيوان له واقعي حالت سره مناسبت نه لري ، بلکي صرف يوه نومونه ده چي د(ولي ؟) له پاره يې نه جواب سته اونه ژبپوهان له دې بابته پرځان باندي دڅېړني تکليف ايږدي. داخبره حتی په تقليدي لغتونو (imitative words)کي ، چي ديوه ږغ دتمثيلولوله پاره وضع سوي وي ،لاهم تريوې اندازې صدق کوي. په انګرېزي کي دپيشوخرهاري ته (purr) وايي اوپه فرانسوي کي ورته (ronronner) وايي. دواړه لغتونه دپيشي (پيشو) دخرکي ږغونه تمثيلوي خوتاسي وينئ چي دهغوپه شکل او جوړښت کي څومره توپيرسته .
سيمبولونه دشيانوڅرګندوونکي دي خوپخپله شيان نه دي. د کتاب لغت پخپله کتاب نه دئ بلکي دهغه څرګندوی دئ.

کله چي موږدژبي لغت پرخوله راوړو ، ترزياتي اندازې پوري مومراد دويلوژبه (spoken language) ده. ليکلې ژبه بيا يوبل سيستم دئ چي له ويناسره سيده اړيکي لري.
اروانباد پوهاند دوکتورمحمد رحيم الهام ليکي:"ژبه دانساني ږغونو يو رمزی سيستم دی چي ديوې ژبنۍ ټولنی غړي يې دمفاهمې له پاره په کاروی. موږدژبې دغه ږغيزسيستم ته ويناوايو. انسانانو دخپلو وينايې ژبودثبتولواوساتلوله پاره ګرافيک سيستمونه اختراع کړي دي چي موږيې ليک بولو . ويناا وليک په ماهيت کې دوه بيل سيستمونه دي. دويناا ساسي جوړونکي عناصرږغونه دی اودليک اساسی جوړوونکی عناصرتوري دي. ږغونه داسې فزيکی پديدې دي چي احساس يې دغوږونوپه واسطه کيږي اوتوري بيا داسي بل ډول فزيکي پديدې دي چي احساس يې دسترګوپه واسطه کيږي...."(۲)
ډاکټرعبدالرازق پالوال دژبي يوډېرخوندورتعريف کړئ دئ اوهغه دا چي"ژبه د پوهوني اوپوهېدني هغه صوتي سيمبوليک وسيله ده چي ودي او تکامل يې بشردانسانيت وتکاملي پړاوته،اودليک ايجاد يې انسان د مدنيت وتکاملي پړاوته رسولئ دئ."(۳)

۱)(ځيني پوهان دمرغانو ږېز ، دانسانانوله خوا "هو" پرځای سرښورول ، يادبې علاقه ګۍ ښوولو پر ځای داوږوپورته کول هم په ژبه کي راوړي خوپه دې شرط چي دغه حرکات اونخښې تل همدايوه معنا ورکړي .
)وګ : الستريټيډ ورلډ انسايکلوپيډيا ـ ۳۰۳۲ مخ ـ نيويارک (
۲) (دخان شهيد ياد ـ دمقالو مجموعه ـ ۷۳ مخ ـ دسرحدونوچاروزارت ـ کابل ـ ۱۳۷۰ ش
۳) (پالوال ، ډاکټرعبدالرازق ـ معياري پښتو ـ دپښتنۍ لومړی مخ ـ ۱۳۸٤ ش

مفاهمه

انسانان ټولنيزژوند کوي. دهغوی په سلوک کي يوله بل سره متقابل عملونه اودغه رازله چاپيريال سره متقابل عملونه دواړه شامل دي. دغه متقابل عملونه اوفعاليتونه دمفاهمې له لاري ، يوبل ته د پيغامو او اطلاعاتودرسولوله لاري سرته رسېږي. دغه رازمنظم اوپر يوه ټاکلي سيستم باندي ولاړمتقابل عملونه يوازي دانسانانوځانګړتياده. نور حيوانان (ژوي)هم دټاکلوږغونواوحرکتونوپه واسطه يوبل ته پيغامونه رسوي ، خودهغوی مفاهمه دانسانانودمنظم ژبني سيستم په توګه نه وي.ژوي يوازي دږغونو جوړولوغريزوي وړتيا لري خوانسانان دخپلي ټولنيزي ډلي دژبي دزده کولواونوروته دورلېږدولوتوان هم لري. دپوهني دلېږدوني همداتوان دبشري مدنيت دمنځ ته راتګ تاداوګټل کېدلای سي. که دژبي تعريف په پام کي ونيول سي نوانسانانوهروخت د خبروکولوتوان درلود ، خوددې معنادانه ده چي ژبه دې نودکلمې په واقعي معنادانسان د پيدا ښت همزولې وي .

په مفاهمه کي درې ډوله سیستمونه شامل دي چي یو یې ږغونه دي ، بل یې دبدن حرکتونه دي اودریم یې ، چي ترنورودوو ډولونو ډېرزیات بنستیزاهمیت لري ، ژبه ده . په ژبه کي بېلابېل ږغونه تریوه ځانګړي انتظام لاندي اوډل سوي وي.

ټولوانسانانو دځان له پاره دویلویوه ژبه جوړه کړې ده اوهرچیري چي بیا مدنیتونه منځ ته راغلي دي ، هورې بیا ورسره سم لیکلې ژبه ایجادسوې ده . له لرغونوژبو څخه بېلابېلي نوري ژبي رازېږېدلي دي اواوس په نړۍ کي تریوزرزیاتي ژبي سته چي ځیني یې په میلیونونو ویونکي لري اوځیني یې بیایوازي په یوه محدوده قبیله کي د یو لږ شمېرویونکو له خوا ویل کېږي. ژبه دانسانانو اوانساني مدنیت یوه ډېره ستره بریا)لاس ته راوړنه) ده .

دژبي مبداء

دبشریت په تاریخ کي دداسي یوه وخت اټکل کېدلای سي چي دنړیوانسانانو نیکه ګانو دي دمفاهمي له پاره دژبي په نامه یوه منظمه وسیله نه درلوده . تاریخي څېړني دنړۍ دموجودوژبونېته فقط یوڅو زره کاله وړاندي بېولای سي. دداسي یوې ژبي یا ژبو په باب زموږسره معلومات نسته،چي موږیې دانسانانولومړنۍ (primitive)ژبه وبولو . دومره قدرپوهېږوچي په انساني تاریخ کي نه یې ژبو انسانانو وجود درلوداونه بل حیوان دخبروکولو استعدادلري. دانسانانود فوسیلونو څېړنه(۱)موږته دیوملیون کالویاترهغه وړاندي زمانه کي دژبي دسته والي څرک راکوي .

۱) (فوسیل fossil دلرغونوژوندیو موجوداتو (حیواني یانباتي (آثارویابقایاووته ویل کیږي لکه هډوکي اوغاښونه چي دمځکي په طبقاتوکي پاته سوي وي .

دژبوتاریخي څېړنه

ننني حالت ته دژبو دتکاملي سیرڅېړنه ځکه سخته ده ، چي په دې برخه کي زیات مواداوارقام (data)نسته. خوله نېکه مرغه ننۍ ژبي سره پرتله کېدلای سي اوکه دهغوترمنځ منظم ورته والی وموندل سي ، ددغه ورته والي له مخي څوک کولای سي دنوموړوژبویوه مخکېنۍ او زړه مرحله پیدا اکاندي. هغه پوهنه چي دغه رازمسایل څېړي ، د تاریخي ژبپوهني (historical languistics) په نامه یادېږي او مقایسوي ژبپوهنه (comparative languistics) دهمدې علم یوه څانګه ده .
ژبي دژوندیو موجوداتو دنوروفعالیتوپه شان دچاپېریال له بدلو نو څخه اغېزمني کیږي . دوګړودکلتوري سیستمونوپه هره برخه کي چي کوم بدلون راسي ، اړونده ژبه یې هم تریوې اندازې پوري هرومرو بدلېږي. له دې سره سم دژبي زاړه لغتونه او اصطلاحات له استعماله لوېږي یایې معناوي بدلون مومي ، نوي لغاتونه منځ ته راځي . سربېره پردې دژبي ویونکي هم تل تغیرمومي. لوییږي ، زړېږي ، مري اونوي ویونکي منځ ته راځي . دیوې ژبي هرویونکی فردهم دخپل عمرپه اوږدوکي دژبي دویلوځینې لاري چاري بدلوي. له دغه فردسره ښایي نورهم دده دلاري تقلیدوکړي. په دې ډول دوخت په تېرېدوسره په ژبه کي ډېربدلون راځي. دابهېرورو ورو پرمخ ځي. که څوک دیوې ژبي د ډېروسپین ږیرواوزلمیوویونکوویناوي واوري ، په هغوکي به د یادوني وړتوپیرووویني .
دلغتونوداستعمال په برخه کي هم ورو ورو او ناڅاپي بدلونونه پېښېږي. که چیري دیوې ژبي لیکلي ثبتونه موجود وي ، نوڅېړونکي په اسانۍ سره کولای سي چي دغه رازبدلونونه پیدا کړي .
په لغتونوکي بدلونونه په څوډوله منځ ته راځي:
ـ معناوي یې بدلون ومومي(۱ . (
ـ یولغت له استعماله لوېږي .
ـ نوي لغتونه او اصطلاحات جوړېږي.
ـ له نوروژبو څخه لغتونه اخیستل کېږي .

۱) (دمثال په توګه په انګرېزي کي د (deer)لغت چي نن دهوسۍ په معنارواج لري ، په زړه انګلیسي کي په عمومي توګه د(حیوان) په معناکارېدئ. په پښتوکي دسیال کلمه دپښتانه له پاره یوه درنه اودویاړ وړ کلمه وه، نن یې دمعیارکاروباریان ددښمن له پاره کاروي .

دخیل لغتونه

له نوروژبو څخه دلغتونواخیستلوبهېرته (لغت پورول) وایي اوکوم لغتونه چي په دې ډول ژبي ته ننوزي د(دخیلولغتونو) په نامه یادېږي. هره ژبه خوراډېردخیل لغتونه لري اومجرده ژبه په نړۍ کي اصلاً وجودنه لري. اروانباد علامه رشاد(رح) وایي: ٌپه دنیاکي مجرده ژبه نه سته اومجردقوم هم نه سته. تاسي وګورئ عربي داسي یوه ژبه ده چي قرآن پکښې نازل سوی دی اودعربوقدامت هم واضح دی. مګرپه قرآن کي اتلس توري غیرعربي راغلي دي. هغه دعربونه دي اودعربي دخیلولغاتوله پاره خفاجي یولوی کتاب لیکلی ،

شفاءالعليل ياځيني کسان يې شفاءالغليل لاوايي ... سيد سليمان ندوی دلغات جديده په نامه باندي يو بل کتاب ليکلی ، چي په هغه کي يې په عربي کي نوي ور داخل سوي لغات څېړلي دي ...ٌ(١(
انګرېزي ژبي ته تر١٠٦٦م کال وروسته خوراډېرفرانسوي لغتونه ننوتل(٢) . دمثال په توګه د (chair)لغت په همدې وخت کي انګرېزۍ ته ننوتئ چي نن ورځ څوک ددخيل لغت خيال لانهورباندي کوي. په زړه انګرېزي کي پخوا دهمدې لغت پرځای (stol) يا (stool)رواج درلود.

ددخيلو لغتونو له مخي ديوې ژبي دويونکو اړيکي له بلي ژبي اوبل قوم سره څرګندېدلای سي. کله چي يوې ژبي ته کوم لغت له بلي ژبي څخه ورننوت اوهورې يې په ژبه کي واخښل سو ، نوبيې نودژبي ويونکی خپل لغت اودژبي خپل مال بولي .
لکه وړاندي چي موو ويل ،ژبي تل دپېريو په اوږدو کي بدلون مومي .
که دانسانانو دوه داسي ګروپونه په پام کي ونيسو ،چي په پيل کي يې يوه ژبه ويله خود ځينو عواملوله امله يوله بله سره بېل ژوندکولوته اړسول ، څوسوه کاله وروسته به يې ژبي يوله بله سره ډېرتوپيرولري اوکه داحالت همداسي روان وي نوځوزره کاله وروسته به يې ژبي دومره سره ليري سوي وي ، چي يوازي به دژبي ماهران په پوهېږي چي ددې دووژبو مورګنی يوه وه .

دهرقوم ژبه دهغه قوم له ټولنيز، اقتصادي اوکلتوري حالته سره تړلې ده. که يې قوم دسيالانو سيال و ، ژبه يې هم ترسيالانونه پاتېږي. پښتو دپښتنانه ژبه ده. دپښتوتاريخ دپښتنوله تاريخ سره تړلی دئ. ترقي اوپرمختګ يې هم دپښتنوله ترقۍ اوپرمختګ سره سيده اړيکی لري. پښتانه چي دخپل ټولنيزانکشاف په داسي پړاوکي وي ، چي په بېسوادۍ کي پاچهي کولای سي،خانۍ کولای سي، سوداګري کولای سي،پيري اومريدي کولای سي،نوژبه به يې څرنګه اوولي پرمختللې وي ؟
هره ژبه که دهغې له ويونکو څخه مجرده وڅېړل سي ، ګويانه ده څېړل سوې. ژبه پرويونکو اغېزه کوي اوويونکي بيا ژبه سره سمبالوي او سموي يې .

)١ (ګوربت مجله-لومړی کال ، شپږمه ګڼه- ٢٣مخ
)٢ (په دغه کال انګلستان دNormansله خوا فتح سو . دنورمن نوم پخوا په عمومي توګه دسکاندنيويايي خلکوله پاره کارېدئ خو وروسته يوازي دناروې خلک په دغه وبلل سول .

ژبه اوږملتوپه جوړښت کي دهغې رول

ديوه ملت دجوړېدو اساسي عناصرګڼه جغرافيايي سيمه ، ګډ تاريخ اوګډکلتور(دين ، ژبه ، ....) دي خوددې عناصرودا غېزې درجې يورازنه دي. زياتره پوهان په دې عقيده دي چي ژبه ديوه ملت د جوړېدو ډېرمهم عنصردئ. دمانچسترپه پوهنتون کي دانګرېزۍ ژبي استاد ټوني کراولي (Tony Crowley) ١ (دژبي دهغې اغېزې په باب چي په نونسمه پېړۍ کي يې په اروپاکي دنوو منځ ته راغلو ملتوپه ژوندکي درلوده ، داسي ليکي :
په١٩ پېړۍ کي په اروپاکي يوشمېرمهمي سياسي پرمختياوي منځ ته راغلي اودهغوپه ترڅ کي ځيني نوي ملتونه راڅرګند سول چي خپل ځانونه يې دلومړي وارله پاره وپېژندل اوله نوروڅخه يې هم دپېژندني غوښتنه وکړه. په دغه کلتوري اوسياسي بدلون کي ژبي مهم رول ولوباوه. ځکه لکه څرنګه چي ژبه په يوه ملت کي دشاملېدلو اوله هغه څخه دوتلوله پاره يوه په زړه پوري اساسي وسيله وه ، دغه رازديوه ملت د منځ ته راتګ لومړنۍ وسيله هم وه .
Pedersenڅرګنده کړې ده ، په نونسمه پېړۍ کي داروپاد ملي ويښتيا او دژبپوهني پيلتيا له يوه لاسه بل لاس ته کېدله اود زياترو نوو را پيدا سوو ملتوله پاره دګرامرکتاب ليکنه يادبوې ډيکشنرۍ ترتيبول د سياسي ارمان اعلاميې اوڅرګندوني وي .

لکه ميولر Mullerچي ويلي دي ژبه دبشريت دټول تاريخ يوژوندی اوګويا شاهد دئ. دی زياتوي چي په دې ډول به ژبه دبشريت ديوه يو موټي اوډله ييز ګروپ ياپه بل عبارت يوه ملت ژوندی اوګويا شاهد هم وي.کله چي ميولر وايي،په معاصروخت کي دځينو ډېرو سرسامونکو
ټولنيزو اوسياسي لانجو دحل له پاره ژبپوهني ته مراجعه سوې ده ، په حقيقت کي يې دژبي دمطالعې پرسياسي رول باندي تبصره کړې ده. دغه رول دواکمنوکړنيو اودهغوی دترونونوپه ګټه لوبېدلی نه دئ بلکي دهغوی پرضديې دملتونو اوژبوپه ګټه عمل کړی دئ.
دنونسمي پېړۍ په دغه عصرکي دغي مفکورې ډېره وده وکړه چيٌ ژبه ملي هويت اوتشخص منعکسوي". دمثال په توګه G.F.Graham د ژبي د رول اواهميت په باب داسي څرګندوني لري :
ژبه ديوه ملت دتمايلاتو اوعادتونوڅرګنده څېره ده اوددوی دپوهي اواحساساتوډېرغوره محک دئ. که داتشريح ومنله سي نوطبيعي نتيجه يې داراوزي چي داولسو اودهغوژبي ترمنځ اړيکی دومره سره نزدې دئ چي يويې بايد دبل له مخي وپېژندل سي. ژبه داولس

دخوی او خصلت وروستی یادګاردئ. دی ور پسې زیاتوي چې ژبه دیوه ملت له یووالي سره په غوځه توګه تړلې ده.
G.P.Marshلیکلي دي: څرګنده ده چې دیوه اولس دیووالي له پاره د ژبې یووالی اساسي توکی دئ. دملت په جوړښت کې دژبې اشتراک د دین او حکومت تر اشتراک زیات غښتلی عنصردئ. دیوې ژبې همزمانه ملتونه که هرڅو دعقایدو او سیاسي تشکیلاتو دتوپیرونو له امله دشکل له مخې سره بېل سوي وي ، خو په اصل کې یو کلتور ، یو ارمان او دحوادثو په مقابل کې یو راز عکس العمل لري.

۱) (ټوني کراولي په لیورپول کې زېږېدلی اولوی سوی دئ.داکسفورډ ، سوت ټامپټن ، رتجرز ، بارسیلونا او ساندیاګو په پوهنتونو کې درس لوستی دئ. اوس (۲۰۰۵ م کال) دمانچسټرپوهنتون د انګلیسي ژبې پروفیسردئ. دده په لیکلو آثارو کې (Proper English?، Language in History and The Politics of Language in Northern Ireland، او Standard English and The Politics of Language) دیادوني وړدي.
دهمدې عنوان مطالب دټوني کراولي د Standard English & the Politics of Language دکتاب له دوهم چاپ د ۵۶ ـ ۵۷ مخونو څخه اخیستل سوي دي .

لهجه dialect څه ته وایي؟

لهجه دخبرو اتر وطرزیا دخبرو دادادې یوډول دئ. لهجې ته په انګرېزي کې dialect وایي چې دیوناني لغت dialectos څخه مشتقه کلمه ده او دډیالکټوس دخبرو کولو طریقې ته ویل کیږي. لهجه دیوې ژبې محلي نوعه هم بللای سو. لهجې ته فرېزیو لوجي phraseologyهم ویله سوې ده (۱) او هغه هم د افادې دڅرګندولو لارې ته ویل کېږي.

لهجې پرجغرافیایي ماحول سربېره په ټولنه کې دیوې ژبې د ویونکو له ټولنیزاو اقتصادي دریځ سره هم بدلون مومي. د کلیوالو لهجه ، دبزګرو لهجه ، دمامورینو لهجه ، داشرافو لهجه ، او نورې ډېرې لهجې یې په مثالو کې راتللای سي .

دژبې پوهان په دې عقیده دي ، چې دژبې لهجه هغه وخت منځ ته راځي چې ویونکي یې له خپل اصلي او طبیعي ټاټوبې څخه د بېلابېلو ټولنیزو ، اقتصادي ، سیاسي او نظامي عواملو له امله نورو سیمو ته ولېږدېږي او هورې د نورو ژبو په ګاونډ کې واقع سي او د نورو ژبو او ثقافت تر اغېزې لاندې راسي. دځینو لهجو دانکشاف لړۍ دومره پسې اوږده سي ، چې یوه بله ژبه منځ ته راوړي .

۱)(ټوني کاولي ۸۳مخ

دژبو کورنۍ

ژبپوهانو دانسانانو دبېلابېلو نژادونو ، قومونو او ملتونو ژبې سره مقایسه کړي دي او هغه یې پر کورنیو باندي سره وېشلي دي. دژبو دې رازمقایسې تهcomparative method وایي . ددې مقایسې په نتیجه کې دوی ته څرګنده سوې ده چې په ځینو ژبو کې لغتونه یو له بل سره ورته ښکاري او له دې څخه داسې نتیجه راباسي چې داژبې په یوه واحده ژبنۍ کورنۍ پورې اړه لري. دوی هڅه کوي چې ددې ژبنۍ کورنۍ مبداء ژبه پیدا کړي. دغه مبداء ژبه زیاتره فرضي hypothetical ژبه وي ځکه دهغې دسته والي دثبوت له پاره پوره اندازه لیکلي مواد په لاس کې نه وي(۱.)
په ژبنیو کورنیو کې یوه دهندواروپایي Indo-Europeanژبو کورنۍ ده. دهندواروپایي ژبو مفهوم واردواره دووتنو ورونو جرمن ژبپوهانو ویلیام ګریم او جیکب ګریم نړۍ ته اعلان کړ. په دې ورونو کې جیکب ګریم دیو قانون پر کشف باندي بریالی سو ، چې وروسته دګریم دقانون په نامه مشهور سو(۲) .ګریم پخپل قانون کې وښودله چې انګلیسي ، جرمني ،لاتیني او داروپاډېرې نورې ژبې په یوه کورنۍ پورې اړه لري اودا کورنۍ وروسته دهندواروپایي کورنۍ په نامه یاده سوه. پوهانو ته لا دا خبره ښه پوره معلومه نه ده چې دهندو اروپایي ژبو مبداء چیرې ده (۳). پښتو دهمدې کورنۍ د آریانۍ څانګې په ختیځ ښاخ اړه لري.

۱) (الستریټیډ ورلډ انسایکلوپیډیا ـ دیارلسم ټوک ـ ۳۰۳۱ ، ۳۰۳۳مخونه ـ نیویارک
۲)(جیکب لـــــــــــودویګ ګریم (Jakob Ludwig Grimm(1785-1863 او ویلیام کارل ګـــــــــــــریم Wilhelm Karl Grimm(1786-1859)دوه ورونه وه چې څه دپاسه دوه سوه کاله وړاندې په جرمني کې اوسېدله . دوی پرجرمني فولکلور باندې ډېر کار وکړ او د فولکلوریکو کیسو یوه مجموعه یې راغونډه کړه چې نن Grimm□s Fairy Tales نومیږي. داکیسې په ټوله نړۍ کې شهرت لري خو په وروستیو کلونو کې دکیسو دکرکټرونو دخشن توب له امله تر انتقاد لاندې راغلي دي. (وګ : الستریټیډ ورلډ انسایکلوپیډیا ـ لسم ټوک ـ ۲۴۲۷ مخ)

)۳ (هماغه اثر ـ ۲۷٤٦ مخ
)٤ (ویکیپیډیا یا Wikipedia دایره المعارف ـ دانټرنیټ په حواله

لیکدود

دلیکلو (writing) عملیه پریوه وسیله باندي دکرکټرونو (تورو) کیندل یا کښل دي. له دې فعالیت څخه مراد دلغاتو او نورو هغو جوړ ښتو سره اوډل یا ثبتول دي ، چي دیوې ژبې نمایندګي کوي. داوډلو او ثبتولو له پاره له ټایپ څخه هم کاراخیستل کېږي خو دلیک دقیق ماهران ټایپ کولو ته دلیکلو عملیه نه وایي. ددوی په نزد لیکل (writing) او ټایپ کول (typing) دوې سره بېلې عملیې دي. په نړې کي دلیکلو اساسي سیستمونه پر څلورو برخو وېشل سوي دي: لوګو ګرافي ، سیلابي، الفبایي او شکلي. په دې ټولو کي یې زموږ د بحث وړ برخه الفبایي سیستم دئ. الفبې دسمبولونو یو مجموعه ده چي هر سمبول یې دژبې دیوه فونیم (ږغ) نمایندګي کوي. بشپړې الفباوي هغه الفباوو ته ویل کېږي چي دا ړوندي ژبې ټول اوازونه او حرکتونه په بشپړه توګه سره تمثیل کړلای سي. یعني که یوه لیکونکي ته دیوه لغت تلفظ ورکړه سي ، دی بې دلیکلو ترعهده ووتلای سي او که یوه لوستونکي ته یو لیکل سوی لغت ورانډي سي ، دی بې دتلفظ کولو تر عهده ووتلای سي.(۱ (دسیمبولونو یا الفباوو په واسطه دیوې ژبې تمثیل ته د هغې ژبې لیکدود وایي. څرنګه چي دیوې ژبې او بلې ژبې تر منځ او دغه راز په یوه ژبه کي دننه دبېلابېلو لهجو ترمنځ دږغونو توپیر ستنه ، ځکه نو لیکدودونه هم توپیر سره لري. هر څومره چي دیوې مشخصې ژبې دلهجو دیو نکو ترمنځ راشه درشه او نور ټولنیز او کلتوري اړیکي سره نږدې کېږي، هغومره یې دواحدې ژبې او واحد لیکدود له پاره زمینه برابرېږي .

دیوې ژبې دلیکني سیستم) لیکدود) تل دهغې ژبې دویونکو د اړتیاوو پربنسټ بدلون او انکشاف مومي. کله کله دوخت په تېرېدو سره دسمبولونو په شکل کي هم بدلون راځي. له همدې امله دئ چي دیوې لیکلي نسخې د انکشاف دڅېړني له لاري هم داړوندو ویونکو د اړتیاوو په باب معلومات ترلاسه کولای سو او هم یې دوخت په اوړدو کي دبدلونونو په څرنګوالي پوهېدلای سو. دهمدې حقیقت له امله باید دمتونو په ثبت او څېړلو کي دخطاط دسلیقې یا لهجې په خاطر بدلون رانه وستل سي ځکه که داکاروسي ، متون مسخه کېږي اودژبې د تاریخي مطالعې په څېړنه کي څېړونکی بې لاري کېږي او پرخپله څېړنه باندي غلطې نتیجې بناکوي .

دالفبې تاریخي سابقه لرغوني مصرته رسېږي او پیل یې د ۲۷۰۰ ق م څخه رانښول کېږي .لرغونو مصریانو دهیروغلیف ددوه ویشتو سمبولو په ایجاداو انکشاف سره دخپلې ژبې کانسونینټونه را پېژندلي دي. د لیکدود د تاریخچې او دلیک دډولونو څېړنه زموږتربحث وتلې ده .

)۱ (اروانښاد پوهاند ډاکترالهام لیکلي دي: دپښتو په او سني لیکدود دي سیستم کي دهرکانسونانتي ږغیزواحد (فونیم) له پاره یو خاص لیکدودي واحد (ګرافیم) شته او کومه ستونزه په کې نه احساسېږي.مګر دپښتو دږغیز سیستم جوړښت واولي ږغیز واحدونه لري خو دلیکدود په سیستم کي یې یوازې پنځه ګرافیمونه موندلای شو. له بلې خوا پښتو ځینې داسې ږغونه هم لري چي له دوو واولونو څخه ترکیبېږي او په لیکدود کې ګرافیمونه ورته نشته او دپښتو دلیکدود دستونزې له همدی کمبو تیو څخه راولاړیږي .
)وګ : دخان شهید یاد ـ ۷٤ مخ (

دپښتو لیکدود پرون او نن

دپښتو الفبې دمنځ ته راتګ پرخبره باندي کورني او بهرني پوهان په یوه خوله نه دي. اودډې لانجي تاداوپردغه حقیقت باندي ولاړدئ چي دلیک مرحلې ته دپښتو ژبې درسېدلو دوخت په باب موږ پوره مدارک په لاس کي نه لرو. دلیکدود پر سر باندي په او سنی زمانه کي لانه توافق او یو لړ نورعیني واقعیتونه ددې خبرې ښکارندوېي کوي چي پښتنو دي تر نورو ګاونډیوورو سته لیک ته اړتیا موندلې وي . ددې موضوع تفصیلي څېړنه موږله خپل هدف څخه لیري کوي. د پخوانیو روایتو او اوسنیو څېړنو له مخې دپښتو الفبې ایجاد ، یا په یوه روایت سمول دغزنوي سلطان محمود (۳۸۷ ـ ٤۲۱ هـ ق)زمانې ته رسېږي . داروایت د خیراللغات دمولف قاضي خیرالله نو ښاري له خوا دنو موړي کتاب په
مقدمه کي (د ۱۹۰۳ع چاپ) بیان سوی اوورو سته عام سوی دئ. قاضي خیرالله ددغه روایت نه راوي ښوولی دئ اونه یې هم ماخذ ، چي څېړونکي دې دنورو څېړنو له پاره ورته مراجعه وکړي.
علامه رشاد (۱۳۰۰ ـ ۱۳۸۳ هـ ش) ددغو روایتو تر یادوني وروسته د پیر روښان بایزید (۹۳۱ ـ ۹۸۰ هـ ق) هغه ادعا رانقلوي چي وایي پر عربې تورو باندي دپښتو تورو ورزیاتول دده (بایزید) کارنامه ده. (۱) د پښتو تورو په جوړولو کي دروښان پیر دغه ادعا دده یو پیاوړي مرید او پیرو دولت لوانې په دغه بیت سره تایید کړې ده:
افغاني لفظ مشکل و ، لوست کو ښې نه شه

ورته وشـــــوه، کننده دیارلس حرفـــونه
د پښتو داتوري دروښان پیردلوی عقیدوي او سیاسي مخالف اخوند دروېزه ننګرهاري (۹۳۹ـ۱۰۴۸هـق) له خوا هم کارسوي دي او له همدې استعمال څخه ګیورګ مارګنسترنې (۱۸۹۲ـ۱۹۷۸ع) داسي نتیجه اخیستې ده چي ګویا د روښان پیرپورتنۍ ادعا حقیقت نه لري (۲ .(
که دغزنوي سلطان محمود په وخت کي د پښتو الفبې په باب غښتلي اسناد ترلاسه هم سي ، له دې حقیقت څخه سترګي نسي پټېدلای چي دغي الفبې دا یجاد له زمانې (پنځمي هجري پېړۍ) څخه بیا د روښان پیرتروخته (لسمي هجري پېړۍ) پوري منظم او پرله پسې تداوم نه دئ موندلی او که یې موندلی هم وي ، زموږ په واک کي داسي اسناد نسته چي له هغو څخه دي ددغه تداوم دسته والي په باب د استدلال له پاره کار واخلو .د موجود و اسنادو له مخي د پښتو الفبې مستند لیکلی ثبت چي وروسته یې زموږ ترزمانې پوري له ډېروبدلونونو سره پرله پسې تداوم موندلئ دئ ، دخیر البیان لیکدود دئ چي زموږ په څېړنو کي ورته روښاني لیکدود ویل سوئ دئ .روښاني لیکدود ددغه غورځنګ په نشراتو او شعري دېوانونو کي پالل سوئ دئ او په دغه لیکدود باندي لیکلي سوي نسخې د پښتو نسخو په زېرمو کي موندل کېږي. ترروښاني ادبیاتو ، چي مرادمي د روښاني غورځنګ د پیروانو دېوانونه دي ،په هاغو ازموږ په لاس کي اوس داسي کومه خطي نسخه نسته چي دغه لیکدود دي یې پاللی وي.
دروښان پیرلوی مخالف اخونددروېزه او دهغه پیروان ځان ته خپل پښتو لیکدود لري چي په خپله نوعه کي خو یو جلا لیکدود ورته ویلای سو ، مګر له روښاني لیکدود سره یې په ځینو برخو کي ورته والی لیدل کېدای سي .
تردغه لیکدود وروسته نو زموږ مخي ته دخوشحال خان خټک لیکدود (ځنځیري لیکدود) راځي .دا لیکدود دخوشحال خان خپل ایجاد دئ . دده خپل آثار او دده دزامنو او لمسیو آثار په دغه لیکدود لیکل سوي دي او خپرښت یې ترروښاني لیکدود ځکه زیات دئ ، چي دخوشحال خاني غورځنګ ادبي ایجادات ترروښاني غورځنګ زیات او پراخ دي. دخوشحال خاني لیکدود یوه وروستنۍ بیلګه ، چي دده تر عصرډېر وروسته دده دکورنۍ دیوه پرد ېس غړي دوست محمد خټک په قلم راپاته ده ، دبحر العلوم (۳) خطي نسخه (د ۱۲۹۰هـق کال خطاطي) ده. په دې نسخه کي دوست محمد خټک خپل قبیلوي نوم) تخلص)په خوشحال خاني لیکدود لیکلي او دخټک کلمې د(ټ) پرځای (ط) کارې او ترلاندي (ء (ورته ږدي .
د پښتو لیکدود د تاریخي سیرڅېړونکي د پټي خزانې او ددغه عصرد لیکدود په باب هم ږغېږي. خو څرنګه چي د پټي خزانې دغه او سنۍ نسخه په دیارلسمه هجري پېړۍ کي خطاطي سوې ده ، ځکه نو دهغې له رویه د اصلي نسخې دلیکدود په باب تبصره کول ما ته مشکله ښکاري . خو دهغو نسخو له مطالعې څخه چي دغه عصرته نزدې یا تر هغه وروسته لیکل سوي دي ، داسي ښکاري چي دخوشحال خاني لیکدود تراغېزې لاندي چي لیکلي سوي نه وي.
خو دا خبره مو باید په ټینګه په پام کي نیولې وي چي له خطي نسخو څخه په یوه عصرکي د مروج لیکدود یا پخپله د لیکوال یا شاعر لخوا کارسوی لیکدود معلومول ډېره ګرانه خبره ده. ځکه خطاطان د نسخو په کاپي کولو کي خپله ځاني سلیقه او خپله لهجه هرومرو داخلوي (۴ .)
په افغانستان کي دامیرشیرعلیخان ترزمانې پوري چي د پښتو کوم لیکدود په لږو ډېربدلون سره رواج درلود ،هغه لیکدود دئ چي په مشخصه توګه له احمد شاهي عصره راهیسي په پښتو لیکنو کي پالل کېدئ. دې لیکدود کومه معیاري بڼه نه درلوده او ترزیاتي اندازې پوري دهرلیکوال او شاعرپه سلیقه او برداشت پوري تړلی و .
په شلمه پېړۍ کي چي افغانستان ته دتجدد او مدنیت پالني اغېزې د امیرحبیب الله خان (سراج الملت والدین) په پاچهۍ کي دسراج الاخبار دخپروونو له لاري ورسېدلې ، نو پرڅنګ یې د پښتو نشراتو له پاره عیني زمینه برابره سوه .سراج الاخبار په لومړي سرکي په سنګي چاپ خپرېدئ او وروسته چي دعنایت مطبعه په کابل کي تاسیس سوه (۱۹۱۱ع) ، سراج الاخبارهم په حروفي تورو خپل نشرات پیل کړل. دا توري پارسي توري وه او پښتو مضامین او اشعاریې هم په همدې تورو خپرول.ځکه نو موږ ددغي دورې پر پښتو لیکدود باندي دسراج الاخبار د نشراتو پر بنسټ نه سو ږغېدلای . موږ ته معلومه ده چي په سراجي عصرکي د حبیبیې مدرسې له پاره د پښتو درې کتابونه د مولوي صالح محمد په قلم لیکل سوي دي. دا کتابونه اوس زما سره نسته خو پخوا مي ترنظر تېرکړي وه. په هغو کي لومړی پښتو کتاب ښاغلي عبد الکریم بریالي (د پښتو لیکدود) په نامه پخپل نوي چاپ سوي اثر۱۰۵ مخ کي په لنډه توګه معرفي کړی دئ. ما ته ددغه کتاب په باب دښاغلي بریالي له بیان او خپلو مشاهداتو څخه څرګنده سوه چي دکتاب لیکدود له هغه رسم الخط سره ورته دئ، چي وروسته دا ماني عصر په (مرکه د پښتو) کي هم منل سوی و او تاسي به یې په راتلونکو کرښو کي تفصیل ولولئ .
دامیرامان الله خان په روښانه دوره کي د پښتو لیکدود له پاره منظمه رسمي هڅه دهغي ټولني له خوا له سره راپیل سوه ، چي ٌ مرکه د پښتو ٌ نومېدله (۵ . (
مرکه د پښتو تر ۱۳۰۲ هـ ش کال دمخه منځ ته راغلې وه او لومړی رئیس یې مولوي عبد الواسع خان کاکړ او ترهغه وروسته یې دوهم رئیس عبد الرحمن خان لودین و. دې مرکې دوولس تنه غړي درلودل او د وخت په اساسي قانون (نظامنامه دتشکیلات اساسی

افغانستان) کي يې په درجېدلو سره رسمي او قانوني بڼه موندلې وه . ددې مرکې وظايف د پښتوژبې د قاعدو جوړول او ددرسي کتابو ترجمه کول او نقلول وو(۶). د ښاغلي رفيع صاحب د څېړني له مخي ، دې مرکې چي د پښتو الفبې له پاره کوم ليکدود ټاکلی و ، له او سني مروج ليکدود سره يې زيات توپير نه درلود .يوازنی توپيريې دا و ، چي د(ځ) بږغ له پاره يې د(ح) ګرافيم ته يو ټکی پرسربل په غېږ کي ورکاوه . له هغو بېلګو څخه چي ښاغلي رفيع صاحب د(يوازينۍ پښتو) له کتابه رااخيستي دي ، ښکاري چي مرکې د کندهارۍ لهجې ځانګړتياوي منلي وې. چي تفصيل به يې تاسي په راتلونکو پاڼو کي ولولئ.

دليکدود کوم اصول چي (مرکه د پښتو) ټاکلي وه ، په طلوع افغان اخبارکي هم په لږ ډېر توپيرسره تعقيبېدل. خوبل چاپې د پاللو هڅه نه کوله او ترډېري اندازې د کاغذ پرمخ پاته سوي دي). ۷ (

مرکه د پښتو داماني دورې له ختمېدو سره پای ته ورسېده . کله چي په هيواد کي ترسقوي انارشۍ وروسته دولتي نظم داعليحضرت محمد نادرخان او دهغه دغښتلو وروڼو په موټه ټينګ سو ،ورسره سم يې په کابل کي د(انجمن ادبی) ترجوړېدو(۱۳۱۰ش)يو کال وروسته په کندهارکي د پښتو انجمن خښته کښېښوول له سوه.

د پښتو ادبي انجمن د ۱۳۱۱ش کال دليندۍ په نهمه نېټه دکندهار ولايت په عامه سلامخانه کي د وزيرمحمد ګل خان مومند په وينا پرانيستل سو. نوموړي په خپله پرانيستونکې ويناکي دانجمن دندې داسي بيان کړې:

۱ـ انتشارديوه مجله علمی او ادبی او اجتماعی او تاريخي چي د پښتانه دشانه سره ښايی او مناسب ددغه کام اوژبی يی .

۲ـ جمع او تدوين دلغات متفرقه د پښتو په هرکام او هرکلی کی د پښتنو چي هرچيری وی او دفع او ورکول دمفهوم داختلاف دلغات چي بلااند يشه دکوم مصيبت څه په ميانځ کی وی يا پيد اشی.

۳ـ جمع کول او ټولول دادبی کتابونو د پښتو ،چي مطبوع وی ياغير مطبوع وی او تشويق دتصنيف او تاليف دداسی آثار ادبيه.

۴ـ ترجمه د درسی کتابونو چي په موجب د پروګرام رسمی دوزارت معارف دافغانستان په مدرسو او مکتبو کی ويل کيږی.

۵ـ ترجمه او تاليف دنورمفيد علمی او فنی او تاريخی او غيره کتابونه عصری دهری ژبی چي وی په شرط ددی چي خلاف دعقايد اسلامی دمسلمان ملت د پښتون او مخالف دسياست دحکومت مستقله دافغانستان نه وی.

۶ـ تاسيس ديو (ملی کتب خانه د پښتو) او هم ضمناً دهغه کتابو نو چي د پاسنی مطالبو د پاره مفيد وی.

۷ـ په ذريعه دنشرد((مجله ادبی)) جلب توجه دتمام ملت ودی خواته او حاصلول دنيک بينی په نسبت د((پښتو))ٌ (۸ .(

دانجمن په دندو کي دليکدود په باب مشخصه يادونه نه ده سوې خو دانجمن له نشراتو څخه څوک معلومولای سي چي دليکدود يوه ټاکلې لارې تعقيبوله او ښاغلی بريالی وايي چيٌ ... دليک په اندازکښی لږبدلون راوستلئ ....ٌ (۹). ښاغلي رفيع په ژبپالنه کي دانجمن د تشکيلاتو او نشراتو په باب ښه پوره څېړنه کړې ده خود ليکدود په باب يې څه نه دي ويلي .

دکندهارد پښتو ادبي انجمن په ۱۳۱۶ ش کال دکابل له ادبي انجمن سره يوځای سوا و ددواړو له ترکيبه څخه پښتو ټولنه منځ ته راغله.

پښتو ټولنه د ۱۳۱۶ ش کال دثورپه لومړۍ نېټه تاسيس سوه . دې ټولني خپل کاراو وظايف ترخپلو مخکنيو انجمنونو منظم او پراخ کړل او هغه په دې ډول وه:

۱ـ دافغانستان دتاريخ تدوين او دافغانستان په تاريخي څرنګوالي له هره پلوه پوره ،پوره رڼا اچول.

۲ـ ژبي او ادب ته تحول او ترقی ورکول ، ملی آثار(فولکلور) دوطن له هره ګوټه راټولول او نشرول.

۳ـ ديوې عصري او عملی ژبي په حيث د پښتوژبی دراژوندی کولو او تدوينولو کار.

۴ـ دکابل مجلې او کالنۍ او نوروو طنی جرائدو په واسطه ادب اوژبی ته ترقی ورکول او جهان ته په يو ابرومندصورت دافغانستان معرفی کول. (۱۰ (

په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولني په اهدافو او وظايفو کي يو ژوربدلون راغی او دنويو وظايفو په لړکي يېٌ د پښتوژبي دلغاتو او قواعدو تدوين ، دضرورت له مخي دنويو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي او لغوي څېړني او د پښتو په لساني علوموپوری مربوط آثارليکل او خپرولٌ شامل سول). ۱۱ (

پښتو ټولنه دهماغه پيل څخه دليکدود ديو کولو په لټه کي وه خو ددغه هدف دترسره کېدو له پاره يې لومړنۍ منظمه هڅه ترخپل تاسيس پنځه کاله وروسته د ۱۳۲۱ ش دجوزا په مياشت(۲۱مې ۱۹۴۲ع) ديوې غونډې په ترڅ کي چي دهيواد ۲۵ تنه پوهان او ليکوال پکښې راغونډ سوي وه ، پريو ويشتو اختلافي موادو باندي تربحث وروسته فيصله وکړه . تردې فيصلې شپږ کاله وروسته يې بيا د ۱۳۲۷ ش کال د سنبلې په اتمه(۳۰ اګست ۱۹۴۸ع) دافغانستان اولرو پښتنو يوې ۱۹کسيزې ډلې غونډه وکړه او په هغه کي يې پريو لړ اختلافي موادو فيصله وکړه .دريمه فيصله د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه (۲۷ اګست ۱۹۵۸ع) دافغانستان ، پېښور او پښتنو ليکوالو او پوهانو په ګډون غونډه وکړه او دلومړۍ فيصلې پرڅلورو موادو يې له سره بيا غور وکړ او دنورو ۷۳ موادو پرسريې موافقه سره وکړه .

په دې فيصلو کي د پښتو الفبې پرسرله (ڼ ـ نړ) پرته نوراختلاف نسته او هغه هم په ټولو فيصلو کي (ڼ (ټاکل سوی دئ. په لومړۍ فيصله کي په (لاړ ـ ولاړ) کي د(ولاړ) شکل فيصله سوی دئ او په دوهمه کي دواړه صورتونه منل سوي دي. په لومړۍ فيصله کي په (لخ ـ لوځ

) کي) لځ) فیصله سوی دئ خو په دریمه فیصله کي بیرته په (لوڅ) باندي تعدیل سوی دئ. په لومړۍ کي په (مونږ-موږ) کي (مونږ) فیصله سوی و ، خو په دریمه کي دواړه منل سوي دي . دغه راز په ټولو فیصلو کي (ږغ-غږ) دواړه شکله منل سوي دي. په لومړۍ فیصله کي د اروانباد الفت دکتاب په حواله د(شو ، شي ، شته ، ...) اشکال منل سوي دي خود ښاغلي بریالي دکتاب په ۱۱۲ مخ کي ورته کښل سوي دي (دواړه صحیح دي) خو ددوهمي فیصلې په برخه کي یې دغه اختلاف ته (دواړه) قید نه دئ وراچولئ (۱۱۵مخ).

زمالاس اوس اصلي فیصلې ته نه رسېږي چي ددغه اختلافي روایت حقیقت ځان ته معلوم کړم .

ددې فیصلو ټول اختلافي مواد راوړل دلته لازم نه دي اولوستونکي یې د اروانباد ګل پاچاالفت په) لیکوالی ، املاءاوانشاء) نومي اثر کي او دغه راز د ښاغلي عبدالکریم بریالي) د پښتو لیکدود) په نامه کتاب کي لوستلای سي. لکه وړاندي چي مي مثالونه راوړل ،په دغودوو کتابو کي راغلي فیصلې یوله بله توپیرسره لري .

دلیکدود په برخه کي ددې فیصلو تطبیقي اړخ په افغانستان کي تر یوې اندازې عملي سوځکه چي یو رازمرکزي دولتي ملاتړ ورسره موجودو.خو ترکومه ځایه چي ماته معلومات سته په لرو پښتنو کي د آزادو مطبعو ستهوالي ددغو فیصلو په تطبیق کي خنډونه اچول او عملي اړخ یې نن لاهم کمزوری ښکاره سوی دئ .

زموږ معاصرژبپوه دوکتورزیارصاحب دغو فیصلو ته د اهمیت په سترګه نه ګوري اووایي چي ٌ پخوا به په پښتو ټولنه یا پښتو مرکه کي داسي کارکېده چي لاس به پورته کېده ، که به دکندهاریانو لاسونه زیات شوه دکندهاریانو پښتو به شوه ، که به دننګرهاریانو دازیات وو ، دهغو به شوه. خو موږ دا کارپرېښوده ... زموږ له پښتو ټولني او بیا ستر انسان محمدګل خان سره دا توپیرو چي هغوی لومړی غوښتل چي د لاس په پورته کولو او ریفرنډم له لاري یو ستندرډ لیکنی فورم پیدا کړي او په تېره بیاوزیر محمدګل خان دخلکو په خولو کي ژبه ورسموله ، دا امکان نه لري....ٌ (۱۲ (

په افغانستان کي د کره پښتوژبې دغورځنګ ترمنځ ته راتګ وروسته د پښتو ټولني په فیصلو کي لاسونه ووهل سول اود(شو ، سو ، ...) فیصلې خویې د پښتوستورو له خوا لاهم ماتي سوې. اوداکار ددې حقیقت ښکارندویي کوي چي دفیصلو پروخت درایو اتفاق نه و اود پوهاند زیارصاحب خبره پرځای ده.

د پښتو لیکدود په باب وروستۍ فیصله دباړه ګلۍ د سیمینارفیصله ده. دا سیمینار په ۱۹۹۲ع کال په باړه ګلۍ کي د پښتونخوا او افغانستان دمهاجرو لیکوالو په ګډون جوړسو .دسیمینار دمنځ ته راتګ زمینه دهغو ټولنیزو اوکلتوري اړیکو له امله برابره سوه چي په افغانستان کي دثورد بخولي(فاجعې) له خاطره پاکستان ته دافغانانو دډله ییز مهاجرت وروسته دلرواوبرو پښتنو ترمنځ ټینګي سوي وې. په دې سیمینارکي دتېرو فیصلو ځیني موادتعدیل سول اودښاغلي رفیع صاحب دخولې خبره ده چي په مجموع کي هغه لیکدودترډېري اندازې ومنل سو چي په افغانستان کي پالل کېدئ. داسي ښکاري چي د سیمینارله نتایجو سره ځینو پوهانو ،چي په سیمینارکي یې برخه نه وه اخیستې، په ځینو برخو کي موافقه نه درلوده . د پېښورنامتو لیکوال اروانباد قلندرمومند خوله لومړي سره دسیمینار پرضدو. ځکه ده خپل ځان ته نوی لیکدود راایستلی و او کتابونه یې (پټه خزانه فی المیزان او خیرالبیان اونور) هم په خپاره کړي وه. پوهاند دوکتور زیار صاحب دباړه ګلۍ فیصلو ته انتقادي نظرلري اولیکي چي په دې سیمینارکي ځیني منلي اوعامي سوي سموني بیرته باطلي سوي دي . لکه ٌ عربي ټول پورویونه په اره بڼه لیکل لکه قمیص، طمع، شمط ..نیم کانسونینټي) معدوله) واونه لیکل لکه په خله(خوله) ، ګټ(ګوټ) ... کې ، همدارنګه د پښتو اوږده یا مجهول(و) پرځای له پېښ (ضمې) او اوږدې یا مجهولې (ې) پرځای له زېر(کسرې) کار اخیستل لکه په ګمان (ګومان) ،رمان(رومان) اوګله(ګېله یا ګیله) ،ډموکراسي (ډېموکراسي (اوله دې ټولو سره تر (ک) ، (ګ) غوره ګڼل چي یوبې سروبوله کاردی ، ځکه دا خو کوم غبرګژبیز سېمبول نه دی چي کړۍ ور واچول شي او خوشې یوتوری پرپښتوابېڅې(الفباء (ورسرباری شي چي هم تخنیکي ستونزه(ټایپ، کمپوز او پرینټ په اړه) رامنځته کوي اوهم اقتصادي اومهالي هغه.ٌ(۱۳ (

دې سیمینارته دزیارصاحب ٌ ۱۲۶ معیاري آرونه ٌ وړاندي سوي وه خو ونه منل سول چي دوکتورزیارله دې بابته خپل ناراضیتوب ښوولی دئ) . ۱۴ (

ډاکټرپالوال دباړه ګلۍ له دې فیصلې سره موافقه نه لري چي وایي په پښتو کي) مد) نسته. دپالوال صاحب په عقیده پښتو مد لري اوده دهمدې موضوع او یو لړ نورو خبرو په باب خپل دلایل په تفصیل سره پخپل نوي کتاب (معیاري پښتو-۹۷مخ)کي راوړي دي.

ښاغلی سرمحقق زلمی هیوادمل په دې برخه کي مصلحت آمېزه نظر ورکوي اولیکي: ٌ ... کومې فیصلې چي ددې سیمینارپه نتایجو مرتبې شوې دتطبیق ساحه یې د پخوانیو فیصلو په پرتله ژوره او پراخه وه ، خو زه ورسره داخبره زیاتول غواړم،چي دا فیصلې ځینې تخنیکي مشکلات لري ، ددې لپاره چي دتطبیق ساحه نوره هم پراخه شي د افغان،پښتونخوا(سرحد)اوجنوبي پښتونخوا(بلوچستان)د متخصصو ژبپوهانو یوه ډله بیا پرې غورو کړي ، هغه مشکلات او تخنیکي ګرانۍ چې پکې شته ، هغه پکې رفع کړي او بیایې دتطبیق ساحې ته وړاندي کړي وروسته تردې باید د پښتنو د بېلوبېلو سیمو او ثقافتي حوزورسم الخطونه سره یو وي. ٌ(۱۵ (

ښاغلي هیوادمل داتخنیکي ګرانۍ ښوولي نه دي چي کومي دي خود بیان له سیاقه یې ښکاري چي له فیصلو سره یې بشپړتوافق نسته

د پښتوليکدود په باب ځيني شخصي او انفرادي هڅي هم سوي دي لکه د شهيد خان عبد الصمد خان ليکدو ، د وزير محمد ګل خان ليکدود ، د قلندر مومند ليکدود او نور . خود دې ټولو ليکدودونو د هغوی د مخترعينو تر وفات وروسته ورتړلي سوي دي.

دليکدود په ټاکلو کي زه داسي نظر لرم چي موږ بايد د پښتو ږغونو (فونيمونو) له پاره د سيمبولونو پر ټاکلو فيصلې وکړو ، نه د تلفظونو په باب . د مثال په توګه پر دې خبره بايد توافق وسي چي اوږده يا مجهوله (ې) څه راز وليکل سي . په دې برخه فيصله سوې ده چي دوه ټکي دي سر پر سرور کړه سي . بس همدا فيصله ده . اوس که د ژبي ويونکي په هر لغت کي دا وږدې (ې (اړتيا احساس کړي ، همدغه شکل به ورته راوړي . موږ که په ليکدوکي دا خبره فيصله کوو چي اوږده (ې) دي په پلانۍ کلمه کي استعمال سي ،

دادليکدود سمونه نه ده ، بلکي د تلفظ اصلاح کول دي . د تلفظ اصلاح کول په فيصله نسي ترسره کېدلای بلکي د هغه له پاره يو اوږد تدريجي بهير او مشخص ژبني او تاريخي شرايط برابر بېدل لازم دئ . دليکدود پر سر د اختلاف اساسي ستونزه همدغه مسئله ده او زموږ د ژبي متخصصين ورته ډېره پاملرنه نه کوي. د پښتو ټولني په فيصله کي ويل سوي وه چي شو ، شم ، شي به ليکو ـ بخښل ، کښېنستل به ليکو ـ چې ، کې ، مې به ليکو ـ ږغ ، غږ به ليکو ، نور نو د هر چا خوښه چي هر راز يې تلفظ کوي. سو ، سم ، سي يې تلفظ کوي او که بخل او کښېنستل او که چي ، کي ، مي . د دې عجيبې فيصلې له مخي نو ګويا د (ش) ګرافيم د (س) او از هم ورکولای سي، (ښ) چي په کوموتوروکي راغلی دئ ، دانګرېزي په شان ګونګ (silent) کېدلای هم سي او مجهوله (ې (د معروفي (ي) کار هم ورکولای سي . د (ښ) او (ږ) په برخه کي دا خبره پرځای ده چي ليکلی ګرافيم بايد په همدې شکل وي خو په وينګ کي دي هره لهجه خپل دا په پام ونيسي ، ځکه دا د عين ګرافيم او فونيم بېلابېل تلفظونه دي . مګر د (سو) او (شو) په باب دا حکم چي (شو (به يې ليکو ، نور د هر چا خوښه چي څه راز يې تلفظ کوي ، يوه بې بنياده خبره ده . ځکه (س (او (ش) دوه جلا ږغونه او دوه سره بېل ګرافيمونه دي او پښتانه د دواړو په ليکنه او لوستنه کي هيڅ راز مشکل نه لري . دا به يوه ژبنۍ مضحکه وي چي (ش) به ليکو ، که يې څوک (س (تلفظ کوي ، پروا نه لري . که دا د يوې قاعدې په توګه ومنل سي نو آيا په نوروشين لرونکو لغاتو کي به هم دا جراوړوي که يا ؟ له بلي خوا چي لهجوته د تلفظ حق ورکول کېږي او د (س) او (ش) په تلفظ کي دوی خپل اختيار لري ، نو په ليکلو کي ولي دا حق نه ورکول کېږي . که د تلفظ له پاره د دغه شان حکم په برخه کي ژبنی جواز موجود وي ، نو ولي يې په ليکلو کي دغه راز جواز نسته . دا کار که څوک د نه پوهېدني له مخي کوي يا يې يو دبل له مراعته کوي ، په دواړو صورتو کي زما په نظر د ژبپوهني په اصولو کي يو ناوړه بدعت دئ . د دې پرځای يې معقوله فيصله دا ده چي د کښېنستل او کښېناستل دواړه شکله دي ومنل سي ، چې ـ مې ـ کې که چا په مجهوله (ې) تلفظ کول ، همدا سي دي وليکل سي او که يې په معروفه تلفظ کاوه د (چي ، مي ، کي) په شکل دي وليکل سي . په دې صورت کي به نو د الفبې يوه ګرافيم ته د تلفظ دوه بارونه ور په شا سوي نه وي . په انګرېزي ژبه کي د همدې ضرورت له خاطره دئ چي colour او color ـ labour او labor دواړه شکلونه هم په ورځنيو ليکنو کي کارېږي او هم يې په ډيکشنريو کي ثبت کړي دي . ما له همدې اسيته د انګرېزي ژبي د اکسفورډ کوچنۍ ډيکشنرۍ (۱۹۹۸ع کال چاپ) لومړي څلور رديفونه سرسري وکتل او يوزيات شمېر توپيري ثبتونه مي پکښې وموندل . که مي ټول رديفونه کتلي وای ، د توپيري لغاتو شمېر ترسوو هرومرو اوښتئ . دا توپيري لغتونه مي داسي سره طبقه بندي کړل:

هغه لغتونه چي بريتانوی او امريکايي ليکنه يې توپير سره لري:

Arbour	Arbor (US)
Ardour	Ardor (US)
Armour	Armor (US)
Axe	Ax (US)
Behaviour	Behavior (US)
Cesarean	Caesarean(US)
Caesium	Cesium (US)
Calk	Caulk (US)
Cancell	Cancel (US)
Catalogue	Catalog (US)
Caecum	Cecum (US)
Coenobite	Cenobite (US)
Centre	Center (US)
Centreboard	Centerboard (US)
Centrefold	Centerfold (US)
Clamour	Clamor (US)
Colour	Color (US)
Coulter	Colter (US)
Cosy	Cozy (US)
Defence	Defense (US)
Disfavour	Disfavor (US)
Dishonour	Dishonor (US)
Distil	Distill (US)

Dolour	Dolor (US)
Draughty	Drafty (US)

هغه لغاتونه چي (Z) يې په (S) باندي اوښتی وي.

Apologize	Apologise
Atomize	Atomise
Authorize	Authorise
Baptize	Baptise
Bastradize	Bastradise
Canalize	Canalise
Capsulize	Capsulise
Centralize	Centralise
Characterize	Characterise
Civilize	Civilise
Collectivize	Collectivise
Commercialize	Commercialise
Computerize	Computerise
Criticize	Criticise
Customize	Customise

دهمدې څلورو ډيفونو رېبلا بېل توپيري لغاتونه

Artifact	Artefact
Bail	Bale
Barracouta	Barracuda
Blether	Blather
Bogeyman	Bogyman
Bogey	Bogy
Bond	Band
Botch	Bodge
Boult	Bolt
Brag	Bragg
Burk	Berk
Caddy	Caddie
Calix	Calyk
Carvel	Caravel
Castor	Caster
Combe	Comb
Coney	Cony
Dean	Dene
Dike	Dyke
Dispatch	Despatch
Doyley	Doily
Dryer	Drier
Dryly	Drily

هيڅ انګرېزي ژبی له دې توپيري لغاتو څخه هيڅ يوه ته غلط يامعياري نه وايي. ددواړوډولونو ثبت اوکارول يې په ټوله معنا اختياري دي .

موږکه ددوکتورزيارصاحب خبره ٌ ژبه دخلکو په خولوکي وراصلاح کووٌ، نوپه دې هم بايد سرخلاص کړو، چي دابارمزله ته نه رسېږي.
عملي اومعقول حل يې هغسي دئ ، لکه ماچي بيان کړ. په دې صورت کي به له لهجوي اصطکاکونو څخه هم خلاص سوي يو اوپه بېځايه ناندروبه مووخت هم نه وي ضايع سوی .

لهجوي تلفظونه دهغوخپلوويونکوته پرېږدئ. که يې دتغير اړتيا او شرايط برابرسول ،هرومروبدلون پکښې راځي. زماد خپلي مشاهدې له مخي دېرش کاله وړاندي ماله خپلو پکتياوالو ټولګيوالو څخه د پوهنتون په ليليه کي دخور، مور کلمات دخېر، مېر په شکل اورېدل. اوس يې هغوی پخپلو منځوکي لاهم نه سره وايي. د تلفظ دا سمېده د پښتوټولني دفيصلومعجزه نه ده بلکي دهغو اجتماعي اغېزو نتيجه ده چي زماپردغوټولګيوالوباندي د نورو لهجو له پښتنو سره د ګډ ژوند له لاري پرېوتلي وې.
دکندهارپه پارسيبانانوکي زمادوړکتوب پروخت په (غ) باندي د(ق) بدلېدل په ټوله معناعامه خبره وه. خواوس داتلفظ ترزياتي اندازې پوري په تېره بيا په نوي تعليم يافته نسل کي له منځه تللی دئ. نه کومه فيصله ترمنځ سوې ده اونه تلفظ په فيصلوباندي بدلون

مومي .
)۱ (خیرالبیان د کابل چاپ ـ سریزه ـ ٦٢ مخ
)۲ (هماغه اثر ، هماغه مخ
)۳ (بحرالعلوم ددیني عقایدو ، فرایضو ،نصیحتونو ، حکمتونو او اخلاقي ، تاریخي او عرفاني کیسو یوه منظومه مجموعه ده چي زیات و کم شل زره بیته کېږي . ددې کتاب یوازنی نسخه د مولف پخپل لیک د کابل په ملي آرشیف کي خوندي ده . لومړی برخه ،لس زره بیته یې ددې قلم چلوونکي له سریزې او حاشیو سره په ۱۳۷۳ هـ ش کي برابره کړې او په ۱۳۸۳ هـ ش (۲۰۰٤ ع) کي چاپ سوې ده . په دغه کتاب کي دوست محمد ختک دخان د پېژندلو په باب وایي چي د محمد اکرم زوی ، د کرم خان لمسی او د زمان خان کړوسی دئ . په پښتانه شعراء دوهم ټوک کي یې زمان خان د زرنام خان زوی د پاینده محمد خان لمسی د عبدالقادر خان ختک کړوسی او د خوشحال خان کوسی بللی دئ . دوکتور عارف عثمانوف په خپل کتاب ٌ خوشحال خان ختک او دده ادبي مکتب ـ ۱۸۱ مخ ٌ کي د مرحوم بینوا د پښتونستان نومي کتاب د ٤١٥ مخ په حواله ، زرنام خان د عبدالقادر خان زوی بللی دئ .
)٤ (ددې کار مثالونه دان د پاسه دي او حتی نن ورځ چي د متن برابرولو اصول ټاکل سوي او په ټولوژبو کي خپاره سوي هم دي ، د متونو برابرونکي د شاعر په لهجه کي لاس وهي او په اصطلاح معیاري کوي یې . د(په) پرځای (پر) په نښاسي او برعکس یې لاهم . د عبدالقادر خان ختک د یوان په کندهاری لهجه او د احمد شاه بابا ، میرزا حنان بارکزي ، شمس الدین کاکړ او... د یوانونه په یوسفزی لهجه خپروي .
)٥ (زمونږ لیکوال دا نوم د پښتو مرکه کارې چي سمه بڼه یې هم داده . خو موږ ته په کار ده چي دځایو ، ټولنو او مرکزو په نومو کي لاس ونه وهو او د چا خبره معیاري یې نه کړو . دا کار موبیا بل وخت د نومړي عصر د پښتو ژبي په کرامري خېړنه کي خطابا سي . ډاکټر پالوال په (خو شال خان) باندي د خوشحال خان ختک د نامه بدلول هم د شاعر په نامه کي لاسوهنه بولي او کړي یې .(وګ : معیاري پښتو ـ ٤٣٦ مخ(
)٦ (رفیع ، حبیب الله ، ژبپالنه ـ ٨٤ مخ ، ۱۳٦۱ ش ، کابل
)۷ (پهٌ رویدادلویه جرګهٔ دارالسلطنهٔ کابل ۱۳۰۳ٌ چي د پښتو ویناوو کومه برخه خپره سوې ده ، په هغې کي د مرکې لیکدود کورټ په پام کي نه دئ نیول سوی.
)۸ (ژبپالنه ـ ۹۳ مخ د پښتو مجلې لومړي کال د ۱۸ ، ۱۹ مخونو په حواله
)۹ (د پښتو لیکدود ۱۰٤ مخ
)۱۰ (وینښ ـ راز محمد ـ پښتو کتابونه ـ ٤ مخ ـ پښتو ټولنه ـ ۱۳۳۷ ش
)۱۱ (پښتو کتابونه ۱۲ مخ
)۱۲ (ښکلا مجله ـ څلورم کال ، دریمه ګڼه ، ٥۰ مخ .
)۱۳ (د پښتو ژبي دودې اړتیا او لارې چارې ـ ٨٤ مخ
)۱٤ (ده د سیمینار افغان برخه والو ته په انک(طعنه) سره د(لاسکتوي) لقبونه ورکړي دي او ځیني نور پېښوري برخه وال یې د(شیخ العلماء) په لقب ټکولي دي (وګ: پښتو ـ پښتانه .... ، ۳۱۰ ـ ۳۱۱ مخونه (
)۱٥ (تېر ماخذ ٦٤ مخ .

معیار ـ دژبي د معیاري کولو اړتیا او اړتیا

څرنګه چي موږ پخپله ژبه کي د معیار ټاکلو له پاره په لیرې زمانو کي کومه تاریخي او مسلسله عنعنه نه لرو نو مجبور یو چي د نوروژبو د معیار ټاکلو جریان د خپلي ژبي د معیاري کولو له پاره د لاربنود په توګه لومړی زده کړو او بیا یې کوزده کړو .

ماته او س سمدلاسه ددې امکانات سته چي د انګریزي ژبي د معیاریت پر هڅو باندي څېړنه وکړم او بیا د دغو هڅو په رڼا کي د پښتو ژبي د معیاري کولو پر مسئله باندي ورغږېږم . ددې څېړني په ترڅ کي به پخپله د معیار (Standard)مقوله هم لږ وډېر تشریح سي .

په اروپايي ژبو کي د معیار (standard)مفهوم په بېلا بېلو معناوو سره ثبت سوئ دئ چي په هغو کي یې لږ ترلږه دوې اساسي معناوي تر نورو ډېري څرګندي دي . لومړی یې د نظامي سمبول مفهوم دئ چي په هغه کي بیرغ ، مجسمه ډوله تصویرونه او نور را تلای سي . دغه سمبولونه د جګولکړو پر سر دودانیو یا نورو ځایو پر سرځوړندوي او دیوه معتبر مرکزي ځای د نښو لولو وظیفه سرته رسوي .دغه ځایونه د فوجیانو د غونډېدو مرکزونه څرګندوي لکه د پاچا دودانۍ ،دغټو اشرافو یا آمرینو د ودانۍ نښانونه .د معیار یا سټنډرډ په دغه راز استعمال کي د عمومیت ، یووالي او لږ ترلږه دیو راز متحدالشکل والي ژور مفهوم نغښتی دئ.

د معیار دوهمه معنا اله لومړی ، څخه بېله ده . په دې معنا کي معیار دیوې اندازې یا وزن یوه نمونه راښیي . د مثال په توګه د اوږدوالي د اندازه کولو فلزي میله(نیم ګزی) ، د ظرفیت د معلومولو لوښی ،د وزن د ښوولو او سپنیزه کتله(کاڼی) او نور .

یو بل معیار هم سته چي د اصل(original)په معنا د نقل (copy) په مقابل کي کارېږي . کاپي په ورځنیو چارو کي د یوه واحد د قانوني څرګندوني په توګه کارور کولای سي خو اصل ته باید ور وستی او نهایي مراجعه وسي . په مثال کي یې د لیک اصل ، د کتاب اصل ،د فرمان اصل او نور را وړلای سو .

په دې ټولو معیاروکي د اعتبار authoritative، عمومیت commonality ، یووالي unity او متحد الشکل والي uniformity مهم مفاهیم په ګډه پراته دي.
په راتلونکو پاڼوکي به ولولو چي دغه مفاهیم څرنګه د " معیاري ژبې" په اصطلاح کي په کار اچول سوي دي او په دې ترڅ کي به ووینو چي انګریزي لیکوالو څرنګه د " معیار" اصطلاح له اوولسمي او اتلسمي پېړۍ څخه کارکړې ده او هم به دغه راز هغه هڅي وڅېړو چي په دې اړه د نونسمي او شلمي پېړۍ په ژبنیو انکشافاتو کي سرته رسېدلي دي. خبره به وار د واره پخپله له " معیاري ژبې" راونښلوو چي څه ته وايي ؟

معیاري ژبه څه ته وايي ؟

معیاري ژبه هغه منلې سوې ژبه ده چي د یوه ژبني قلمرو په هره جغرافیایي سیمه کي د پوهېدلو وړ وي. معیاري ژبه د ادبیاتو او مېډیا ژبه وي او دا د یوې ژبې هغه ځانګړې نوعه (variety) ده چي قانوني یا یو څه قانوني درېځ ورکړه سوی وي. ویل کېږي چي دا د یوې ژبې صحیح ترینه لهجه (dialect) ده. معیاري ژبه زیاتره (هروخت نه (د یوه هیواد د پایتخت پر ژبه تکیه لري. د ژبې دغه شکل په ځانګړې توګه هغوزده کوونکو ته ورزده کېږي چي غواړي دغه ژبه زده کړي او د همدې ژبې ټول لیکلي متون هماغه د معیار په نامه منل سوې املا او ګرامري نورمونه پالي .
ځیني په نړیواله سویه منلي سوي ځانګړتیاوي چي یوه معیاري ژبه په تشخیص کېږي ، دا دي:
ــ یو منل سوی قاموس یا قاموسونه چي ټول معیاري سوي لغاتونه او د هغوا ملاء پکښې درج وي ؛
ــ یو منل سوی ګرامر چي د ژبې ټول شکلونه ، قاعدې او جوړښتونه پکښې ثبت سوي وي او هم دا خبره پکښې څرګنده سوې وي ، چي کوم شکلونه باید استعمال سي او کوم باید نه سي ؛
ــ د تلفظ یو معیاري او منل سوی سیستم چي ویونکي ورته د یوه علمي او مناسب تلفظ په سترګه وګوري او دغه راز له سیمه ییزو اغېزو څخه پاک وي ؛

ــ یوه موسسه(institution) چي د دغي ژبې د استعمال چاري پرمخ بیایي او د هغې د استعمال د نورمونو په ټاکلو کي واک (authority) ورکړه سوی وي. لکه د فرانسې اکېډیمي Academie francaise یا رویال سپېنیش اکېډیمي Royal Spanish Academy چي صلاحیت لرونکي موسسې دي ؛
ــ دیوه داسي منشوریا قانون شته والی چي دغي ژبې ته د هیواد په قانوني سیستم کي رسمي قانوني ځای ورکړي ؛
ــ په عامه ژوند کي (په محاکمو او مقننه موسسو کي) د دغي ژبې کارول ؛
ــ د ادبیاتو یو مرکز درلودل ؛
ــ په همدې ژبه باندي د مهمو مقدسو کتابو ژباړل چي د ویونکو له نظره سپېڅلي او معتبروي ؛
ــ په ښوونځیو کي د ژبې د معیاري ګرامر او املاء تدریسول ؛
ــ بهرنیو زده کوونکو ته د تدریس له پاره د ژبې دغه ځانګړې بڼه یا لهجه ټاکل.(۱)

د معیاري ژبې منځ ته راتلل د بېلابېلو ژبنیو تجویزونو د بریالیتوب نمایندګي کوي. د هغې ټاکل د امعنالري، چي د هغو سیمو ژبه نو رله ارزښته لوېدلې یا غورځول سوې ده، چي له دغه معیارسره توپیرلري . د دې خبري بیامعنا دا ده چي په ځینو هیوادو کي د معیاري ژبې ټاکنه یوه ټولنیزه او سیاسي مسئله ده .
د مثال په توګه په ناروې کي دوې موازي معیاري ژبې سته. یوه یې Bokmal نومېږي چي تر یوې اندازې پوري د ډېنمارکۍ سابقې پر هغه سیمه ییز تلفظ باندي ولاړه ده چي پرناروې باندي د ډېنمارک د واکمنۍ پروخت رواج و، او بله یې Nynrosk نومېږي چي د ابیادلو یډیځي ناروې د لهجو له ترکیبه جوړه سوې ده. خو ایټالویان چي حتی ترناروېژیانو زیاتي یو له بله مختلفي لهجې لري ، بیاهم یوه معیاري ایټالوي لري. عجیبه لا دا ده چي د ایټالویانو معیاري ژبه د روم پرلهجه باندي تکیه نه لري ، بلکي د فلورانس پرلهجه ولاړه ده. په اسپانیا کي هم معیاري اسپانوي د ماډرېډ پرګړدود باندي نه، بلکي د ډېرلیري شمالي ولایت Valladolid پروړیناولاړه ده. په ارجنټاین او یوروګوای کي بیامعیاري اسپانوي د دغو هیوادو د پایتختو یعني د بونیس آیریس او مونټیویډو د لهجو پربنسټ تدوین سوې ده.

معیاري جرمني بیا د یوه ټاکلي ښار یا سیمي پر اساس منځ ته نه ده راغلې بلکي د څو سوو کلونو په اوږدو کي یې انکشاف کړی دئ. د دغو څوسوو کلونو په اوږدو کي لیکوالو هڅه کوله ، داسي راز لیکنه وکړي چي په یوه پراخه ساحه کي د پوهېدلو وړ وي. د ۱۸۰۰ ع کال تر شاو خوا پوري معیاري جرمني یوازي په لیک کي موجوده وه. په دغه وخت کي د شمالي جرمني او سېدونکو ته، چي د معیاري جرمني ژبې پرخلاف یې د ټیټي جرمنۍ ژبې لهجې ویلې ، معیاري ژبه لکه یوه بهرنۍ ژبه داسي ایسېدله او د خارجي ژبې په شان یې زده کوله.
وروسته شمالي تلفظ د معیار په توګه ومنل سو او په جنوب کي یې هم خپورو کېښ. وروسته د Hanover(په شان سیمو کي سیمه ییزه ۲

لهجه یو مخیزه مړه سوه .
په معیاري فینلینډي ژبه کي دلغاتو اساسي جوړښتونه زیاتره د لویدیځي فینلینډۍ لهجې پربنسټ جوړ سوي دي.

په یوناني ټولنه کي تر او سه لاهم دویلو یوه معیاري ژبه نه ده رامنځ ته سوې ځکه په یونان کي هره کمیونیټي خپل ځان پرنورو ګاونډیو ټولنو باندي دلرغونتوب ، وقار، ذکاوت او نورو ورټیاوو له مخي لوړه ګڼي. دوی تل د قدرت ، ثروت او نفوذ پرګډۍ یوله بله سیالۍ کوي او دې ته حاضرسوي نه دي چي دحکومت ترقانون په هاخوا دي دژبې قوانین هم ولري. (۳ (

په جنوبي اسیا کي دهندوستانۍ ژبې دوو معیاري لهجوته رسمي بڼه ورکړه سوې ده چي هغه دوې لهجې هندي ، دهندوستان رسمي ملي ژبه ، او اردو، دپاکستان رسمي ملي ژبه او دهندوستان رسمي محلي ژبه ده. په نتیجه کي له هندوستاني ژبې څخه زیاتره هندي-اردو مراد وي.
نوري معیاري ژبې ډېرپرله پسېچلي اړخونه لري. دپاریس د فرانسوي ژبې تفوق دمعاصرفرانسوي ادب تاریخ په اوږدو کي په پراخه اندازه منل سوی دئ او چاته پکښې ویلي نه دي .
دبریتانیا په انګرېزۍ کي معیاري تلفظ دلندن ښارد ممتازو طبقو پر ژبه باندي ولاړ دئ او دغه راز دانګلستان دښوونځیو دخصوصي بورډ پر sociolect باندي تکیه لري.

دامریکا په متحده ایالاتو کي دامریکایي انګرېزۍ بېلابېل ډولونه سته خو عمومي امریکایي لهجه رسمي نه ده ځکه په هغې باندي زیاتره امریکایان په روانه توګه پوهېږي. په داسي حال کي چي دامریکا د متحده ایالاتو فیډرال حکومت رسمي ژبه نه لري ، زیاترو امریکایي ایالتونو انګرېزي ژبه درسمي دولتي ژبې په توګه ټاکلې ده او په هغو کي لوزییانا ،
نیو مکسیکو ،هاوایي، پیرتوریکو ،ګوام، او امریکایي ساموا انګرېزي او یوه بله ژبه درسمي دولتي ژبو په توګه غوره کړي دي.
دشمالي مایاناټاپوګان درې رسمي ژبې لري.
عربي ژبه چي دپنځه ویشتو هیوادو رسمي ژبه ده او تقریباً دوه سوه او یا میلیونه تنه ویونکي لري ، دمعیاري (ادبي) ژبې پرڅنګ یې خورا ډېري سیمه ییزي لهجې، چي عامیانه عربي (Colloquial Arabic) ورته وایي ،هم سته. دعربو په نزد ادبي عربي ،معیاري عربي (اللغه العربیه الفصحی) ده. له ادبي عربي څخه یې مراد قرآن ژبه او په شمالي افریقا او منځني ختیځ کي دډله ییزو رسنیو (میډیا) ژبه ده. په میډیا کي ټول لیکلي آثار، کتابونه، ورځپاڼې ، مجلې او رازراز اسناد راځي. عامیانه یا لهجوي عربي له کلاسیکي عربۍ څخه ټولي راپیدا سوي ملي او سیمه ییزي عربۍ دي چي په شمالي افریقا او منځني ختیځ کي د ویلو ورځنۍ ژبې دي. په دغو لهجوي ژبو کي ښه پوره اندازه ادبي آثار، په تېره بیا ډراماټیک ادبیات او شعرونه سته.خو کلاسیکه عربي د ټولو عربي هیوادو رسمي ژبه ده او په ښوونځیو کي هم دا ژبه تدریس کیږي .

دهر هیواد تعلیم یافته عرب هم خپله سیمه ییزه لهجه او هم په ښوونځیو کي زده کړې ادبي عربي لړوډېره وایي. دعربي ژبې مصري ، مغربي ، شامي، عراقي، خلیجي، اندولسي، سوداني ، حجازي، نجدي او یمني لهجې دیادوني وړدي .
تر دې لنډو یادونو وروسته به هغه بهیرلږڅه په تفصیل سره بیان کړم چي دمعیاري انګرېزۍ دمنځ ته راتګ تر وخته په انګلستان کي تېر سوی دئ.
په اتلسمه پېړۍ کي دمعیار اصطلاح دانګلستان په هغو ساحو کي ډېره کارېدله چي دژبې په باب څېړني او بیانونه پکښې کېدل. دې خلکو معیار ته د یوه ژبني ارزښت په توګه کتل او زیاري ایست چي دغه ارزښت تر لاسه کړي او په ټولنیزه توګه په رسمیت وپېژندل سي .

معیاریت دغه وخت ترزیاتې اندازې پوري د تصفیې او سوچه توب په مفهوم پېژندل کېدئ.سویفټ(Swift) ،چي دا وولسمي پېړۍ د فیلسوف جان لاک John Locke نژدې معاصرو ، پخپل یوه وړاندیز کي دانګرېزي ژبې دتصفیه کولو غوښتنه وکړه او څرګنده یې کړه چي دا تصفیه به همېشنۍ وي. ده پردې خبره ټینګار کاوه چي ژبه دي تریوه ټاکلي حالته پوري تصفیه سي او بیا دي نو دغه حالت پخپله دیوه اعتباري معیار په توګه ومنل سي چي دهغه له مخي دژبې ویونکو ته لارښوونه وسي. دده دغه ټینګارد اتلسمي پېړۍ په زیاترو ژبنیو نظریاتو کي یوه مسلطه موضوع سوه. دسویفټ په تعقیب لارډ چسټرفیلډ Lord Chesterfield دانګرېزي ژبې د سوچه کولو او وروستي ځل سمولو ږغ وکړ. دغه رازیې څرګنده کړه چي ژبه باید دیوه معیار له مخي تصفیه سي چي بیا نو دیوې نمونې په توګه کار وکړي. چسټرفیلډ له دې امله ډېر خواشینی و ،چي تر هغه ګړېه پوري ولي انګرېزي ژبې کومه ټاکلې معیاري بڼه نه درلوده. خو په دې یې بیا زړه ښه و، چي دمعیار له نه ستهوالي سره سره په انګرېزي ژبه کي دمقدس کتاب هغه ژباړه پرته وه چي King James سر ته رسولې وه. دا تلسمي پېړۍ ګرامریان زیاتره په دې عقیده وه، چي دانجیل همدغه ژباړه ډېره ښه معیاري انګرېزي ده. په دغه مقدس کتاب کي کارسوي ژبې دوه رازه اعتباردرلود ، چي یو یې ژبنی او بل یې دیني و. پردې نظر باندي تر نونسمي پېړۍ پوري لا ترزیاتي

اندازې پورې توافق موجودو .

هيجنسن Higgensonپه دې باب ليکلي وه چې د انجيل انگرېزي په عملي توگه زموږد ژبې معيار دئ په هغه کې د نورو زيا تو تاثيراتو تر ځنگ د انگرېزي ژبې د ښوونې و سايل سته چې په پرتلېزه توگه يې د دوه نيمو سوو کالو په اوږدو کې بدلون نه دئ موندلئ . هيڅ يوې اکاډيمۍ يا معتبرې ډيکشنرۍ د دې توان نه دئ موندلئ چې د غه راز عام ستنډرډ دې منځ ته راوړي ، يا دې ملت ته د غه شان متحد الشکله لارښووني وړاندې کړي.

دهيجنسن په استدلال کې دوه ډېر مهم ټکي دا دي چې د معيار د واړې معناوې پکښې په پام کې نيولې سوي دي. دی وايي چې د انجيل د غه ژباړه د انگرېزي ژبې معيار دئ او د دې معنا دا ده چې د غه معيار ته بايد په اعظمي توگه مراجعه وسي . دی انجيل ته په دې خاطر هم د معيار په توگه قايل دئ چې هغه د يوې راغونډونکي او يو موټي کوونکي قوې په توگه کارورکوي،د دا سې قوې په توگه چې خلک د يو لړ ځانگړو ارزښتو پر شا و خوا بانډې راغونډ ېدلو ته را بولي.(۴ (

هغه څه چې موږ ته په دې نظرياتو کې په زړه پورې دي ،دا دي ،چې په هغه کې د معيار د واړه معناوې په گډه سره کارسويدي. معيارله يوې خوا د دا سې يوه ارزښت په توگه راڅرگند سوی دئ چې بايد تر لاسه سي او بل وار بيا د يوه متحد الشکل عمل په توگه را منځ ته سوی دئ چې بايد ترسره سي. او د دې پرڅنگ د اخبره هم له دلچسپۍ خالي نه ده ، چې د ليکلو او ويلو ژبه بايد سره پټلېس سي. اساسي پوښتنه دا ده چې آيا له ژبني معيار څخه مراد يوه ځانگړې سطحه ده چې په ليکلې ژبه کې ځان بايد وروړسول سي او که يوه ځانگړې سطحه ده چې د ويلو په ژبه کې بايد ځان وروړسول سي ؟ د دغي سخرغوټي خلاصول په حقيقت کې يوه ډېره سخته ستونزه ده او د دې ستونزې د اوارولو له پاره د هغو څو مطالعه ضروري ده چې د معياري ژبې د اصطلاح د کارولو په برخه کې يې د نونسمي او شلمي پېړۍ له ژبنيو څېړنو څخه ځرک ايستلای سو. زه به په دې برخه کې هغه ستونزې و سپړم چې په نونسمه پېړۍ کې انگليسي ژبپوهان ورسره مخامخ سوي وه. په دې ستونزو کې يوه د لهجې او ژبې د تشخيصولو ستونزه وه او د ا دا سې يو مشکل و ، چې حلېده يې اسانه کارنه و .

په انگلستان کې د انگرېزي ژبې د معياري کولو د هلو ځلو په وخت کې د لهجې مسئله يوه جدي موضوع وه. د هغې د اهميت او په معيار ټاکنه کې و هغې ته پاملرنه د معياريت د خوځښت د برخه والو په ليکنو او ويناوو کې ډېره توده مسئله وه. مايکل جان (Meiklejohn) خو حتی ٌژبه يوه لويه لهجه گڼله او لهجه يې يوه کوچنۍ ژبه بلله.ٌ(۵(

امريکايي ژبپوه ډوايټ ويټني (W.Dwight Whitney) خو لاد لهجو په برخه کې نورهم پر مخ تللی دئ او وايي ٌ په رښتينې معنا سره هرفرد د بل فرد په نسبت بيله ژبه وايي. دژبې هر يو ونکی په تلفظ او د لغاتو په درک او استعمال او د غه راز د ژبې په گرامريت grammaticalityکې فردي پېچلتياوې او ځانگړتياوې individual quirks & peculiarities ، لري... د هر يوه مفکوره ،چې د لغاتو د استعمال له مخې يې وړاندې کوي ، له بل يوه سره توپيرلري . په د غه توپيرکې د ده د کرکټر، پوهنې او احساساتو ټول فرديت شامل دئ.ٌ(۶) خو د ويټني نظرياتو هم جدي تناقضات درلودل. که د ده له دې نظرسره ، چې ويل يې هرفرد د بل فرد په نسبت بېله ژبه وايي ، موافقه سوې وای نو د يوه هيواد د واحدې ژبې درلودل خوبيخي له امکانه وتل. د يوې واحدې او متحد الشکله ژبې د پلويانو سر هم په دغو توپيرونو باندې ښه خلاص و. دوی هڅه کوله چې د دغې ستونزې له پاره يو منلی حل پيدا کړي. د لهجو له پامه ايستل او نفی کول د مسئلې حل ورته نه ښکارېدئ. د دې معضلې لومړی حل دا و ، چې د ژبې يو بشپړ قاموس تدوين سي چې په هغه کې د ژبې ټول هوجوده زېرمه د هغې له تلفظ سره يوځای خپره سي. د مخه تر دې چې د غه راز يو قاموس برابرسي ، د انگرېزي لهجو يوه ټولنه جوړه سوه (۱۸۷۳ع) چې English Dialect Society نومېده او يـــه لنډ ډول يې (EDS) بلله . د دې ټولنې هدف د هغو لغاتو راغونډول وه چې نور ورته په معياريت باندې قايل نه وه . د دې پرڅنگ يې د غه لاندې اهداف هم ځان ته ټاکلي وه:

ـ د ټولو هغو کسانو چې د انگلستان په محلي لهجو کې مطالعه کړې وه او هغو کسانو چې د محلي انگرېزۍ له مضمون سره دلچسپي درلوده، سره راغونډول ؛

ـ د يوه عمومي مرکزد جوړېدو له لارې د محلي لغاتو د راغونډونکو د کارونو خوندي کول څو تر هغه وروسته د ټولو د غو لغاتو د ثبتولو له پاره مواد برابرسي ؛

ـ د ښلا ښلو هغو ډيکشنريو (collections of Provincial English Words)بيا چاپول ، چې نادري موندل کېدلې يا په لږتېراژ چاپ سوي وې ؛

ـ د هغو سيمه ييزو لغاتو د مجموعو چاپول چې په هغه وخت کې يې خطي نسخې موجودي وې ؛

ـ د لغاتو د غونډونکو ،زده کونکو او ټولو هغو کسانو له پاره د اطلاعاتي منابعو ماخذونه برابرول چې په دې برخه کې عمومي يا ځانگړې دلچسپي ولري.(۷ (

له دې کارسره دپوهانوعمومي دلچسپي پیدا سوه. ماکس میولر (Max Muller) ترادبي ژبې پرلهجوباندې کارته دلومړیتوب حق ورکړاووې لیکل:

"... ادبي اصطلاحات مصنوعي دي ... دژبې واقعي او طبیعي ژوندله هغه استبدادسره سره، چې دکلاسیکو او ادبي اصطلاحانوله خواسوی دئ ،دهغې په لهجوکې دئ..." . (۸). دماکس میولر نظریه که څه هم ډېره استقبال نه سوه خو دهغه د نظریاتویوه برخه د ستینډرډ ژبې دپلویانو کارپه بهېرکې دمنلو موقع ومونده .

چې خپلې خبرې سره رالنډې کړم دستنډرډژبې دمنځ راتګ جریان په پای کې برې ته ورسېدئ او دWest Saxon لهجه دمعیاري ژبې له پاره اساس وګرځېد اوداکسفورډ ډیکشنرۍ په برابرولو سره دبرې لوړ پړاو ته ورسېد .داډیکشنرې دمعیاري ادبي انګرېزۍ له پاره یوه تیوریکي منبع سوه. موریس R.Morris ولیکل:"زموږ او سنۍ معیاري انګرېزي په لومړي سرکې یوه سیمه ییزه لهجه وه ،چې ترټاکلو شرایطولاندې د یوې ادبي ژبې پوړته ورلوړه سوه. داشرایط نورولهجو ته میسرنه ول."

ددې بحث په پای کې بده نه وي چې ووایم په دغه وخت کې د انګلستان خلګ ، نارینه په سلوکې ٦٦ اوښځې په سلوکې ۵۰ دلیک لوست په نعمت نازول سوي وه(د ۱۸۴۰ احصائیه). دا سلنه(فیصدي (دهماغې پېړۍ په پای کې په سلوکې ۹۷ ته لوړه سوه(۹).

دااحصائیه موږپښتنوته بایدراوښیي چې ژبنۍ معیارته رسېدل دلیک لوست دسطحې څومره لوړېدل غواړي .

۱) (له Wikipedia دایره المعارف څخه دانټرنیټ په مرسته.

۲)(دهانووراوسېدونکې دلومړي جورج له وخته بیا د ویکټوریا تر زمانې پورې دانګلستان په پاچاهۍ قلمروکې شامل وه .

۳) (حاشیه:ټوني کراولي ــ ۱۰۷ مخ

۴)(دانجیل دغې ترجمې ته ژبپوهانو په هغه نظرکتل چې دعربي ژبې پوهان دقرآن عربي ته دادبي او معیاري ژبې په سترګه ګوري. په دغودواړو نظروکې ترژبنې اصل مذهبي تقدس تر ډېرې اندازې پورې طرحه دئ او دې نظردژبې دمعیارټاکلو په ستونزمنه لارکې دیوه توافق له پاره ډېره ښه زمینه برابره کړې وه .

۵) (ټوني کراولي ــ ۸۱ مخ

۶) (ټوني کراولي ۸۱مخ

۷)(ټوني کراولي ــ ۸۸،۸۹ مخونه

۸) (هماغه اثر ــ ۹۰مخ

۹) (وګ: ټوني کراولي ۸۷ مخ .

دپښتوژبې دمعیاري کولو هڅې څه وخت پیل سوې؟

ددې هڅوهدف دژبې معیاري کول و ،که د لیکدود؟(۱ (

زموږ ځېړونکي چې کله دپښتوژبې دکلتوري کېدلولوړه و ژوره مطالعه کوي،نو په عمومي توګه یې له بایزیدروښان څخه رانښلوي. ورپسې دخوشحال خان اوعبدالقادرخان نومونه اخیستل کېږي او د هغوی له خوادلغت جوړوني هلې ځلې دپښتودمعیاریت دتاریخي ځنځیریوه کړۍ ګرزول کېږي . بیانود پیرمحمد کاکړمعرفت الافغاني او ورپسې بیاداامیرشیرعلیخان پښتوبولۍ اوعسکري اودولتي نومونه اودهغه په تعقیب مرکه دپښتو ، پښتوادبي انجمن اوپه پای کې پښتوټولنې ته واررسېږي. څرنګه چې زموږپه ځېړنوکې دپښتوژبې د صیقل کولو اوسمولو هڅه تر ډېرې اندازې دلغت جوړوني پرعملیه باندې حواله سوې ده،ځکه نوپه دغه ټول تاریخي اوادبي جریان کې په جوړوسوولغاتوپسې ځراغ ویلته راا خیستل کیږي او که هوري پر ځینو داسې کلماتوباندې سترګې ولګېدلې، چې په لومړي وار لیدلو سره ځوک د جوړوسوولغاتوخیال پرکولای سي ، نوهمداکاردژبې د توحیدولوله پاره یوتلاښ بلل کیږي.

داچې دالغتونه به په رشتیاسره دیوه تاریخي او ژبني ضرورت له مخې جوړسوي وي اوکنه تردغه وخت پخوابه هم په ژبه کې موجودوه ، یوه مسلکې ځېړنه ده، چې زه به یې دخپل صلاحیت په حدودوکې وروسته یوڅه وشنم. دلته دومره وایم چې که ددغولغاتو نوې جوړونه ثابته هم سي ، هغه باید دپښتوپالنې او پښتوروزنې په حساب کې درج سي، نه دپښتومعیاریت په جمع و خرڅ کې.

دامیرشیرعلیخان دوخت پښتونومونې دهغه امیرله خواپه هیوادکې دنوې مدنیت اویوه منظم دولت دجوړېدوله پاره دعمومي پلان یوه کوچنۍ کړۍ ده اوپه رشتیاسره هم بایدنوموړي امیرپه محاسنو او هیوادپالوهلوځلوکې وشمېرل سي. دده داکارد پښتوپالنې یوه ستره نمونه ګڼل کېدلای سي.

مرکه دپښتودامیرامان الله خان دوخت یوه وطنپاله اوپښتوپاله هڅه ده. ددې مرکې یوازنې چاپې آثار(یوازینۍ پښتو او(پښتوپښویه) ده . یوازینۍ پښتو دسوچه توب له هغه نړیوال تمایل سره په تړاوکې منځ ته راغلې ده ، چې داماني عصر دملي اومشروطه غوښتونکو مبارزو مخکښ اروابناد علامه محمودطرزي په عثماني ترکیه کې دتورکي نیشنلیستانوله مبارزوڅخه اخیستی اوافغانستان ته یې راوړی و. په هغه وخت کې تورکي ملتپالوله عربي اوفارسي ژبې څخه دخپلې ژبې د پاکولو خوراغښتلی

خوځښت را پیل کړی و .

دیوازینې پښتو په سرکې دمرکې دمشر" خادم العلماء عبدالواسع قندهاری" په قلم داسې لولو : "داخبره وهریوه ته ښکاره ده چې دهر ټبر ژبه څوخپلنې نسې اولیک او لیکی په خپله ژبه نسې لوړتوب او پوره والی نسې درلودلی اودپردی له اړې نسی وتلای ... دادی نن ورځ چې لومړی یک دپښتانه دټولواکی بلل کیږی مشرباداردپښتانه) الغازی امیرامان الله خان) چې په کلو زوی اوپه پوهانده پلارد تیرسوو او اوسنیوپښتنودی په دې رازد لوړتابه دخپل ټبراو د ودانی دخپلی مینی پوه سو چې دتوری مټ دکنبی بی متبه نه ځلیږی اوپردی کټ تر ننګړی شپی دی نه خپلیږی اود هیڅ اولس میرانه دبل په ژبه پرتوله مځکه نه خپریږی نویه وټبری ژبه خپلی ته مخه سوه چې هرومرودی خپله ژبه بشپړه سی اوپه ټولواکی اوټولواکي کی دی بله ژبه نه ښوری ...."(۲(
داهځې دکاغذ پرمخ پاته سوې اوپه هماغه کابل کې لا هم دپښتنو لیکوالو(برهان الدین کشککی (له خواونه پالل سوې چې تفصیل به یې تاسې دپښتنود سوچه توب په برخه کې ولولئ.
دپښتومرکې پښتوپښویه اودیوازنی پښتود پښتوپالني یوه مخلصانه هڅه وه اودامانې عصردپښتوپالني یوثبوت دئ. دهغه وخت پښتنو د راوینبولو اوخپلې ژبې ته دپام اړولوله پاره یوتلاښ وخو د پښتوله معیاریت سره یې تړل داوسنی نسل له ذهن څخه راوتلی قضاوت دئ ځکه ددغې مرکې نوم(مرکه دپښتو) پخپله لا هم غیر معیاري اود پښتوګرامرله اصولو سره مخالف دئ.

تردې وروسته چې دپښتوادبي انجمن دکندهاردمنورینو اودتنظیمه رئیس محمدګل خان مومندپه اراده منځ ته راغئ اودده په حضورکې یې دپښتولیکني کومه لارتعقیبوله ، هغه لارپخپله دوزیرصاحب مرحوم له خوا ونه پالل سوه اوپه(پښتوسیند) او(دپښتوژبې لیار) کې یې خپله راایستلې لارتعقیب کړه . دپښتوادبي انجمن دپښتنود عامېدلو اورسمي کېدلوپرلوریوه هڅه وه نه دمعیاري کولو .دژبپالنې ښاغلي مولف دپښتوادبي انجمن دنشراتي اورګان(پښتو) مجلې له یوه پاراګراف څخه داسې نتیجه اخیستې ده چې ګویا ادبي انجمن غوښته پښتویې معیاري وي(۳) . په هغه پاراګراف کې داسې راغلي دي: "... دمحترم کتونکودلوړنظرڅخه پټه نه ده چې په نوروژبوکی معارف په کافی اندازه سره لیکلی شوی دی ، چې دعوامودضرورت اوغوښت یې په پوره دی... بالعکس په پښتو د بده مرغه دونه علمی کوټه اوذخیره موجوده نه ده چې دعوامو ضرورت دی پوره کی نوبه ضروری وی چې انجمن دی په خپله مجله کی زیات مخ دعمومو ورونو داذهان اوعلمیت وګوری چې د(کلم الناس علی قدرعقولهم) پرمعیار برابره وی چې شکوه دګران والی اونه پوهني ځنی پیدانشی...."(۴(
په پورتني پاراګراف کې د(معیار) کلمه د(کلم الناس علی قدر عقولهم) له پاره استعمال سوې ده اومعنایې داچې دمجلې نشرات دې ددغې مقولې پرمعیاربرابروي یعنې ساده دې وي. دلته یې دژبې د معیاري توب مسئله په پام کې نه ده نیولې .
دپښتوژبې له پاره دیوه واحدلیکني معیارمنظمه هڅه دکابل د پښتوټولنې له جوړېدوسره سمه رامنځ ته سوې ده. په تېره بیاکله چې په ۱۳۳۳ ش کال دپښتوټولنې په اهدافو اووظایفوکې یوژور بدلون راغی اودنویو وظایفوپه لړکې یې"دپښتوژبې دلغاتواو قواعدو تدوین ، دضرورت له مخې دنویو اصلاحاتو او لغاتووضع کول ، ادبي اولغوي څېړني اودپښتوپه لساني علوموپورې مربوط آثارلیکل او خپرول" شامل سول.(۵). دپښتوټولنې داهڅه دلیکنې ژبې د معیاري کولو لومړنۍ هڅه ګڼل کېدلای سي. تردې وړاندې چې د پښتومرکې ، پښتوادبي انجمن څه کارونه کړي وه ، هغه ټول د پښتو پالني اوپښتو روزني اودلیکدوددیووالي له پاره هڅې ګڼل کېدلای سي. خوله بده مرغه پښتوټولنې ونه سوای کولای چې دلیکني معیارمسئله تر (سو) او(شو) په هیسته پرمخ بوزي. دپښتوټولنې په پیشنهادسوو مادوکې د لیکدوددیووالي پرسرفیصلې سوې دي نه دژبې دمعیاریت پر موضوع ، وروسته له لیکوالوڅخه دلیکدوددیووالی اودتلفظ یووالی ګډ سوی دئ .

دپښتوټولنې دکاواکو هڅوپرڅنګ له نن څخه زیات وکم پنځه ویشت کاله وړاندې دیوازنۍ کره لیکنې پښتوپه نامه یوبهېرراروان دئ چې پوهاند دوکتورمجاوراحمدزیارېې دتاداوابینوولوادعاکوي اوواېي چې دغه بهېر دنوموړي په اراده ، نوښت اوفعال ګډون سره راپیل سوی او تراوسه پرمخ وهل کېږي. دڅوکلونوراهیسې چې پر افغانانوباندې دنوروبدمرغیوپرڅنګ دپوهانو اوعالمانودنه جبره کېدونکې مرګوڅپې راماتې دي ،اودافغانانوپه تېره بیا د پښتنوډېرې ستري هستۍ دمرګي غېږته تللې دي ، اوس دیوې پښتو له بهېرسره د نوروپوهانواودپوهنتون داستادانو اوداکاډیمۍ دغړونومونه هم تړل کېږي ؟ ! داحرکت لړموافقین اوخورازیات مخالفین لري چې زماد همدې کتابګوټي په ترڅ کې به تاسې دهغه په باب بېلابېل نظرونه ولولئ .

)۱ (دمخه تردې چې دپښتوژبې دمعیاریت په برخه کې وږغېږم ، دیوه ټکي یادونه ضروري ګڼم اوهغه داچې زموږپښتنوڅېړونکودوې خبرې سره ګډې کړې دي اوهغه دپښتوژبې پالنه اودمعیاري پښتو ټاکنه ده. زموږڅخه دژبني فعالیت دغه دوې برخې ګډې سوې دي اوزه به په دې بحث کې دنوروموضوع ګانوپرڅنګ پرهمدې برخه هم رڼاواچوم .
)۲ (بینوا ــ عبدالروف ــ پښتوروزنه ــ ۱۴۶ ، ۱۴۷ مخونه ــ دپښتوڅېړنوبین المللی مرکز ــ کابل ــ ۱۳۵۷ ش .

دغه راز وګ: ژبپالنه ـ ۸۷ مخ دیوازنۍ پښتو د ٦ ـ ٧ مخو په حواله
٣) ژبپالنه ـ ٩٥ مخ
۴) ژبپالنه ـ ٩٥ مخ
۵) پښتو کتابونه ١٢ مخ .

د معیاري لیکنې پرهځو باندې د نیولوګیزم هنځمه

په ژبه کې د نوو لغتونو جوړول له باباآدمه تردې دمه پورې یو معمول دوددئ. د نوو اختراعاتو او کشفیاتو او نوو مفاهیمو له پاره هر قوم او د هرې ژبې ویونکو نوي لغتونه جوړ کړي دي. زما په نظرد"وعلم ادم الاسماء کلها" (البقره سوره ٢ آیت)څخه به هم مراد همدغه لغتونه جوړول او وربښوول وي. د لغت جوړولو له پاره په نننۍ ژبپوهنه کې د نیولوګیزم یا نیولوجیزم neologism اصطلاح کاریږي.نیولوګیزم هغه لغت، اصطلاح یا عبارت ته ویل کېږي چې نوی جوړ سوی وي او زیاتره پر یوه نوي مفهوم باندې دلالت کوي یا یوې زړې اصطلاح ته نوی ژبنی رنګ ورکوي.نیولوګیزم د اختراعاتو ،نوو پدیدو یا هغو زړو مفاهیمو د پېژند له پاره ګټور دئ چې په یوه نوي کلتوري قرینه کې واقع سوي وي. د نیولوګیزم یو مثال e-mail دئ چې موږ یې په مدني ټولنو کې د انټرنیټ په برکت له نامه سره ډېر اشنایو. د تعریف له مخې هر نیو لو ګیزم باید نوې بڼه ولري خو کله کله په مستقیمه توګه ځانګړو اشخاصو ، نشراتو او یا یوې حادثې ته منسوب وي . د نیولوګیزم اصطلاح د اتلسمې میلادي پېړۍ په شا و خوا کې رامنځ ته سوه خود نونسمې پېړۍ د پیل تر یو څه وخته پورې لا د " نیولوګیزم" لغت پخپله نیولو ګیزم و .
د طب د عقلي و عصبي ناروغیو په څانګه (سایکیاټري (psychiatry کې د نیولوګیزم اصطلاح بل راز معنا لري او هغه وخت کاریږي چې یو ناروغ داسې کلمات ترخولې راباسي چې له ده پرته یې بل څوک په معنا نه پوهېږي.(١) په کوچنیانو کې دغه راز پېښه غیر عادي نه ده خو په
لویانو کې دغه راز کلمات ترخولې را ایستل د افکارو د بې نظمۍ یوه نخښه ده چې د شیزوفریني schizophrenia په شان د عقلي او دماغي ناروغۍ نمایندګي کوي.
د نیولوګیزم کلمات ترخولې را ایستل کله کله د ماغزو د ستروک stroke یا د انسان سرته د صدمې رسېدلو له اسیته هم پېښېږي. په دغه وخت کې د ناروغ ژبه ګنګوره سي او نامفهومه کلمات ترخولې راباسي چې په سایکیاټري کې ورته نیولوګیزمونه وایي.

په الهیاتو کې هرې نوې نظریې ته په نسبي توګه د نیولوګیزم په سترګه کتل کیږي او نیولوګیسټ د عقایدو د سیستم په برخه کې نوښتګر سړی وي چې د مذهبي موسساتو او دودیزو روحانیونو په نظر بیا زیاتره مرتد او د ورانکار ګڼل کېږي.(٢ . (
که د ژبو د جوړښت جریان ته په ځیر وکتل سي نو هر لغت به یو وخت نیولوګیزم و. هغه لغات چې د ټولنې له خوا منل سوي دي ، نو ر نو د نیولوګیزم له حالته وتلي او د ژبې زېرمه ګرزېدلې ده. د نیولوګیزمونو رواجېدل زیاتره د خبري او اطلاعاتي رسنیو (media)پرلاس سرته رسیږي .
د ژبو ماهران کله کله له نیولوګیزمونو سره له دې اسیته مخالفت کوي چې د نوموړي مفهوم له پاره په ژبه کې پخوا لغت موجود وي. دغه راز مخالفت د غیر ماهرو اشخاصو له خوا هم سرته رسیږي او هغوی نیو لو ګیزم و ژبې ته سپکاوی ګڼي .
نیولوګیزمونه عموماً د ساینس ، سیاست ، تجارت او اعلاناتو په برخه کې ډېر رواج لري. په انګریزي ژبه کې د ځینو ادبي کتابو او د هغوی د لیکوالو نومونه د نیولوګیزم په توګه کاریږي او کله چې د دغه کتاب یا د هغه د لیکوال نوم په ورځنیو محاوروکې استعمال سي ،لوستونکي او اوریدونکي یې په یوه خاصه معنا باندې تعبیروي .
د نیولوګیزمونو په رواجولو کې که له سمتي دلچسپیو ، لهجوي لورتیا غوښتنو او سیاسي تمایلاتو څخه کار وا خیستل سي ، پخپل مقابل کې یې مخالفتونه رازیږي.مګر که د یوه سالم جریان په توګه تطبیق سي ، په ژبه کې یې د پاته کېدلو او منلو چانس ډېر سته. خو دا حقیقت مو باید تل په پام کې نیولی وي چې له نیولوګیزمونو سره موافقت او مخالفت دواړه له ژبې سره د خواخوږۍ په انګېزه کیږي. که له هغه څخه یوه سیاسي او سمتي موضوع جوړه سوه ، ترګټه یې تاوان سل واره زیاتیږي .
په افغانستان کې د پښتو ژبې د رواجولو او کره کېدلو جریان له هماغه پیل څخه په نوو جوړوونو را شروع سو ،څکه نوز موږ د زماني لیکوالو چې کله د پښتو ژبې د معیاریت پر تاریخي سیرباندې څه کښلي دي ، نو د معیاریت له پاره هڅې یې له هغو تلاښونو سره تړلې دي ، چې په پخواکې د پښتنو له خوا د معیاریت له پاره نه ، بلکې د یوه بل مقصد په خاطر ترسره سوي دي. دې ذهنیت دومره ریښه ځغلولې ده چې د کره لیکنۍ پښتو بنسټګرېې لا هم دې ته اړ ایستلی دئ چې پخپل نوښت را پیل سوي خوځښت له هغو شعوري او غیر شعوري ژبنیو بدلونو سره ونښلوي چې ترده وړاندي په بېلابېلو انګېزو منځ ته راغلي دي. د دې نښلوني تیوریکې تاد او له دغه تصور سره تړلی دئ ، چې د معاصر معیاریت هڅه پخپل ذات کې هم پرلغت جوړونه ولاړه ده او د کره ژبې له پاره ترټولو کارو مهم تره کار د نیولوګیزم پالنه ګڼل کېږي. د دغه ذهنیت د توجیه کولو په خاطر هڅه سوې ده چې د پښتو ادبیاتو او پښتو ژبې په پخواني بهیرکې

هم د نيو لوګيزم څرګونه و موندل سي څوله دې لاري دلغت جوړوني نتي جريان ته تاريخي تاداو جوړ کاندي. دوخت په نرخ باندي دپخواني ادب او اديبانو دذهنيت او افکارو د تعبيرولو نور مثالونه هم سته(۳ . . (

په دې لړکي ويل کېږي چي امير کروړجهان پهلوان هم نوي لغاتونه جوړول. خودې نظرته چي په ډېري خوشبينۍ سره هم وکتل سي نو به يې نتيجه دا راووزي چي دا نظرپراټکلونو باندي ولاړ يو نظر دئ. البته له دې څخه انکارنه سي کېدلای چي دامير کروړپه ويارنه کي داسي لغات سته چي دجوړو سوولغاتونوم پرا يښوول کېدلای سي او که جوړوني هم وي ، ډېري طبيعي جوړوني دي. خو ودې طبيعي پېښې ته ديوه شعوري حرکت رنګ ورکول يوه داسي خبره ده چي اثبات به يې يوازي له دغي ويارني څخه مشکل وي او نورو اسنادو ته به اړتيا ولري. ځکه دامعلومه نه ده چي آيا دغه ترکيبونه چي د امير کروړ په ويارنه کي راغلي دي،دده تروياړني دمخه هم په ژبه کي موجودوه او که دده خپلي جوړوني دي. ترڅو چي دامير کروړ دعصريا تر هغه دمخه او وروسته مواد موندل سوي نه وي ، پردغولغاتوباندي د نيو لو جيزم د توجيه له پاره استدلال کول ، علمي ارزښت نه لري. د امير کروړ ويارنه بې له شکه دپښتوادبياتو ډېرلېري څرک راکوي. خوپه هغه وخت کي پښتو ژبه څولاڅه ، چي نوري نزدې ګاونډۍژبې لاهم په دې موقعيت کي نه وې چي دمعيار ټاکلو اړتيادي ورته مطرح سي .

پوهاندزيارصاحب يوځای دامير کروړپه ويارنه کي دستايوال، دريغ ،هريوال، مخسور، پيژندوی، پلن، زړن... لغتونه ٌيوه ادبي بشپړه تړوني (مصنوعي) ويي جوړونه يانيولوجيزم ٌ بللی دئ (۴)خو بل ځای يې په شک سره څرګنده کړې ده چي ٌګمان نه کوم چي امير کروړ به (اتل) له ځانه جوړکړی وي ، امکان لري (دريغ) يې جوړکړی وي.ٌ (۵)له دغه شان تذبذب سره به موږ څرنګه وکولای سو امير کروړ دنيو لوګيزم په لاروياتوکي ودروو.
ددې جريان دليکني په لړکي دروښان پيرپه لاس دلغت جوړوني کارته هم اشاره سوې ده. په خيرالبيان کي رشتياهم بايزيد روښان دعربي اصطلاحاتو او لغاتو له پاره پښتومعادلونه راوړي دي. دروښان پير دا کارکه دپښتو د سوچتابه او پښتو پالني له پاره دهغو په مطالعه کي راوړه سي ، لايوه خبره ده ، خو دنو ولغاتو په جوړونه کي يې ځکه نه سو راوړلای،چي دا لغات خوټول دپښتو خپله زېرمه او تر روښان پير وړاندي هم زمايقين دئ چي موجوده وه او روښان پيرله خپل ټولنيز پښتني ماحول څخه راغونډ کړي او استعمال کړي دي . علامه رشاد(رح) دخيرالبيان لغتنامې ته پخپله سريزه کي وايي چي ٌددې کتاب له ليکني څخه څلورسوه کاله تېرسوي دي. ځيني لفظونه يې زماني غرابت لري او اوس يې دمعناوو موندل لوستونکي هرومرو پوښتني او ګروېړني ته اړباسي.

له بلي خوا دمولف کورنۍ دوزېرستان په ٌکاڼي ګرام ٌکي اوسېدله او دی په دغه غرنۍ سيمه کي ځوانۍ ته رسېدلی دی. دده لهجه دهغه وختني مسيدو(مسعودو) اووزيرولهجه ده. په دغه لهجه کي اوس هم ځيني داسي لغتونه او محاورې سته چي ترهغې سيمي دباندي پښتنو ته يې پوهه آسان کارنه دی.ٌ (۶(
علامه استادکه دروښان پيرپه فرهنګي هڅو کي دلغت جوړولو څرک موندلای وای ، هرومرويې بياناوه .
ښاغلي رفيع صاحب په خپل خوندورکتاب ژبپالنه ـ کي چي د روښاني ادب له ځينو قلمي نسخو څخه يو لړکلمې (تهت سر، خسلتونه ،زرور، هرس ، بسات، غلت، الفاز...) راخيستي دي او پرهغو يې د مفغنو کلمو خيال کړی دئ،ماته دروښاني ادب دلارويانو له خوا يوه ارادي هڅه نه ښکاري،بلکي دخطاطانو د بېسوادۍ نخښه يې بولم. دغه رازبېسوادانه کاپۍ نوري هم ډېري سته .
ددغه شان ارادي اوقافيوي ضرورت له مخي تصرف يو مثال د ميرزا حنان بارګزي او حميد مومند په دېوانو کي مالوستی دئ ، ښايي نورهم وي.حنان وايي:

په لويي دزمانې خوشي غلط سوم
لکه دود پر سر د اور درومي عبس
)دېوان ۴۶ مخ دمحمد معصوم هوتک په زيار(
حميدوايي:
دمظلـــــوم د آزارغشی رسالګی
هيڅ ګوزاريی خطانه درومی عبس
)دېوان ۱۲۵مخ(
خوشحال خان خټک چي پخپل يوشعرکي دکال دمياشتو مخي ته پښتوترجمې راوړي دي ، هم دده خپلي جوړوني نه دي (۷)بلکې دحمل ، ثور ، جوزا ، .... پښتو نومونه دي چي په خلکو کي يې له پخوا څخه دود درلود . دی پخپله هم وايي چي دی ددې نومونو پښتومعادل راښيي:

چي ٌدلوٌ ، ٌحوتٌ وا يي يوٌبهمنٌ بلٌ اسفندارٌ کړه
پښتوله مـــــانه واوره يوٌ بوکهٌ ، دوهمٌ ماهيٌ
که دا نومونه دخوشحال خان خپلي جوړوني وبولو نومعنا به يې داوي چي په پښتوژبه کي دخوشحال باباتروخته پوري (وري ، غوايي ، زمري ، تله ، لړم ، ليندہ ، مرغومي ، سلواغې ، ماهي) ته نومونه موجودنه وه. داخبره خو به هيڅوک ونه مني چي داحيوانان او خزندې اونورشيان په محيط کي هم نه وه. هرومرووه. نوڅه به يې بلل ؟. آيادې موجوداتوپه محيط کي خارجي وجوددرلودخونوم يې نه درلودچي خوشحال خان مجبورسو ، نومونه يې ورته جوړکړل ؟ ! داخبري ټولي د منلونه دي .
داميرشيرعليخان دوخت پښتوبولۍ اويولړپښتونوموني موږ دغه وطنپال اميرپه پښتوپالنه کي شمېرلای سونه دپښتودمعياري کولوله پاره يوتلاښ. دغه وخت اميرديوه منظم لښکرد جوړولوپه فکرکي دئ اود لښکر جوړول دهغواصلاحاتوپه سرکي راتلل چي ويل کېږي امير شيرعلي خان دسيدجمال الدين افغاني په مشوره رانښلولي ول(٨ . (
ددې لښکرد جوړولوله پاره مقررې اوکتابونه له انګرېزۍ څخه په فارسي ترجمه سول چي (شرح قواعد پياده ګان پلتن (،)کتاب قواعد رساله) او(کتاب قواعد پلتن) نومېږي. ددې کتابوژبه فارسي ده خوبولۍ اوعسکري اصطلاحات يې پښتودي.

دوکتورحسن کاکړليکي چي داميرشيرعليخان دوخت پښتو نوموني داميرعبدالرحمان خان په وخت کي نه دي پالل سوي اوٌ امير عبدالر حمن په دغه اهمال سره په دولتي چاروکي دمدا ومت اصل ترپښنو لاندي کړ....ٌ ٩(داميرعبدالرحمن په وخت کي دډيورنډ خط هاخوا پښتنوسره مراوده اومکاتبه په پښتوکېدله او اميرد پښتو عرايضو احکام هم په پښتوژبه دملامحمد افغاني نويس په قلم ورکول اوپخپله يې لاسکيک پرکاوه (١٠). داميرداکارهم دپښتوپالني يا پښتو روزني په برخه کي څېړل کېدلای سي.
داميرامان الله خان دوخت د(مرکه دپښتو) نومووني مابل ځای هم څېړلي دي. داد پښتود سوچه کېدو يوه ناکامه هڅه وه چي بشپړېيان به يې تاسي پرخپل ځای ولولئ.داهڅه دهمدې حرکت دبنسټ ايښوونکو له خوالاهم پالل سوې نه ده .

دکره پښتوليکني په نامه چي کوم خوځښت په افغانستان کي د ثورانقلاب ؟تر بري وروسته زوراخيستی دئ ، په ټولولومړنيو او اوسنيوليکلواسنادوکي يې دخپل کاراساس پرځلوروستنوباندي ولاړ بللی دئ: داړکاييکولغاتوراژوندي کول ، له لهجوڅخه لغات اخيستل ، له نوروژبوڅخه پورول اودنويولغاتوجوړول. دې کارته يې فيصدي هم ايښې ده اوهري برخي ته يې په سل کي ٢٥ ونډه ټاکلې ده .
دويي پانګي دپراختياله پاره هم دغه لاري (پلټنه ، ټاکنه ، پورونه او جوړونه) غوره سوي دي(١١ (
ددغي ژبنۍ تګلاري اصول پخوا هم دالفاظوپه لړېدلون سره منل سوي وه. مرکه دپښتوهم پردغه اصولومتفقه وه ، دپښتوادبي انجمن هم اوپښتوټولنه هم .
خوپه دې څه دپاسه دېرشوکلوکي په پلټنه،ټاکنه،پوروينه کي د دوو فيصدوپه اندازه ګوتي چا وهلي نه دي . په دې برخه کي چي څه کتابونه لکه زړه پانګه ، دلرغوني شاعری ګړنې (١٢)او نورخپاره سوي هم دي ، له هغوڅخه په اصطلاح معياري ليکنه کي چا ښځي لږ کاراخيستی دئ . خودجوړوونوپه برخه کي دحجم له مخي دومره زيات کارسوی دئ، چي پښتو خوارکۍ يې په هضمولوکي پر باکيو(کانګو) راغلې ده .
په لهجوکي لغاتونه سته خوڅوک دئ، چي راټول يې کړي. زيارصاحب وايي چي په لرواوبروپښتنوکي داسي لهجه پاته نه ده ، چي دوی دي څېړنه پکښې کړې نه وي. رشتيابه يې هم کړې وي. خوددې څېړني نتيجه پهٌ کتابچوٌ کي بندي ده. دتحقيق ميدان ته راوتلې نه ده چي نورهم ورڅخه استفاده وکړي. په يوه ژبه کي چي دلهجو دومره پربماني وي اوله دې پربمانۍ سره حتی ديوې لهجې کوچنوټي قاموس چاپ سوی نه وي ، نوانفرادي هڅي به څوک څه وکړي .
پوهاندزيارصاحب وايي چيٌ دپښتوغوندې نوې مدنی کيدونکې ژبه ترهرڅه لومړی ديوې پراخي اوبشپړې ويي پانګې (لغوي ذخيرې) تثبيت ته اړتيالري. اوهغه په دې ډول چي لومړی يې دلهجوي اومتني څېړني اوپلټنې له لاري خپله آره اواصيله پانګه راټوله شي اوبيايې تشه (خاليګاه) له يوې خوادځينوومدنی اوعلمی نومونوپه ژباړنو اوټاکنواوله بلې خواپه پورونواواخيستنوډکه شی.ٌ (١٣)

ترديوړاندي يې دويي (لغت)پلټني چمونه ښوولي دي اوليکي:ٌ ... په ويي پانګې پسی دژبې ټول ګړدودونه وپلټل شی هرويی په خپله فونولوژيکی ، سيمانتيکی او ايديمی ځانګړنوسره په غږليک او غږنيوونې (ټايپ ريکاردر) ثبت کړي، که څه هم هغه ويی په يوه ويونکې پوري اړه ولري... کله چي ددې رازپلټنې له لاري ويي پانګه راټوله او جوته شوه بيا واردې ته رسي چي دژبپوهنې له بنسټپوسره سمه يې د قاموسونوپه بڼه خوندي کړي اوهغه هم په بيلابيلو ټوليو او کټګوريو لکه دوييوقاموس، دګړنو(محاورو (قاموس اوداسي نور. په دې توګه چي دژبې خپله آره اوسوچه ويي پانګه لاسته راغله له يوې خوابه مود خپلی ژبی داړتيايوه لويه برخه پوره کړې اوسي اوله بلی خوابه مودو يي پانګی دپراختيايوه وسيله ترلاسه شوې وي.(١٤) داټولي هغه خبري دي چي د(خو) ځای

پکښې نسته. مګرآیا په دغوزرینواصولوباندي عمل سوی دئ ؟آیا دلهجوي قاموسو، چي پوهاندزیارصاحب یې سپارښتنه کوي، یوه کوچنوټې نمونه څوک راښوولای سي چي خپره سوې دي وي ؟ زه له دې انکارنه کوم چي دځینولهجوګرامري جوړښتونه به دانفرادي سلیقې اوعلاقې له مخي ثبت سوي وي. خو آیا دغه ثبت سوي مواد کافي دي ؟

کره پښتوا ویوه پښتویوازې اویوازې لغت جوړوني ته جوغبدلې ده. نورودروبرخوته یې شاورګرزولې ده . دتېرودېرشوکلونوپه موده کي څوک درې مغزني مقالې راښوولای نه سي چي په دغوڅانګو)پلټنه، ټاکنه، پورونه) کي دي لیکل سوي وي خوپرلغت جوړونه باندي که ټولې مقالې راغونډې سي، کتابونه به ځني جوړسي. اروابناددوست شینواري په ډېروخواریوزړه پانګه راغونډه کړې ده خوزه ویلای سم چي ددغې پنډې زېرمې په سلوکي پنځه لاهم درواجولوله پاره انتخاب سوي نه دي. دکره ژبې دڅلوروبرخوترمنځ موازنه که دلغات جوړوني په ګټه دومره ورانه سي، لکه ورانه سوې چي ده، نودچاپه ذهن کي هرومرودا پوښتني ورګرزي چي:
آیاله لهجوڅخه اخیستنه یوازې دکاغذ پرمخ یوه بې ارزښته یادونه ده چي دخلکودخولودبندولوله پاره لیکلې سوې ده ؟آیاکره پښتود یوې لهجې سیادت دئ ؟نورې په رسمیت نه پېژني ؟
دوکتورزیارصاحب وایي: "نوي جوړونه باید یوازې په علمي، تخنیکي، مدني، اداری اوداسې نوروموفاهیموپوری تړلې وي چي زموږفکري اوکلتوری زېرنده نه وي لکه ژبپوهنه (لنګویستیک)، ټولنپوهنه (سوسیولوجي) پوهنتون (یونیورستي (، څارندوی (سکوټ اوپولیس) توغندی دراکټ اوورکتون دکودکستان لپاره. مګرکه سوکړک یاسوړسک ته دجواروډوډۍ نوم وټاکو، یوه بې ځایه ټاکنه به وي."(١٥) مګرپه همدغه کتاب کې بیا په عمل کي دخپلې سپارښتني پرخلاف شاعر، کتاب، قلم، پنسل، بلبل، تاریخ ، اونورو په سوو غیرتخنیکي اوغیرساینسي لغاتونه جوړکړي دي ! ؟

پوهاندزیارصاحب ورپسې داسې وایي: "باید هره جوړونه په یوه سرنه وي، بلکې دیوې داسې ډلې له خواوي چي دوه غړي یې دڅانګې والاوي اویودوه یې ژبپوهان. په دې ماناچي که دمثال په توګه د ټولنپوهنې نومونه وي، په کاردي دټولنپوهانواوژبپوهانوپه ګډه مرسته جوړه شي. البته که پخپله دژبپوهنې نومونه وي بیادجوړونکې ډلې غړي یوازې ژبپوهان کیدون لري. له بله پلوه داچي په پښتوکې لاتراوسه دهري علمي څانګې اوژبپوهنې څانګه وال دومره ډېرنه دي، نودجوړوونکې ډلې دغړولړنې شمېردوه تنه دمنلووړدي، یومربوط څانګه وال اوبل ژبپوهاند. اولاداهم پیښیږي چي په ډېراختصاصي ډول په یوه څانګه کې یوتن هم نه وي، په هغه ترڅ کې بیادبلې ژبې له پوهانومرسته غوښتل په کاردي."(١٦)بل ځای وایي: "خپللاسي یا مصنوعي ویی (نیولوګیزم) هغه دی چي په بیلښتي یاترښتي ډول د یوې علمي ټولني له خوادتیاروبیلګوله مخې جوړشوی وی ...."(١٧)اوس نوراسئ خدای ته مخ کړئ اوبنده ته شا، چي آیادغه سپارښتنه په عمل کي نیم په سلوکي پلې سوې ده ؟ دټولوپښتنوپوهانو، استادانوله چیغواو مخالفتوسره سره بیاهم داټول کاروان په فردي اراده اوتصمیم باندي روان دئ. نه د چاپرچیغوغوږنیول کیږي، نه یې پروړاندیزونو. او دلیل هم دا راوړل کیږي، چي تاسي لایسنس نه لرئ ؟! هغوی چي یې بیالري،ورته ویل کیږي چي ستاسي لایسنس دپلاني هیواددئ، د منلو وړنه دئ(١٨ (

حقیقت دادئ چي لغت جوړونه اوس په یوې اپیډیمۍ (ساري ناروغۍ) بدله سوې ده . زه یې ژبنۍ سرطان (cancer) بولم. ډاکټر عبدالرازق پالوال څه کم دېرش کاله وړاندي چي دغه ناروغي لادومره عامه سوې نه وه، دهغې دمنفي اغېزوپه باب داسې خبرداری ورکړی و: "... که دغه دلغت جوړوني اوپښتوکوني عادت افراطي شکل واخلي- پرژبه باندي دوې منفي اغېزې ښندي: یوه منفي اغېزه یې داده چي ژبه دملنډواوتمسخروړګرځوي چي دغه هم دلیکوال اوهم دژبې وحیثیت ته صدمه رسوي. نوپرځای ددې چي دژبې قدرموکړی وي- سپکه کړې به موږ. دوهمه منفي نتیجه یې دژبې پره دیوالی دی. دزړویا مړو کلماتوپښتوکونه اودنوولغاتوجوړونه یورازساري او حیاتي مبتلایي ده چي اومه ځوانان لکه متعلمین او محصلین یې په مقابل کښې معافیت نه لري. که دغه جریان په اوسني شدت سره دوام پیداکړي، دوه درې نسله وروسته به موږپه کابل کي یوه بېله لهجه ولروچي هغه به نوکابلۍ پښتوبلله کیږي."(١٩)اروابناد سرمحقق محمدصدیق روهي (١٣١٣_١٣٥٧ش) هغه وخت چي دپښتوټولني درئیس په توګه یې کارکاوه، دنووجوړسوو لغاتوپه باب دیوې پوښتني په جواب کي ویلي دي: "یوزیات شمېر خلک فکرکوي چي دانوی لغتونه به دپښتو ټولنې له خواجوړشوی وی... ځیني پرموږانتقادکوي اووایي چي موږ د راډیو په خبرونونه پوهېږو، تاسې ولې هره ورځ نوی لغتونه جوړوئ .

پښتو ټولني په دې برخه کي له مسئولو مراجعوڅخه غوښتنه وکړه چي که دوی نوي لغتونه او اصطلاحات خپروي بایدد پښتو ټولني سلا او مشوره وغواړي... زما شخصي نظرداده چي په افراطي بڼه دپښتو سوچه کول به ژبه له ویونکوڅخه تجرید کړي. افراطي تصفیه نه ضروري بریښي اونه ممکنه."(٢٠ (
اروابنادعلامه رشاد(١٣٠٠ _ ١٣٨٣ش) ترخپل وفات څلورکاله وړاندي دګوربت مجلې) لومړي کال، شپږمه ګڼه ٢٤مخ) دخبریال د یوې پوښتني په جواب کي داسې ویلي دي: " ... مجرده ژبه په دنیاکي نه سته او مشترکات دژبې حتمي اولازمي دي مخصوصاً دیوې

کورنۍ ژبې په خپلو منځو کې خورا ډېر مشترکات لري او موږ داسې مشترکاتو څخه چاره نه لرو ، موږ بې بايد ومنو.... دليکني او دليکلو ژبه بايد د قوم ژبه وي ، ژبه د قوم ده ، ژبه د خاصو څو کسو ليکونکو نه ده. ″علامه مرحوم ديوې بلې پوښتنې په جواب کې داسې ويلي دي :″البته دا خبره منم چې د نويو لغاتو د رانغوتلو مخه بايد ونيول سي ، دهغوی له پاره په اول کې بايد تدبيرونيول سي. مثلا زه به ډېر خوشاله وای چې د سيلو کلمه موږ ته نه وای راغلې او په هغه وخت کې دډوډۍ پخولو يا دنانپزۍ موسسه نوم پرا يښودل سوی وای ... مکروريان کلمه که موږ ته نه وای راغلې ... اودغسې يوه کلمه ورته استعمال سوې وای دا به ډېره ښه وای.
نوو نويو لغاتو د راننوتلو د مخنيوي له پاره داکار سم دئ. امادزړو مروج لغاتو او د قوم په ژبه معمول لغاتو لپاره د نويو کلماتو جوړول ژبه واقعاً له قوم څخه ليري کوي... په وضع کې دي ډېر تلوار نه کېږي اول بايد ټولې لهجې ثبت سي او وکتل سي چې په لهجو کې ددغه مطلب لپاره څه سته او که نه سته ، که نه وي نو بيا دي وروسته وضع وسي... تلوار په وضع کې پخپله د تامل وړ خبره ده.″

دښاغلي نجيب منلی لا ، چې له خپل ګړود پرته بې له نورو سره جوړه نه ده ، هم له نيولوګيزم سره ورانه ده. دی ليکي:″... د پښتو په هکله هم دا وېره شته چې دکره کوونکو لوړښيني به ورته د مخالفانو له ناروا وونه ډېر تاوان ورواړوي....″ دی ورپسې زياتوي:″له بلې خوا زه، چې نژدې ټول عمر مې دکتاب سره تېرکړی ، درې څلور پردۍ ژبې مې زده کړي او ځان د پښتو د تاريخ او ادب له پېژندنې هم بې برخې نه ګڼم ، که دګوربت مجلې يوه ګڼه راواخلم او دا استاد صميم مرکه يا دا استاد زيار ليکنه لولم نو په نيمايي يې هم نه پوهېږم او حيران شم چې داخبرې د چا لپاره دي ؟″ښاغلی نجيب منلی دنوو لغاتو جوړول دژبې پرمختګ بولي خوزياتوي چې:″... په وچ زورد هغو پورشويو ټکو پښتو کول چې ژبې د پېړيو او لسيزو په اوږدو کې خپل کړي دي دژبې لپاره به ګټور وي يا به نه وي خو دژبې د ويونکو سره ظلم دی. دفرمان په زور نه چا ته کور ، ډوډۍ ،کالي رسېږي ؛نه څوک جنتي کېږي او نه ژبه کره کېږي، هرتحريک چې دفرمان او وچ زور له لارې د تاريخ يون بدلوي له ناکامۍ سره مخ کېږي، افغان ولس ته خو تاريخ دا هم ورزده کړه چې داډول ماجراګانې ډېرې سختې تاواني دي.

په زور د پښتو کره کول ماته د پښتني فرهنګ جرړې ايستل ښکاري... نو ديو عادي پښتو ويونکې په حيث هغو درنو مشرانو ته چې د نيو لوجيز مونو په لار کې بې شانه ستونزې ګالي په ډېره عاجزۍ سوال کوم چې خپله انرژي اوزموږ دزده کړې وخت په داسې بې ضرورته سوغاتو نو نه لګوي تشريحي او ايتمولوژيکي قاموسونه دې را ته جوړ کړي چې د خپل ولس دخبروژبه په ښه شان زده کړو.″
دی ،ځوانان ليکوال او فرهنګپال″دکره پښتو د محتسبانو په مقابل کې″مقاومت ته رابولي او وايي چې″خپله پوهه او قلم د پښتنو خدمت ته وقف کړي په کره پښتو ليکل زموږ هيڅ دردنه رادواکوي خود پښتنو په ژبه چې څومره د پښتنو لپاره ليکنې ډېرېږي هغومره به پرې پښتوکره کېږي.″ (۲۱ (
اوس له بده مرغه داساري ناروغي عامه سوې او افراطي سوې ده او ترديې اندازې عامه سوې ده چې پخپله پوهاند زيار صاحب هم په مشکل ورسره اخته دئ او وايي چې زه يوازې دخپلو جوړو سوو لغاتو مسئوليت اخلم ، نورپه ما اړه نه لري (۲۲)ترديې پخوا يې ويلي وه چې″له بده مرغه وروسته په دې برخه کې دځينو خلکو بې سروبوله جوړونې ددې سبب شوي چې زموږ ژبنۍ ټولنې دالړۍ ګرد سره پربږدي....″(۲۳) خو زه وايم ددې بې مسئوليتۍ مسئوليت به دهغه چاپر غاړه وي ، چې له مکرروخبرداريو او سپارښتونو سره سره يې دلغات جوړولو د کارخانو د تاسيس لار خلاصه کړه. دا پدل چې هرچامات کړی دئ ، له پښتوسره يې په رشتيا جفاکړې ده او دپوښتنې مستحق دئ(۲۴) . پښتو ژبه زموږ د متخصصينو له لاسه ريشخندي کيږي . دعوا موژبه که د ماهرانو په لاس ورانه نه سي ،پخپل تدريجي پرمختګ سره خوراسم تکاملي سير تعقيبوي. زه د پوهاند زيار صاحب دا خبره منم چې د معيار په ټاکلو او سمبالولو کې دپوهانو رول ډېرستردئ. خبره د پوهانو پررول نه ده ، خبره دپوهانو پربې وخته لاسوهنه ده. خبره پرهغه ټاکلې او مشخصه زمينه باندې ده چې دمعيار په منځ ته راتګ کې حتمي اولازمي ګڼله کيږي. پوهاند زيار صاحب دا روانښاد پوهاند دوکتور الهام هغه خبره يادوي چې دوی ته يې دپښتو ژبې دکره ليکنې دتاريخي زمينې (سرمايه داري نظام) په برخه کې کړې وه ، خو خپل هغه دلايل نه راوړي ، چې ولې يې نو دالهام مرحوم پردغه اصولي مشوره باندې غوږنه ونيولی. پر مشخصې تاريخي زمينې سربېره ، دژبې دمعيار منځ ته راتګ دهغې دويونکو لازمه تکاملي سطحه غواړي ، دليک لوست(سواد) تعميم غواړي ، دتعليم عام رواج غواړي او په خلکو کې د مدنيت اومدني ژوند غزېده غواړي. يو قوم چې په نس موړنه وي ، په تن پټ نه وي ، مکتب او تعليم ورته مهيانه وي ، صحت ونه لري ، څلور لسيزې يې په جنګ کې تيرې کړې وي او اوس لا هم په جګړه کې ولاړوي ، هيوادته يې دفنا او بقا سوال مطرح وي خو څوک ورته دژبې دمعيار جوړولو او ښ لاهم چوکوي او هغه هم د(س) او(ش) په تعريف . داکارنه څوک پرعلم برابرولای سي اونه يې دعملي کېدو چانس سته .
نو څه بايد وسي ؟ لاس ترزنه خپلې ژبې ته بايد کښېنو ؟ددې پوښتنې جواب دهمدې کتابګوټي په پای کې درکوم .

)۱ (د پښتو ځيني نيولوګيزمونه کټ مټ همدغه شان وي
)۲ (وګ: نيولوګيزم ـ ويکيپيډيا دايره المعارف ـ دانټرنيټ په حواله.

)۳ (په افغانستان کي دغوايي دلومړي اړودوړپه دوران کي هڅه کېدله چي په کلاسيکه شاعري کي دطبقاتي مفکوري او طبقاتي مبارزې نمونې وموندلې سي. په دې لړکي يې د صوفي عبدالرحمن بابا په شاعرۍ کي دابيت دطبقاتي مبارزې انعکاس وباله چي ويلي يې دي:
نشي دخانانـــــــــــــــو ملنګو سره کلي
چيرته عزيزخان چرته ملنګ عبدالرحمان
ما په هغه وخت کي دکابل مجلې د۱۳٦٥ کال په ۱۱،۱۲ ګڼه ۹۲ مخ کي وليکل:
"... دغوروړخبره ده زموږ ځېړونکي کله کله له پخوانيو ليکوالو څخه له خپل تفکرسره سم اثرغواړي ، او که يې دا کارونه کړنو يې محکوموي. او کله چي بيادېوه پرپخواني شاعرپه آثاروکي ځيني داسي موادوموممي چي له نني تفکر سره په تصادفي توګه سم راغلي وي . نوبيادهغه په باب داډول قضاوت کوي چي دشاعراروا به لاهم په خبره نه وي. مثلا په يوه بيت يې له صوفي عبدالرحمن باباڅخه نني متفکر جوړ کړی دی...."
)۴ (وګ: د پښتو ژبي دودې اړتيااولاړې چارې ـ ۸۱ مخ
)۵ (ښکلا مجله ـ څلورم کال ، درېيمه ګڼه ـ مرکه ـ ٥۰ مخ
)٦ (دکابل چاپ خيرالبيان ـ لغتنامه ـ الف ، ب مخونه .
)۷ (داشعر ښاغلي رفيع په ژبپالنه ـ ٤٤ مخ او پوهاندزيارصاحب په .... کي اخيستی دئ .
)۸ (ښاغلی دوکتورحسن کاکړله دې نظرسره مخالف دئ. دی ليکي: داچي ځيني کسان وايي چي اميرشيرعلي خان اصلاحات دهغه پلان له مخي عملي کړل ، چي سيدجمال الدين ورته تهيه کړي وو حقيقت نه لري. حقيقت دادی چي اميرشيرعلي خان سيدجمال الدين د۱۹٦۸ کال د نومبر پر۱۲ مه ياني پخواتردې چي پراصلاحاتو يې پيل کړی وي ، دکندهارچمن له لاري هندوستان ته شړلی و. وګ ؛ دپښتوژبي دودې اړتيااولاړې چارې ـ دپوهاند دوکتور محمد حسن کاکړ مقاله ـ ۳٥ مخ .
)۹ (هماغه مقاله ـ ۳۷ مخ (
)۱۰ (وګ: ميرزاعبدالودودهوتک ـ ٥ مخ دحاجي محمداکبرهوتک دعريضې متن
)۱۱ (ويي پوهنه ـ تر ۱٥ مخ وروسته
)۱۲(زړه پانګه داروا ښادسرمحقق دوست شينواري(۱۳۱٤ ـ ۱۳۷۲ هـ ق) ليکنه اودلرغوني شاعرۍ ګړني داستادمحمدآصف صميم تاليف دئ .
)۱۳ (ويي پوهنه ـ ۲۳ مخ
)۱۴ (ويي پوهنه ـ ۱۸،۱۹ مخونه .
)۱۵ (ويي پوهنه ـ ۲٤ ، ۲٥ مخونه
)۱٦ (ويي پوهنه ـ ۲٥ مخ
)۱۷ (ويي پوهنه ـ ۹ مخ . پرکلماتوتاکيدزمادئ ـ م. ه
)۱۸(پوهاندزيارصاحب په پخواني شوروي اتحادکي روزل سوي افغاني ژبپوهان په رسميت نه پېژني او (تش په نامه ژبپوهان) يې بولي. وګ : دپښتوژبي دودې اړتيااولاړې چارې ـ ۸۷ مخ
)۱۹ (پښتوچاپي آثار ـ ۲٦۹ ، ۲۷۰ مخونه ـ ۱۹۷۸ ع. دغه مقاله په نوموړې مجموعه کي يوازنۍ مقاله ده چي صحافت يې ورګډه سوې دئ. خدای دي وکړي چي داکارپه ارادي توګه سرته رسېدلی نه وي .
)۲۰ (وګ: دپښتوټولنې تاريخچه ٥۱ ـ ٥۲ مخونه ـ ۱۳٥٦ ش
)۲۱ (ګوربت مجله ، لومړی کال ، شپږمه ګڼه ، ۱٦ مخ
)۲۲ (ښکلا مجله ـ څلورم کال ـ درېيمه ګڼه ـ ٥۱ مخ
)۲۳ (ويي پوهنه ـ ۲٤ مخ
)۲۴ (په دې برخه کي دکتاب په پای کي دضميمې برخه ولولئ

دنوو جوړوسوو لغتونو دتلفظ ستونزه

لکه دليکدودپه برخه چي وړاندي اشاره ورته سوې ده ، پښتو الفبې د پښتوژبې دټولو ږغونو دتمثيلولو ترعهدې نسي وتلای. درادیو ويندويان نوي لغتونه دهمدې نيمګړې الفبې له لاري لولي او پخپل اټکل يې تلفظ کوي. دااټکلي تلفظ هرومرو دلغات دجوړوونکي د تلفظ نمايندګي نه سي کولای او په دې ډول دغلط تلفظ خوراډېر احتمالات سته . دويندويانو غلطي دژبې عامو ويونکو ته لارپيدا کوي او پسي عامېږي. زه دخپلې مشاهدې له مخي وايم چي غلط تلفظ نوی جوړ سوی لغات ببخونده او پېتخ کړی دئ. دلغات جوړوونکي نه

په دې جريان خبرېږي او نه يې د تعقيبولو امکانات لري. که چيري خبرهم سي ، بيا دومره ری هم نه پکښې وهي.
که د نوو لغاتو له پاره يوې صلاحيت لرونکي موسسې وجود درلوداى ، نو به يې لومړی ويندويانو ته سم تلفظ ورښوولاى او بيا به يې د ميډيا نشرات هم ورپسې تعقيبولاى (۱.)

)۱ (وګ: دضميمې دوهمه مقاله .

دژبې د سوچه توب (Purism) دوه اړخه

)هم درخخه مرم، هم درپسي مرم(
سوچه ژبه هغه ژبه ده چي د نورو ژبو اغېزې ورباندي سوي نه وي ، دخيل کلمات ونه لري او دچا خبره له خپله ځانه پوره وي. هيڅ ژبه د خلقت له مخي بشپړه نه وي. پر ژبو باندي اغېزې هرو مرو پېښېدونکي دي او پيښې سوي دي. دا اغېزې له ګاونډيو ژبو ، قومونو ، اولسونو او مدنيتونو سره د ټولنيزي او اقتصادي راکړې ورکړې او راشه درشي له لاري يا پر اولسونو باندي د نورو اولسونو له خوا د پوځي عملياتو او فتوحاتو له لاري کېږي او سوي دي. مغلوب اولسونه د غالبو فاتحانو ژبنۍ اغېزې پر ځان مني او منلي يې دي. په نړۍ کي د هغه اولس ژبه سوچه پاتېږي چي له ځانه پرته له بل هيڅ قوم ، هيڅ ژبې ، هيڅ دين او هيڅ مدنيت سره اړيکي ونه لري . دا سي قوم پخپله مېنه کي محدود او ايسار پاته سوی وي او په اصطلاح بدوي قوم وي.
ژبنی سوچه توب (Linguistic purism) په يوه ژبه کي له هر راز بدلون سره مخالفت يا د ځينو هغو بدلونونو او اغېزو له منځه وړل دي ، چي په پخوا کي په ژبه کي راغلي وي . پيوريزم ځان ته بېلا بېل ډولونه لري. ريفورميست پيوريزم د ژبې له پخواني حالت سره خپلي اړيکي شلول غواړي. د دغه راز پيوريزم ښه مثال هغه ژبنی ريفورم دئ چي د ترکيې د انقلابي مشر او د معاصري ترکيې د موسس کمال اتاتورک په وخت کي په ترکي ژبه کي راغئ او له دې ژبې څخه يې هغه فارسي او عربي لغتونه وايستل چي د عثماني ترکانو په وخت کي يې ژبه اخيستې وه. د پيوريزم بل ډول ته وطنپال پيوريزم (patriotic purism) وايي چي په ژبه کي د بهرنيو لغاتو کمول يا يو مخ ليري کول غواړي .
د غه راز پيوريزم په نړۍ کي عام دئ. د نو نسمي او شلمي پېړۍ انګرېزي ليکوالو د انګرېزۍ ژبې د دغه راز سوچه توب له پاره ډېري هڅي کړې وې. په فرانسوي ، جرمني او يوناني ژبو کي هم د دغه راز ميلان نخښې پياوړې وې خو جرمني ژبه ونه توانېدله چي د انګرېزي ژبې د لغاتو د سيلاو مخه ونيسي . انقلابي پيوريزم د ليکنۍ ژبې د انکشاف په لومړي سر کي را ښرګندېږي. د ژبو د معياري کولو پر مهال باندي د غه راز پيوريزم ډېر زور (momentum) اخلي خو وروسته بيا له خپله زوره لوېږي (۱)

)۱ (ويکيپېډيا انسايکلوپېډيا ـ دانټرنيټ په حواله .

پښتو د سوچه توب پر پېچومو

کله چي په اروپا کي د نوو ملتونو له منځ ته راتګ سره سم د ژبې پر اهميت باندي د ټينګار خوځنده څپې په باډا سکووې ، او د ژبې سوچه کول د هغه وخت د نيشنليسټانو په منځ کي يوه ګرمه ورځنۍ موضوع وه ، د غه وخت پر افغانستان باندي د امير دوست محمد خان د زامنو او لمسيانو ترمنځ د قدرت پر ګدۍ باندي د جنګ او جګړو سوران نازل و. نه د چا ژبې ته پام و او نه هم ژبنيو پر مختياوو ته.
د جنګو او پاچاګښتيو په وخت کي کلتوري او علمي مسايلو ته د چا پام نه وراوړي. علمي او فرهنګي هڅي آرامه فضا او د چا خبره ٌ د خاطر اطمنان ٌ غواړي. د غه راز نسبتاً مساعده فضا د امير حبيب الله خان (سراج الملت والدين) د پاچهۍ په وخت کي منځ ته راغله.
د غه وخت په ټول افغانستان کي بشپړ امنيت ټينګ و او په دې سيمه کي د آرامۍ او ثبات پر سر نړيوال توافق هم موجود و. د امير حبيب الله خان په وخت کي هغه منوري کورنۍ چي د ده د پلار د مطلقه پاچهۍ پر مهال له افغانستانه ايستل سوي وې، بيرته هيواد ته را ستنې سوې. په دغو کورنيو کي د سردارانو د کندهاري ورونو د روحاني او متصوف شخصيت او ملي شاعر سردار رحمدل خان د دانشمند زوی سردار غلام محمد خان طرزي کورنۍ او د غه راز د غازي محمد ايوب خان د ملي او انګليسي ضد خوځښت د وفادار پلوي جمړياني باد ار کندهاري وراره غلام محی الدين افغان او نوري کورنۍ او افراد هم شامل و . د دې خلکو پر اذهانو باندي له افغانستان څخه د تبعيد په وخت کي د اروپايي هيوادو سياسي اوضاع او د هغي قارې ملي خوځښتونو لږ و ډېره اغېزه کړې وه . د سياسي تبعيد په دغه دوران کي ترکيه او ايران د افغان سيد جمال الدين د علمي او سياسي هڅو له امله د منورينو او تجدد خوښوونکو د نيشنليستي مبارزو مرکز و . د غو مبارزو ته د اروپايي نيشنليسټانو افکار او نظريات رسېدلي وه. په دغو هيوادو کي د تبعيد سوو کورنيو زلميانو د تنور او وطنپالني روحيه واخيستله او په دې ترڅ کي يې د خپل ملت د ژبو حالت ته زيا ته پاملرنه واوښتله . د اروپايي نيشنليسټانو په پيروۍ يې د سوچه ژبې، سوچه نژاد ،سوچه ملت ملي او سياسي مفاهيم د تبعيد د وخت د ارمغان په توګه خپل هيواد ته راوړل. (۱) د تبعيديانو د دې کاروان قافله سالار ځوان محمود طرزي و . محمود طرزي هيواد ته له راستنېدو سره سم له شاهي کورنۍ سره د خپلو خانداني اړيکو او خښيو په مرسته امير حبيب الله خان ، چي پخپله هم په افغاني پاچهانو کي ترټولو زيات

منوراوتجدد خوښوونکي پاچا و، د نوي مدنيت له ښېګڼوڅخه استفادې ته وهڅاوه اوپه هيواد کي يې د مطبوعاتوهغه پوړندي چي دمولوي عبدالروف خان کاکړ په لاس بلي سوي وې، له سره تازه کړې اوپه دې ډول يې دسراج الاخبار افغانيه فرهنګي مرکز جوړاودحبيبيې مدرسې زده کوونکي اوکارکوونکي يې پرزامات کړل.

دسراج الاخبارله مطالعې څخه ښوک په ځرګنده توګه دهغو هلوځلو اغېزې ليدلای سي چي په اروپاپه تېره بياترکيه کي دنيشنليستي غورځنګ پلويانودژبې د سوچه کولو اوپه تعقيب يې دژبې دمعياري کولوله پاره په کارا اچولي وې .دسراج الاخبار مديراو متفکر مغز محمودطرزی د دغوهڅوپه باب معلومات اودهغومطالعه په ترکيه کي داوسېدني پروخت اوپه تېره بيادسيدجمال الدين افغاني په محضرکي ددوه مياشتني حضور پر مهال ترلاسه کړې وه. دهمدغوهڅواغېزه وه چي محمودطرزي دسوچه فارسي اوسوچه افغاني نژادپه باب په سراج الاخبارکي نشرات پيل کړل. ده دسراج الاخبارپه يوه ګڼه کي دامير حبيب الله خان ترعکس لاندي يواوږدپاراګراف ليکلی واولوستونکو ته يې چلينج ورکړی و، چي که چا داميرحبيب الله ترنامه په هاخوابل کوم عربي لغت وښود، دسراج الاخباريوکلکسيون به دانعام په توګه ورکول سي. په دې اعلان سره يې غوښتل وښيي چي فارسي ژبه ترکومي اندازې پوري له خپله ځانه پوره اوسوچه ژبه ده.سوچه ليکنه ددغه عصر دليکوال په محاسنوکي شمېرل کېده. دهمدې تمايل اغېزه وه چي علامه عبدالحي حبيبي هم کله چي دطلوع افغان اخبارچلاوه ، دې اعلان ته ورته پښتواعلان خپورکړاولوستونکوته يې بلنه ورکړه چي که چاغير پښتولغت پکښې وموند ،دطلوع افغان کلکسيون به دانعام په توګه ورولېږي. ددې انعام پرسر د مولانا محمد شريف حبيبي اودطلوع افغان دچلوونکي ترمنځ يوه مناقشه هم منځ ته راغله.مولانا د يوې عربي کلمې مفغن شکل ته اشاره کړې وه چي داعلان په متن کي موجوداوځان يې دانعام مستحق باله خو د اخبارچلوونکي بيا مفغنات په پښتوکلماتوکي شمېرل(۲.(

په پښتوکي دعربي ژبې دلغاتوافراطي استعمال اودچاخبره ملايي پښتوهم پخپل وارسره دپښتودسوچه کولوزمينه برابره کړې وه. د عربي ژبې دلغاتوافراطي کارول دهغه وخت په ملايي ذهنيت کي د فضيلت اوعلميت نخښه وه اودغه ذهنيت زموږپه منورينوکي ځکه نفوذ وکړ، چي هغوی پخپله په يوه ديني اوملايي ماحول کي دروزني له لاري دقلم اوسياست ميدان ته راوتلي وه. دوی په مدرسه کي ښوونه اوروزنه بشپړه کړې وه. اوکله چي يې داروپايي انکشافاتوپه باب لږڅه پوهنه وموندله ، نويې سمدلاسه په ژبه کي دعربيت پرضدپاڅون وکړ. خودې پاڅون ښه نتيجه ځکه ورنه کړه چي عربيت زموږپښتنو ذهنونه دديني عقايدوله لاري تسخيرکړي وه. دهغوی له ذهنوڅخه د عربي ژبې ايستل ددين دژبې دايستلوپه معناتعبيريدله.

دسوچتابه هڅي پرٌمرکه دپښتوٌهم اغېزه وکړه اوٌيوازينۍ پښتوٌد همدغي اغېزې په نتيجه کي خپره سوه.(۳ (

خو ديوازينۍ پښتولارښووني په سرسره دٌمرکه دپښتوٌ دمشرمولوي عبدالواسع کاکړله خواهم عملي نه سوې. ده چي په ۱۳۰۵ش کال دجدي پر۱٦ د(تعاونواعلی البر والتقوی) په نامه اوږده منظومه ويلې ده (۴)په هغه کي د سوچه توب نخښي کورټ نسته اودلاسه لا دعربيت اغېزه پرغالبه ښکاري.

حسن وقبح له ماورک ســـــوه ليونی يم

زيان وګټه راته يوســـــــــوه بهولی يم

تعاون له قبيلي له قـــــــومه ورک سو

لــــــــــويي زيري مګرکارمودهلک سو

....

زماتعطيل، غفلت،نخوت که څه يوآن دئ

دعــــــالم عالم، مادي معنوي زيان دئ

زه ددې نظم له ژبې سره هيڅ مشکل نه لرم اولوستونکي يې هم زمايقين دئ، چي نه يې لري، خوددې دروبيتوله راوړلو مي مراددادئ چي ديوازينۍ پښتوهڅه چي پر(مرکه دپښتو) باندي تپل سوې وه، يو تفنني اولکه دمخه چي مې يادونه وکړه، له بهره راغلئ ذهنيت و.

د(مرکه دپښتو) بل کتاب ٌپښتوپښويهٌ و اوددې کتاب له نامه پرته نورګرامري اصطلاحات له يوه مخه عربي ياپارسي دي لکهٌ تاکيد و مبالغه، تفعيل ومبالغه، فتحۀ مجهولۀ خالص، صيغۀ مذکر، صيغۀ مونث اونورٌ

داچي وايي پښتوژبه سوچه ژبه پاته سوې ده. ددې ادعامعناداده چي پښتنانه له هيڅ ګاونډي قوم اوهيڅ رازمدنيت سره په تماس کي راغلي نه دي. تاريخي حقايق ددې خبري پرخلاف دي. پښتنانه پرداسي يوه سيمه پراته دي چي دمدنيتو، دفاتحانودلښکرو، دجهانکشايانو دتلو راتلو لار وه. ددوی ژبه له دغواثراتوڅخه هيڅکله هم پاکه پاتبدلای نه سي. داچي موږوايو پښتوله آره سوچه ژبه پاته سوې ده، په حقيقت کي مو پرتاريخي پېښواوحقايقوباندي پرده اچولې ده. داڅرنګه امکان لري چي کندهاردې دپېړيوپه اوږدوکي دمغولواوپارسيانوله خوالاس پرلاس سوی وي اوپښتنانه اوپارسيان دې څنګ پرڅنګ کلی او کور سوي وي خويودبل پرژبودې اغېزنه وي ښندلی. داڅرنګه امکان لري چي په ننګرهارکي دې دتاريخي ګندهاراژبنۍ اغېزې نه وي پاته سوې. پردغه پراخه اورشودې دپښتنوپه څنګ کي شاړې، پشه يان، ترکان، اشکوڼ، کاتير(کاتيان) پراچيان ،ګوجراونورڅنګ پرڅنګ له پېړيو

راهيسي اوسي (۵)خوژبي دي يودبل له تاثيره په امان پاته وي. دا څرنګه امکان لري چي وردګ اوهزاره دي يودبل په چم اوګاونډ کي اوسېدلي وي اوژبودي يې يوپربل اثرنه وي کړی. دا څرنګه امکان لري چي په لوګرکي دي دپښتنو، تاجکو، برکيو پوله او پښې ګډ وي خوژبې دي يې يودبل له تاثيره خوندي اوسوچه پاته وي. دا څرنګه امکان لري چي د پېښور او کوټي پښتانه دي په ورځني ژوند او ژواک کي له اردوژبو اوپنجابيو او بلوڅوسره شريک وي خوژبې دي سوچه پاته وي . ژبه لکه ژوندی اورګانيزم له خپل ماحول څخه هرومرو متاثره کيږي. داکه دچا خوښه وي اوکه نه ، که دچاښه راځي ، که بد. دا دطبيعت قانون دئ زماا و ستا ذهنيت ته نه ګوري اوخپل کار کوي. لکه دپرديوژبود افراطي بهيرپه مقابل کي چي دخپلي ژبي مدافعه يو ضروري کاردئ ، دغه رازدژبې افراطي سوچه توب او تصفيه هم يو غير عملي ،بې ګټي اوکله کله مضرعمل دئ .
دښاغلي رفيع خبره په خطاطانو کي دپښتودسوچه تابه اشتها زموږد ځينو شاعرانو رنګين شعرونه له شعرتوبه ايستلي دي اولاس وپښې يې ورمات کړي دي(۶ (داکارله بده مرغه اوس هم روان دئ. اوس دپخوانيو شاعرانولهجه دمعياريت په فتوابدلېږي. (په) يې په(پر) وراړوي او (پر) يې په(په). دکلماتودپای ياګاني يې پخپله سليقه وراچوي (۲) . داکاربه څوپېړۍ وروسته دپښتوژبې دلهجوي ځېړونکي غبرګ غاښونه وروباسي اوپه قضاوت کي به يې دکعبې پرځای ترکستان ته ورسوي. ځکه دی به فکرکوي چي دنومړي شاعرپه وخت کي (په) او(پر) استعمال په دغه شان و ، لکه په چاپي ديوان کي چي راغلی دئ. خبربه نه وي چي دااستعمال د معياريت په اشتهاپرتپل سوی دئ دشاعراروالاپه دغه رازاستعمال خبره نه وه. دغه شان لوبي ترموږيو نسل وړاندي د عبدالقادرخان خټک اونورو پخوانيو شاعرانوپه ديوانو باندي د خطاطانوله خوا سوي دي .
ښاغلی رفيع وروسته له هغه چي دپښتودسوچتابه هڅوته کتنه له اتمي هجري پېړۍ څخه رانښلوي اوترنن ورځي يې رارسوي ، په پای کي ددغوهڅو اهميت پخپله له ډاګه وهي اوداسي ليکي: "... موږوليدل چي ددی کار(دپښتودسوچتابه ـ م.ه)لپاره کله،کله دتفنن لپاره لاس غزول شوی اوياهم دځينی نوروهيوادونوپه اغېزکي داکارشوی دی خو له ټولوسره ـ سره يې نتيجه نه ده ورکړي اوداڅخه ناکامه شوې ده .
ددی ناکامۍ يولوی علت دادی چي نړۍ ورځ په ورځ وړېږي ، انساني راشی درشی اوراکړې ورکړې زياتيږي، دساينس له برکته تلنې راتلنې ګړندۍ کيږي اوپه اجتماعي، اقتصادي اونوروچاروکې هيوادونه يو بل ته اړکيږي اوددی راشودرشو ،راکړو ورکړو، تلنوراتلنواواړتياؤ په ترڅ کی کلتوري اوژبنۍ راکړې ورکړې هم دوديږي اود تجريد او يوازيتوب ژوندله منځه ځي..."ښاغلي رفيع وروسته اروابناد محمد صديق روهي يوه خبره رانقلوي ، چي ويلي يې وه "که دژبوتکاملي سير ته وګوروپه نړۍ کی خالصې ژبه نشته اوکه وي هغه به دځينی بدوی ټولنوژبې وي چي له نوری نړۍ سره علمي او ثقافتي اړيکی نه لری."(۷). رفيع صاحب پرخپله څېړنه باندي داسي نتيجه بناکوي: "په دې اساس دژبې دسوچتابه له پاره هڅه له يوې خواژبه اواولس يې تجريدکوی له بله خوادژبې دخارجي زده کوونکولپاره ستونزی رامنځ ته کوی اوله بله پلوه په خپله دژبې دويونکوله پاره دافهام اوتفهيم لاره اغزنه کوی نوځکه بايددی ناکامی هڅی ته زړه ښه نه کړواوپه زورخپله ژبه تجريد اوکړاومنه نه کړو...." ۸(دانتيجه په رشتياسره يوه واقعي اوله علمي اصولوسره برابره نتيجه اخيستنه ده . دژبې سوچه کول دکره پښتو ليکني نني لارويان هم په خوله غندي خوپه عمل پرهماغه لار روان دي ، چي دوی يې تربل هرچادنه عملي توب له پاره ډېرڅه ويلي دي.
لکه ددې بحث په سرکي چي تاسي ولوستل دژبې سوچه توب له يوې خوادنوروقوي ژبودواردا توپه وړاندي يوعکس العمل دئ چي تريوې اندازې يې دتوجيه کولوله پاره دمېړې لارموندله کېږي.خوله بل پلوه يوه داسي ناکامه هڅه ده چي دممکناتوپه ساحه کي ورته دنوک ايښوولوځای لاهم نسته. نوددغسي يوې غيرعملي پروژې له پاره نوکان ايستل چاته دکندهارد پښتنوهغه متل ورپه يادوي ، چي وايي:
عبث دارومردک دي ،چي په ولي ده ختې(۹. (

)۱ (اروابناد کانديداکاډميسن محمدصديق روهي خوحتی دظاهرشاه دپاچهۍ په سرکي پرپښتو ادبياتو باندي داروپايي افراطي ايډيالوژيو، الماني نيشنليزم(فاشيزم (اوشوروي کمونيزم ، سيوري ته اشاره کوي اوليکي چي دې ايډيالوژيو"په ټولوهيوادوکي دافراطي يامعتدل نيشنليزم درامنځ ته کېدو امکانات برابرکړل. په افغانستان کې يومعتدل نيشنليزم مينځ ته راغی، چي عمده مضمون يې ملت پالنه ، دتاريخي مواريثو او عنعنودرناوی، حماسي ادب ، پرځان ويسا اوملی غرورو."
)وګ: دپښتوادبياتو تاريخ ـ معاصره دوره ـ ۸۵ مخ (
)۲ (طلوع افغان ۱۲کال ۷۷۸ګڼه. دادوه اعلانونه ماپخپله په سرسره کتلي وه خواوس مي دسراج الاخبار کلکسيون ته لاس کوروټ نه رسېږي اود طلوع افغان حواله مي دښاغلي رفيع دژبپالنه نومي کتاب ـ ۳۲مخ څخه واخيستله .
)۳) (يوازنۍ پښتو) په ۱۳۰۱ش کال کي د (مرکه دپښتو) له خوا دپوهني وزارت په مطبعه کي خپور سو. د کتاب ټول مخونه ۱۵۲ ښوول سوي دي چي په سرکي يې خادم العلماء مولوي عبدالواسع قندهاري سريزه کښلې ده. (وګ: ژبپالنه ـ ۲۵مخ (
)۴ (وګ: دافغان ياد ـ دعلامه حبيبي مقاله ـ ۹مخ

)۵ (پالوال ـ معياري ژبه ـ ۷۸ ، ۷۹ ، ۹۰مخونه
)۶ (ژبپالنه ـ ۴۳مخ .
ما(هوتک) چي کله دلوی احمد شاه بابادېوان له څوخطي او چاپي نسخوڅخه ترتيباوه ، پردغه رازلاسوهنو اودلغاتوپرترجمو باندي
پېښ سوم اوزما په نزدمي لاسوهلي ځايونه په نوي متن کي وانه خيستل. د هغولاسوهنو يوڅومثاله دادي :
دلفريبه ـ زړه فريبه
شکرلبه ـ خوږشونډې
پريرويه ـ پري مخه
دامنگيره ـ لمن گيره
موی کمره ـ ملاوېښته
)۲ (وگ: دلوی احمدشاه بابادېوان ـ د۱۳۷۸ش=۱۹۹۹ع کال چاپ
)۷ (ژبپالنه ـ ۳٦ مخ
)۸ (هماغه کتاب ـ ۳٦ مخ. نقل قول کټ مټ رانقل سوی دئ.
)۹ (ده ختيځ دکندهارښارپه جنوب کي ديوه کلي نوم دئ. دامتل ځيني کسان په دې ډول هم وايي: "عبث دارومردک دي ، فتح خان بېـ
ډزوي .

په خوله کړلي تصفيه په زړه منلي سوچه توب

دپيوريزم په باب تاسي په تيروپاڼوکي ښه پوره تفصيلي بيان ولولوست اودهغه دنه عملي توب اوتاواني توب په باب موهم نظرونه
ترنظر تېر کړل چي اتفاق ته په نزدي اکثريت ټولو پوهانوورسره خپل مخالفت څرگند کړی دئ. خو په عمل کي دپيوريزم له کړني سره سره
د پښتوژبي دسوچه تابه بازار ښه تودوئ. ددې مسئلې دښه څرگندتياله پاره به زه يوڅه شاته ولاړسم اودژبي له پاره به
دنوووجوړونوپرسابقه يوواربيامرورو کړم .
علامه محمودطرزي چي دافغاني ژبو(فارسي اوپښتو) دسوچه تابه له لومړيوپلويانوڅخه و ، په دې برخه کي ليکي: "... به فکرعاجزانهٔ
خود ما ، يگانه وظيفه انجمن عالی معارف بايد اصلاح وترقی وتعليم زبان وطنی وملتی افغانی باشد ، ازارباب علم ودانش اين زبان
يک گروپ مخصوص تشکيل يافته کتابهای تعليمه ضروری لازمی آموختن آنرا تدوين وحاضر بايد کرد. حتی برای تطبيق دادن
کلمات فنی وصنعتی واختراعات جديده يی که نامهای آن درزبان افغانی غير معروف است ، کلمات مناسب ونامهای متناسب به زبان
افغانی پيدا بايدکردو هر قدراصلاح وترقی که لازم است درآنباب اجراء بايد کرد". (۱) محمود طرزي د(فني اوصنعتي کلماتو
اونوواختراعاتو) له پاره دمناسبو او متناسبو کلمودپيداکولو سپارښتنه کوي. په (پيداکولو) کي دکلماتو پلټنه اوجوړونه دواړه
راتلای سي. خودی داکلمات مشخص کوي اود نوولغاتودپيداکولو اړتياپيوازي په (فني ،صنعتي او داختراعاتو) په برخه کي
رامحدودوي .
علامه عبدالحی حبيبي هم، چي په طلوع افغان کي (دپښتودعلمي اصطلاحاتويانوولغاتووضع) ترسرليک لاندي ددغه کاراصول
بيان کړي دي ،په هغوکي يې "دپښتوسوچه لغاتوپلټنه اودلغاتووضع" دجلامادوپه توگه ټاکلي دي . دنوولغاتووضع کول يې يوازي په
تخنيکي ، صنعتي اوعلمي برخه کي سرته رسولي دي لکه ټيلگراف(ليرليک) ، فوټوگراف(ښرليک) ، فونوگراف(ږغ ليک)
اونور،چي ښې ډېري نمونې يې په ژبپالنه ۷۰ ، ۷۱مخونوکي دطلوع افغان اخبار په حواله رانقل سوي دي. گويا دعلامه حبيبي
سپارښتنه هم پرفني او تخنيکي نومونوباندي تکيه درلوده. لروپښتنوهم خپلي جوړوني ساينسي ځانگي ته متوجه کړي دي .
ښاغلي رفيع هم په شاعرانه ژبه باندي دساينسي علومود اصطلاحاتوله پاره دنومونوټاکل لازم گڼلي دي. دی ليکي: " دساينس
اوتخنيک له پرمختگ سره دنړۍ په وړاندي تللوهيوادوکي هره ورځ نوي ـ نوي ساينسی زېږېدنی کيږی اوپه هره زيږيدنه دهمغه
هيواد دژبی يونوم اينښودل کيږی اوبيادعلم نوی پيغله له خپل نامه سره بل هيوادته ودېږی اوهلته ميشتيږی. که وروسته پاتی
هيوادوژبی پټه خوله پاتی شی اوپه دی نوی ناوی نوم کينږدی نوددی ناويانو سلسله خواوړه ده اوکله چي ددی هيوادخلک سترگی
غړوی گوری به چي ددوی دژبی ټول انگړبه دپرمختللوهيوادونوراغليوساينسی ، تخنيکی اونوومنځ ته راغلوناويونيولی وی
اواصلی ژبی ته به يوازی چوکاټ اوچارديوالی ورپاتی وی...." (۲)
دښاغلي رفيع له بيانه هم دا خبره واضح څرگندېږي چي ساينسي او تخنيکي" ناويانو" ته بايد نومونه کښېښوول سي.
اودپوهاند دوکتورزيارصاحب هغه نظربه بيارا وړم ، چي وړاندي مي هم رانقل کړی و . دی ليکي:
"نوي جوړونه بايد په علمي ، تخنيکي ، مدني ، اداری اوداسی نورو مفاهيمو پوری تړلی وی چي زموږفکري اوکلتوری زيږنده نه وی ،
لکه ژبپوهنه) لينگويستيک) ، ټولنپوهنه(سوسيولوجی) ، پوهنتون (يونيورستی) ،څارندوی (سکوټ او پوليس (،توغندي دراکټ
او ورکتون دکودکستان لپاره.مگرکه سوکرک ياسوړسک ته د جوارو ډوډۍ نوم وټاکو ، يوه بې ځايه ټاکنه به وي." (۳)بل ځای وايي

چي ساده وييونه په مصنوعي توګه جوړول غير اصولي کار دئ.(۴(

خو په عمل کي چي ګورو خبره بالکل له جلوه وتلې ده. حتی د کتاب ، قلم ، دېوان ، شعر ، شاعر او په سوونو رو په ژبه کي دود سوي لغتو ته لګيادي ، نومونه جوړيږي. د پنسل له پاره يې د پښتو مرکې (وچکنبی ، وچکښ) بيرته ژوندی کړ. په ژبه کي رنځور او ناروغ سته او عام دئ خو دوی (رنځمن) ورته راوايست، سرانښ (دحريص په معنا) په لهجو کي پروت دئ خو دوی(اسويلاند) ورته اختراع کړ، په ژبه کي تلاښ سته او عام دئ خو دوی ورته (ډډون) جوړ کړ، په ژبه کي طبيعت د دخيل لغت په توګه دوولس پېړۍ ژوند کړی دئ خو دوی ورته (پنځون) وموند ، په ژبه کي بلبل له زرو کلو راهيسي سندري وايي خـو دوی ورتـه (ډانګ لکۍ) پيدا کړ او څه موده وروسته يې بيا همدغه ډانګ لکۍ د) ډاينازاروس) له پاروټاکه (۵). نه پوهېږم چي د بلبل او دغه ماقبل التاريخ حيوان ترمنځ کوم ورته والی سته ؟ په ژبه کي ښکلی ، ښايسته سته خو نه پوهېږم دوی ورته) ښاو)له کومه کړ، په ژبه کي نياو دعدل او انصاف په معنا رواج موندلی دئ خو دوی ورته) سماو) راوايست ، په ژبه کي خېټو ، خېټورسته خو دوی ورته(شنازګېډی) توليد کړ، په ژبه کي پاسپورټ سته او عام دئ خو دوی ورته (لارليک) وزېږاوه ، په ژبه کي (کرښپل) سته خو دوی ورته (پښه خاپونه ، پښوخاپونه) وضع کړ (۶) ، (غونی) په ژبه کي ژوندی لغت دئ خو دوی ورته (بنګن) راوايست (۷) ، (کتابتون)جوړ سوی دئ خو دوهم وار ورته (کتاب خونه (جوړ سوا و هغه هم د پارسۍ ټکي په ټکي ترجمه (۸) ، (بدلون)پخوا جوړ سوی و ،نو(ونجون) ته څه اړتياوه ؟، د(بېکسۍ) پرځای ټکي په ټکي ترجمې (بېڅوکتيا) ته څه ضرورت و ؟.

ځينو ډېرو بې خوندو او پټخو ترجمه سوو لغاتو ته خوزه بيخي حيران پاته يم ، چي د دې ضرورت څه و . لکه (او سپنکښ) د (آهن ربا) له پاره ، (کوډلوبی) د(جادوګر) ، (کوډګر) له پاره ،)ړنده مږه) د (کورموش) له پاره ، (پلغټ) د(چابک) له پاره (۹). د دې وروستي لغت له پاره خو په ژبه کي (چټک) لغت سته ، نه پوهېږم چي هغه ته يې ولي چته اوښتې ده . موږ د ږغ د بلي او شرنګ سوټي له پېغوره لاخلاص سوي نه يو چي دابل سرباری هم پرولوېد او داوارد معيار په نامه !

پوهاند دوکتور زيار صاحب وايي چي ٌنړېو بزونه يانړيوال وييونه (انټرنېشنلزمونه) لکه راډيو ، تلويزيون،تيلګراف ياتېلګرام ، تېلي فوتو ، تيلي ټايپ، تېلېفون ، اکسرې يالايزر(وړانګې) کمپيوټر ، ډاکټر، اکسيجن ، هايدروجن ، نايتروجن ، الکترون ، نايترون، پوزيترون... ياځانګړي جغرافيايي نومونه او يا په زرګونو کېمياوي او درملي نومونه... دنړۍ په زياترو علمي ژبو کې له يو څه جوليز(شکلي) اډاپټېشن (راخپلوني) سره يورازدودلري ، په نيولو جيزم کې راګډول بيا هم د پيوريزم په مانا اخيستل کېږيٌ....

(۱۰)يعني نوي لغاتونه ورته مه جوړوئ. خو تر دغه سپارښتني دوې کرښي وروسته بيا وايي چي که څه هم په عربي ، تورکي ، پارسۍ ، هندي کي نن سباډېر انټرنېشنلېزمونه راژباړل شوي دي يعني که موچم ورته جوړ سو ، ژباړئ يې . داچي تر او سه دغو نړيړالو نومونو ته نوي کلمات جوړسوي نه دي ، د چا خبره په چم يې نه پوهېږي چي څرنګه لارورته ومومي . د مثال په توګه اکسيجن ته به څه راز نوم جوړ کړي ؟ پارسي ژبي وايي ٌترک عادت موجب مرض استٌ په ژبه کي اوبتل سته او عام سوی دئ خو د دوی زړه په سوړسوی نه دئ او(اوبډوب) يې هم ورته جوړ کړ، په ژبه ، ادب او فولکلور کي زرګر سته خو دوی ورته (زرپښ) وزېږاوه ، په ژبه کي تريناګلی د(عبوس ، پيشانی ترش) له پاره سته او قاموسو هم اخيستی دئ خو دوی ورته (اريړه اوربوز) وزېږاوه. يوځای وايو چي بين المللي تخنيکي نومونه به پر خپل حال پرېږدو خو بيرته خپله خبره اخلو او تيلفون ته) غږون) ، تلويزيون ته (لروينون) او تيلګراف ته (لرليګون) پېشنهادوو(۱۱ .(د مروجو لغاتو دوژلو په کار کي هم سيالي ښه په زور روانه ده. د پېړيو پېړيو مروج لغات د معيار په فتوا له رواجه لوېږي. ما په يوه بله ليکنه کي د دغو لغاتو يوه ډېره کوچنوټې برخه داسي بيان کړې ده: ٌزما د مشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسيزو کي (بډای (او (موړ) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (يرغل) مو په (بريد) له منځه يوړ ،) ايلچي) مو په (استازي) ورک کړ ، (جنګ) مو په (جګړه) ووهه ، (وطن) مو په (هيواد)نېستي کړ، (غولی) مو په(انګړ) پايمال کړ ، (تاداو) مو په(بنسټ) له بېخه وکيښ ، (ربړه) مو په) ستونزه) پسي واخيستله ، (ليکه) مو په (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنيواله) مو په (وړکتوب (ووژله ، (جنګيالی) مو په (جګړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او(مشغول) مو په (لګيا (اليش کړل ، (تلاښ) مو په (هڅه) نفی کړ، (کړنه) مو په (غندنه) محوه کړه ، (نجلۍ) مو په) جنۍ) ترپښولاندي کړه ،(کرار) مو په (ورو) وخوړ، (په) مو د(پر) په فتوا مسخه کړ او لالګيا يو د مسخه کولو او محوه کولو دا بهېر پسي پالو او په ځان نه پوهېږو چي د خپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونګښو د هغه منګوټي په شان ګرزولې ده چي (يوه وراچوو ، دوې بيرته ځني غورځي)ٌ. داليست که پسي راواخلم ، خبره بل کتاب ته رسيږي.زه پوښتنه کوم چي تصفيه او سوچه توب) (purismلکۍ لري ، ښکرلري ، څه لري ؟ دغه جريان چي اوس روان دئ ، تاسي چي هرڅه نوم پرايږدئ ،خو داکټ مټ او په مطلق ډول تصفيه ده. او تر ټولو بياد خواشينۍ خبره داده چي که چا په ليکنه کي د دغه جريان تعقيب نه کړ ، ليکنه يې ناکره ، لهجوي ، سيمه ييزه او نوراو نور بلله کيږي .

زيارصاحب هم وايي چي هرڅوک بايد لغات جوړنه کړي. ډاکټرپالوال هم دغه کار په صلاحيت پوري تړي زما چيغي هم د همدې بابته دي چي اوس په دې ژبني سرطان(cancer) هرڅوک اخته دي د صلاحيت والاو جوړوني او د بې صلاحيتو دا سره بېلېږي نه. د نيولوګيزم د نده که افرادو ته پاته سوه ، که صلاحيت والاوه ، که بې صلاحيته ، خبره انارشيزم ته رسيږي او رسېدلې هم ده .

څه موده وړاندي مي په يوه مجله کي ديوه متوفی مشر حقدار له خولې داسي ولوستل چي که دوزير صاحب محمدګل خان وس رسېدلی دټول افغانستان دخلکو نومونه يې هم پښتو کول (۱۲۱) دليکني له خونداو شخوند څخه څوک پوهېدلای سوای چي دژبي دتصفيې اشتهالا تر اوسه هم ښه پوره موجوده ده او همدا ذهنيت اوس هم دالفاظو ترپردې لاندي دکره ليکنې پښتو په نامه پالل کېږي . په دغه شان روحيه باندي يوې ژبي ته انکشاف ورکول ديوويشتمي پېړۍ له انکشافاتو سره جدي تناقض لري ځکه په دغه پېړۍ کي دنړۍ ژبي تربل هر وخت زياتي يوه په بله ننوتلي دي.

موږته زياتره ويل کېږي چي دنړيوالو علمي اوفني او سياسي ټرمينالوجۍ سيلاب ته که لاس ترزنه کښېنو ، ژبه را څخه لاندي کوي. داحقيقت زه هم منم. خودنوولغاتو او په ژبه کي داخښل سوو او مروجو لغتو بريد بايد وټاکل سي.که دا کارونه سي ، نوچي بيا پرديارلس ليکي(۱۳)لاس راسره کښېږدئ ، بيا هم ددغي اوسنۍ چاري نوم ترتصفيې په ها خوا بل څه نه سي کېدلای اوله دې منحرف جريان سره به دمخالفت آوازدسور تر شپېلۍ پوري روان وي. که هرڅومره ددې اوسنۍ ژبنۍ بخولي مخالفين ځانساتي، لنډاندي، مرتجعين وبلل سي اوحتی ښکنځل (کنځاوي) ورته وسي بيابه هم هغوی دګاليله په شان پر مځکه باندي د توبې ايستلو پروخت لاهم ووايي چي په دغه ژبه د افهام او تفهيم عمليه سرته نسي رسېدلای. له دغه راز نشراتو څخه لوستونکي سمه استفاده نسي کولای. دا پښتو پسې عامېږي اوخلک ځني خوا توري کېږي. ددې چاره په کارده اوهمدا نن يې په کارده. د پېرياناندې ژبي په پښتنو کي درزونه واچول ، ددې کارله پاره فکر کول په کاردي ، دا درزپراخېږي او چاره يې په دې نه کېږي چي ووايو :

"کاروان به تيرېږي او سپي به غپيږي" (۱۴) . دپښتو ژوند د پښتنانه له ژوند سره تړلی دئ ، نه له نيولوګيزمونو سره. که خدای مه کړه پښتون مړسو ، پښتو او نيولوګيزمونه دواړه ورسره مري. په نيولوګيزمونو باندي دپښتوژوند نه راګرزي. ديوې شېبې له پاره يې فرض کړئ چي په پښتوژبه کي يولغت لاهم پردی نسته مګرکه پښتون همدا سي شپون اوعسکروي اوروزي يې دشپنيتوب اوځان وژني له لاري مقرره وي ، دغه خالصه ژبه به يې کوم درد ور دوا کړي ؟ ښاغلی پوهاند حسن کاکړ دخپلو تاريخي څېړنو په پای کي دې نتيجې ته رسېدلی دئ ، چي: "پښتوچي بيرته پاتی ده اوعلمی شوی نده دژبی دځنګه والی له امله نده ، بيرته پاتی توب يی دپښتنوله لاسه دی. ددوی بيرته پاتی توب د پښتوبيرته پاتی توب شوی دی" (۱۵) نو پرپښتو او پښتنوبايد زړه وسوځل سي. دشهرت ، دنامه ، دعقدو له پاره بايد ژبه قرباني نه سي. دغه اند ښني دي، چي په ماپې دا کتابګوټی وکيښ .

اوس په ځينو ليکنو او مرکوکي د نيو لوګيز مونوپر٪ ۲۵ باندي ټينګارکيږي. زه تاسي ټولو درنولوستونکوته واک درکوم چي که مو هروخت دغه فيصدي په عمل کي تطبيق وموندله ، زمادا کتاب په هماغه ورځ په اورکي وسوځئ چي نوريې څوک ونه لولي. ځکه زما ارمان به ختلی وي اونوربه د پښتوژبي له بابته د اند ښنو ځای راته پاته نه وي .

دکره ليکنې پښتوله نني بهېرڅخه داسي نخښې اونښانې ليدلي کېږي چي دا خوځښت په نهايت کي په يوې لهجې باندي دنورودنفی کولوله پاره دئ. زه به ډېرخوښ سم چي که دپښتويوه لهجه دژبني انکشاف هغه حالت ته ورسېږي چي ټول پښتانه يې هم وليکي اوهم يې ووايي. داکه زمالهجه وي، که دبل ،که دهابل، ماته مهمه نه ده . مګردا کاردپېړيودئ او بايد په طبيعي توګه لکه په فارسي اونوروژبو کي چي راغلی دئ ، عملي سي. نه داوسنيوژبنيوماجراجوييوله لاري.

۱) (ژبپالنه ـ ۶۳،۶۴مخونه دمقالات محمودطرزی د ۷۷۴ مخ اوسراج الاخبارپه حواله
۲) (ژبپالنه ـ ۷۵مخ
۳) (ويي پوهنه ـ ۲۴،۲۵ مخونه. نقل قول کټ مټ رانقل سو
۴) (پښتو ـ پښتانه ۳۱۲مخ
۵) (زيار ـ د پښتوژبې دودې اړتيا اولارې چارې ـ ۹۷مخ
۶) (زيار ، پښتوپښتانه ۲۰۷مخ
۷) (ويي پوهنه ۱۲۱مخ
۸) (ويي پوهنه ۴مخ
۹) (وګ: ويي پوهنه ۲۸۸ ـ ۲۹۰ مخونه
۱۰) (د پښتوژبې دودې لارې او چارې ـ ۹۹مخ
۱۱) (ويي پوهنه ـ ۶۰ مخ
۱۲) (ورځ مجله ـ شپږم کال ، ۳ـ۴ګڼه ـ ۱۰مخ ۱۳۸۴ ش
۱۳) (په کندهارکي ددیارلس ليکي اصطلاح دقرآن عظيم له پاره کارېږي. په نوروسيموکي به هم رواج لري .
۱۴) (وګ: استادزيارد پښتني فرهنګ يوځلاند ستوری ـ ۱۵۵مخ ـ ۱۳۷۲ ش
۱۵) (آئينۀ افغانستان مجله ـ ۱۰۴ مسلسله ګڼه ـ ۵۴مخ ـ ميزان ۱۳۵۸ ، اکتوبر ۲۰۰۶

په یوه ژبه کي چي دنړیوالو پرمختیاوواوساینسي وتخنیکي انکشافاتواواختراعاتوله اسیته دنوولغاتودجوړوني اړتیامنځ ته راسي اودي کارته نیوګلوبیزمونه استخدام سي ،معنايې داده چي دا ژبه اوس هغوحوادثوته ځان تیاروي چي ٌ پرنوروتېرسوې اوپردې اوس راغلي دینهٌ ددې پرځنګ هره ژبه چي دخپل انکشاف په بهېرکي داسي ځای ته ورسېږي چي نورنوورته دنیولوګیزمونو اړتیامحسوسه سي ،معنا یې داده چي دې ژبي دانکشاف نورپړاوونه وهلي دي او ویونکي یې هم دفرهنګي سطح په یوه داسي مرحله کي واقع دي چي نورټول کارونه سرته رسېدلي دي ، اوس نودژبي دسره کېدو وار رسېدلی دئ . په دغه وخت کي که دمعیاریت اوکره ژبي خبره رامنځ ته سي ، ځرنګه چي له حالاتوسره موافق شعاردئ ، نه به پرچا بدولګېږي اونه به مخالفت ورسره وکړي. خوکه دمعیاریت هڅه دسیاسي سیالیو زېږنده وي ، دانودژبنی اړتیاله مخي نه بلکي دنوروانګېزوپربنارامنځ ته سوی تلاښ دئ اوهغه څوک چي نه غواړي په دغه انګېزوباندي خپله ژبه ولړي ، یادغه سیاسي سیالۍ ورته دسیاست دمداریانو سرکسونه ثابت سوي وي ، نوطبیعي ده چي لومړی خوله دې لوبي سره څوښي نه غورځوي اوکه ډېره درنه پرتمامه سوه نویې بیاپه مخالفت کي درېږي.

ماچي به دپښتوژبي دکره توب له پاره دهڅوتاریخي سوابق او اوسنۍ هڅې له ځانه سره څېړلې ، نودچاخبره شپږم حس به راته ویل چي په دې هلوځلوکي ترژبنۍ اړتیانورمسایل ډېردخیل دي. ددې نورو مسایلوپریوه برخه باندي زه د(سوچه توب) په بحث کي رډغېدلی یم .

پوهاندزیارصاحب اوس پخپله یوه مرکه کي زماپردغه ګومان باندي د یقین ټاپه ووهله چي زموږنوي جوړوني له پارسي سره دسیالۍ اود هغې په تقلیدراپیل سوي دي. دی وايي:ٌ پارسي چي زموږورسره یوه رغنده سیالي روانه ده ، هیڅوک په نظرکي نه نیسي ، که پارسیوان زموږسره منفي سیالي کوي ، موږورسره رغنده سیالي کوو .

تاسودپارسي پخواني اواوسني متن وګورئ چي هرڅومره یې پارسي قوي وي ، تاسوبه ووینئ چي څومره مخته تللې ده ، په پارسي کي څومره نوي ټکي راغلي دي ؟نودانیوکه یوازي پرپښتوده ؟ٌ) ۱(ماته د حیرانۍ ځای دادئ چي استادله ټول ژبني اکاډمیت سره ځرنګه د دغي سیاسي لوبي په دام کي کښېوتلی دئ اونوروته یې لاتوصیه هم کوي. ددغي سیالۍ دسالمیت ذمه څوک ترپایه پوري وهلای سي. ځرنګه امکان لري چي پارسیوان دي ددوی په وینا ، منفي سیالۍ کوي او پښتون دي بیاورسره سالمه سیالي وکړي. داسیالي له لویه سره پر منفي تمایلاتوراپیل سوې ده اویوه کرغېړنه لوبه ده چي دوخت غیر ملي حکومتوپښتون اوپارسیوان دواړه پکښې ښکېل کړي دي .

زماپه فکرخوهره ژبه دانکشاف اوپرمختګ په لارکي خپل موقعیتونه اوخپلي درجې لري. دنوروژبوپه پرتله یې دانکشاف سرعت هم توپیرلري ، ژبنۍ اړتیاوي یې هم ځله بیلي وي. پښتوله بده مرغه اوس لاهم دخوشحال خان خټک خبرهٌ بکره پرته دهٌ. ددغه واقعیت په لیدلو ، کتلواومنلوباندي بایدهیڅ پښتون نه دحقارت احساس وکړي اونه هم دخپلي ژبي دنیمګړتیا. داروانښادنومیالي خبرهٌ پښتودژبي په حیث نه ترچاپاته ده اونه ترچازیاته ده.ٌ(۲)لکه په انسانانوکي چي زوړ او ووړ سته ، په ژبوکي هم سته. دسیالۍ په وجه په ژبه کي بدلونونه راوستل ترګټه تاوان ډېرپېښوي. داسیالي هغه ناوړه دودودستورته ورته ده لکه ځیني کسان چي له خپلوتربروسره دسیالۍ په انګېزه خپل نابالغ زوی ته واده وروکړي اودخپل ماشوم زوی ژوندله خوراډېرودنګلوسره مخامخ کړي. وايیٌ شرمښکۍ له ماره سره غزېده ، پرمنځ دوه ځایه سوهٌ. داراز سیالۍ ته ځوان مغزونه دخپل طبیعي جوش وخروش او احساساتي جذبوله امله خورازیات آماده دي اوډېرژرپه دغه رازداموکي لوېږي. دسړې سینې درلوونکي مسن پوهان هیڅکله باید ځوانان دغه راز بازاري لوبوته تشویق نه کړي.

پارسي ژبه په دې پرمخ نه ده تللې چي نوي لغاتونه یې جوړکړي دي. پارسي په دې وړاندي ده چي دضرورت ژبه ده ، ددربارژبه وه اوده ، د علم ژبه ده ، ویونکي یې پخپله دتعلیم اوسیاست پرمیدان تر پښتنو وړاندي دي. پېړۍ پېړۍ ورته دهند ، ایران ، ماوراء النهر اوافغانستان پاچهانواودرباروکارکړی دئ. دې ژبي چي نیولوګیزم ته مخه لاکړې نه وه ، هم پرمختللې ژبه وه. ترعربي ژبي وروسته دمنطقې دعلم، د سیاست ، دادب اوتجارت ژبه وه. دپارسي دپرمختګ دلایل بایدد هغې په ویونکوکي ولټول سي نه په لغاتوکي. له بلي خوا دپارسي ژبي خپل پوهان بیا په دې عقیده دي چي ددې ژبي دبریالیتوب یوعلت دادئ چي دډېروژبولغات یې پخپل ځان کي هضم کړي دي اودژبي دروازه یې دنوروژبوپرمخ تړلې نه ده . اروانښادپوهاند دوکتور عبدالاحمدجاوید په دې برخه کي وايي چي په فارسي ژبه کي ددخیلو کلماتودښووني له پاره به تاسي صبحانه (سباناري) ته دعوت کړم. میزپرتګالۍ کلمه ده(۳)، چاینک چینایي ، قاشق تورکي ، صندلی عربي ، نعلبکی عربي ده. اوپه پای کي په ظریفه لهجه وايیٌما مي مانیم ونان خشکٌ. مرادیې دادئ چي یوازي (نان (فارسي کلمه ده نوریې ټولي دخیلي دي اوله نوروژبوڅخه اخیستل سوي دي. (۴) اروانښاد دې کلماتوته په کرکه نه ګوري بلکي داد پارسي ژبي په کمالونوکي راوړي چي ځرنګه یې دنوروژبولغات پخپل ځان کي حل کړي اوخپلي ژبي ته یې دافادې وسایل پرېمانه کړي دي. زموږپوهان بیاتراوبودمخه ګاولي کاږي اووايي ، موږلغتونه ځکه جوړوو ،چيٌکه سباددهقان لمسی او کړوسی تعلیم کوي د هغه لپاره (به) اسانه ويٌ. ته دبزګرزوی ته دتعلیم زمینه برابره کړه ، بیا دپښتوتعلیم زمینه ورته مساعده کړه ، ژبه یې خیر دئ سوچه دي نه وي ؟ دسبادبزګر دزوی غم به خورو خپل اوسني زامن موله خپلي ژبي څخه خواتوري کړل. موږیې چي کومه ژبه ورزده کړې ده اوده ته ترهرڅه ګرانه ده ، هغه اوس په کتاب کي نسي موندلای. دکتاب ژبه ده ته د یوې خارجي ژبي دزده کولوپه شان ستونزي لري.

طبيعي ده چي وخت تردې په بلې قوي ژبي (انګرېزي ، اردو ، فارسي او نورو) مصرفوي ځکه په هغه ژبويې هم اړتيا رفع کيږي او هم يې په زده کړه کي تردغې نوې پښتو مشکلات لږدي. له يو چا سره مې په دې برخه کي بحث کاوه ، را ته وې ويل: ژبه متخصصينو ته پرېږده ، چي هغه يې سمباله کړي. په جواب کي مې ورته وويل: ماخو په هغو نامرادو باندې ډېري هديرې ډکي ليدلي دي ، چي د متخصصو ډاکټرانو په نسخو يې زني ورتړلې سوي وې. د متخصص سهوه د مرګي ګولۍ ده او بس .

)۱ (ښکلا مجله ـ ٤ کال، ۳ ګڼه ۵۱ مخ
)۲ (د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي ـ ۱۰۹ مخ
)۳ (د ده په نظر په فارسي کي (ميز) د مېلمه په معنا دئ او په مثال کي يې (ميزبان) راوړی دئ.
)۴ (که زما حافظې غلطي نه وي کړې ، دا مقاله په اميد جريده کي نشر سوې وه . ما يې يادونه په يوه بله مقاله کي پخوا هم کړې وه او تاسي به يې په ضميمه کي ولولئ. له تکراره يې بخښنه غواړم .

نظري معيار عملي ګډوډي

ژبپوهان وايي د ژبني معيارتيا کلوله پاره اتاريټي (authority) په کار ده . اتاريټي دوې خواوې لري. يوه يې د علم او صلاحيت خواده چي په ژبپوهانو اړه لري او بله يې اجرائيوي اړخ دئ، چي په دولت يا اکاډميکو ټولنو اړه لري. ژبپوهان علمي اړخ څيري او دولت يا نور اکاډميک سازمانونه يې د ترويج له پاره قانونيت ورتسجيلوي .
د پښتو په معياريت کي د دې دواړو خواوو خلا محسوس ده . د صلاحيت په برخه کي پوهاند زيار صاحب هيچا ته غاړه نه ده ايښې. نه الهام ته ، نه ترېي ته، نه پالوال ته ، نه شپون ته ، نه ستوروته ، نه پښتو ټولني او اکاډيمۍ ته. ارواښاد الهام ور څخه دوستانه ګيله کوي او ليکي چي "... که څه هم زيار مورډ ترېي په شمول د تاريخي ـ مقايسي ژبپوهني متخصصان نه ګڼي او ښايي چي رښتيا به وايي" (۱).
ګويا د معيار په برخه کي يوازې د دوی خپل نظر معياري دئ. او د اجرائيوي صلاحيت خلا خو په دغو کلونو چي کي دا خوځښت را پيل سوی دئ ، په ټوله معنا بيخي محسوسه ده . خلا خو پر لو لار پرېږدئ ، په دغو تېرو د برشو کلونو کي خود خلقي او پرچمي دولتو په شمول ټول دولتي نظام د پښتو او پښتنو پر ضد ولاړ و . (۲ (
د دغه شان دوګانه خلا وو په موجوديت کي د يوه خوځښت قانونيت او اغېزمنتوب پخپله تر پوښتني لاندي راځي. او د همدې عامل نتيجه ده چي دغه خوځښت تردوو دروملاتړلو پلويانو زيات نورونه موندل .
داچي اوس د نوو لغاتو په اعتياد اخته کسان د خوځښت په پلويانو کي شمېرل کېږي او بيا د هغو له مخي دا حرکت د بري لوړ پوړ ته رسېدلی ګڼل کيږي ، يوه ذهني نتيجه ګيري ده چي د استناد پايه يې پر واقعيتونو ولاړه نه ده . حقيقت دادئ چي د دغه خوځښت له امله يوه نوې ژبه يا لهجه د تکوين په حال کي ده .تاسي دالاندي ګډوډ يو ته ځير سئ چي د يوه خوځښت تر د برش کلن فعاليت او بري ته تررسېدو وروسته ! په هغو نشراتو کي موجودي دي ، چي د کره ليکني له بهيرسره په يوه يا بل دليل ځان تړلی ګڼي.
)۱ (پښتو او پښتانه ته د الهام سريزه ـ پنځم مخ
)۲ (زيار صاحب په هغه خصمانه چلنده بر ښه خبر دئ چي زمو بر سره د باختر آژانس د پښتو خبرونو په رياست کي د دولتي مقاماتو له خوا کېدئ .

د(په) او(پر) ګډوډي

دغه دوه سربلونه (prepositions) د پښتو په ځينو لهجو کي سره ګډيږي او يو د بل پر ځای يې په ناسمه توګه کاروي. په دغو لهجو کي (په پښتوليکل (او(پرپښتوليکل) نسي سره بېليدلای. په داسي حال کي چي دادوې خبري جلا جلا معناوي لري . په (پښتوليکل) معنا دليکني ژبه پښتو ده او(پرپښتوليکل) معنا دليکني موضوع پښتو ده . د پوهاند زيار صاحب په عقيده "له کندهارۍ او تاريخي ادبي پښتو پرته نور زياتره ګړدودونه) په) او(پر) سره ګډوي" (۱)له تاريخي ادبي پښتو څخه يې مراد د کلاسيکو شاعرانو پښتو ده. حقيقت هم دادئ چي په کندهاري ګړدود کي د دغو دوو سربلونو استعمال د يوه نالوستي شخص څخه هم نه غلط کېږي. دوی (په خره سپور) هيڅکله هم نه وايي. په داسي حال کي د(په) دغه شان استعمال په نورو لهجو کي عام دئ. (۲ (
پوهاند زيار صاحب په ويې پوهنه کي د دغو سربلونو د سم استعمال ټول موارد راوړي دي چي په يوه برخه کي زه د داسي يوه پښتانه په توګه چي د پوهاند دوکتور زيار صاحب د څېړني په تاييد مي د دغو سربلونو سم استعمال د مور له غېږې څخه زده کړی دئ ، موافق نه يـــــم او هـــــغه (پلانی پر کوم کال مړدئ) ،په دې برخه کي بايد (په کوم کال کي مړدئ) کره شکل وي ځکه زما د څېړني له مخي په دغه مشخصه برخه کي د کندهاري ګړدود استعمال د انګرېزي ژبي له (in) او (on)سره خوله په خوله برابردئ. په انګرېزي ژبه کي هم in (2006کره دئ او (on 2006) ناسم .
ارواښاد علامه رشاد(رح) په دې برخه کي د ګوربت مجلې د لومړي کال په شپږمه ګڼه ، ۲۳ مخ کي داسي څرګندوني کړي دي: "د(په) او (پر) ترمنځ توپيرسته. (پر (داستعلاتوری دی ، پرمېزباندي ، پرچوکۍ باندي کښېناست ، پرمېزيې کتاب کښېښود(۳(، پرمايې

پورباندي دی او داسي نورد(پر) په کلمه باندي راځي او(په) دظرفيت او آليت لپاره راځي (۴). مثلا په لښته يې وواهه. دلته(په) دآليت دنده اجراکوي. په کورکي دی ، په مکتب کي دی ، دلته دظرفيت مانا ورکوي.ٌ اوکله چي مرکه چي د(په کال) او) پرکال) په برخه کي توضيحات ځني غوښتي دي ، نوعلامه مرحوم ورته داسي جواب ورکړی دئ: ٌ... که(کي) ور سره راسي بايد(په) وکارول سي ولي هلته دظرف زمان مفهوم ورکول کېږي. ظرف پردوه ډوله دی ، يودزمان ظرف دی اوبل دمکان ظرف. په کورکي ، په مکتب کي داظرف مکان دی. په پسرلي کي داسي کېږي ، هغه وخت هغه دزمان ظرف دی، په کال کي داسي کېږي يا داسي وسول، داظرف مکان دی نوهلته دظرف مکان لپاره تر(پر) ، (په) غوره ښکاري اوداستعلالپاره بياتر (په) ، (پر) صحيح دی.ٌ

د(په) او (پر) داستعمال له پاره ترسمي لارښووني وروسته ځينو ليکوالو ديوه غلط فارمول پيروي پيل کړه اوهغه داچي که په دغو سربلونوپسي وروسته د(کي ، سره) اوستربل (postposition)کارېدئ ، بايد(په (وليکل سي اوکنه نو(پر) سم دئ. ددې فارمول غلطي په دې کي ده چي (په) کله کله په) آلي- (instrumental حالت کي راځي اوهورې اوستربل نه ورسره ملگری کېږي. لکه(په لښته يې وواهه) . ددغه غلط فارمول پالونکي په داتېرمثال کي هم (پر) ځکه استعمالوي چي وايي وروسته اوستربل نه دئ راغلئ. نويې (پرلښته يې وواهه) وليکي. د(په لښته يې وواهه) او(پرلښته يې وواهه) جملې دمعناله مخي له مځکي تراسمانه پوري توپيرسره لري .(په لښته يې وواهه) معنا د وهلو وسيله يې (لښته) وه ، لرگی ياتوره يابل څه نه وه. (پرلښته يې وواهه) معنا دوهلوانگېزه يې لښته وه .ښايي وهلی يې په سوکانو، په لغتويا په لرگي وي خوجنجال يې پرلښته سره پېښ سو(۵. (

ددغه ناسم استعمال ليکوال د(شينيت) له معافيت څخه په گټه اخيستنه باندي دخپل ځان ليکنه معياري گڼي اودنوروپرسمو مشورو غوږنه نيسي. په نتيجه کي يې دمعيارترپردې لاندي يوه لويه گډوډي رامنځ ته کړې ده اودښاغلي منلي خبره دمعيارمحتسبانو هم غوږونه کاڼه اچولي دي. دې مثالوته ځيرسئ چي له(ورځ مجلې ٦کال ، ٣ـ٤ گڼې)څخه اخيستل سوي دي:

ناسم- ٌ دالله دلوی اوعظيم ذات پرامر دنړۍ ټول مسلمانان دعبوديت...ٌ (١مخ(

سم- دالله دلوی اوعظيم ذات په امر دنړۍ ټول مسلمانان دعبوديت ....

ناسم- ٌ دهمدغه کال دشعبان په ٢٣ دپنجشنبې پرورځ ....ٌ(هماغه مخ(

سم-دهمدغه کال دشعبان پر٢٣ دپنجشنبې په ورځ ....ٌ

ناسم- ٌ پرپښتني درنښت- ادارهٌ (٢مخ(

سم- په پښتني درنښت- اداره.

ناسم- ٌ محمدگل خان مومندباباداخلاقواوشخصيت پرلحاظ دسپېڅلي کرکټر....ٌ (٩مخ(

سم-محمدگل خان مومندباباداخلاقواوشخصيت په لحاظ دسپېڅلي کرکټر .....

ناسم- ٌ سردارعلي احمدجان... کابل ته واستول شو اوپرتوپ وويشتل شوٌ (١٠مخ(

سم- سردارعلي احمدجان... کابل ته واستول شو اوپه توپ وويشتل شو. پرتوپ وويشتل شومعناداچي پرتوپ يې ودراوه اوپه توپک يا بل څه يې وويشت. يابله معنايې داسي کېدای سي چي دتوپ پر سر باندي يې ترمنځ شخړه سوه ، په نتيجه يې دهمدې شخړې له اسيته وويشت. خوپه توپ وويشتل شو، معناداچي دوژني وسيله يې توپ و. دتوپ مخي ته يې وتاړه اوتوپ ته اورورکړ.

-ناسمٌ دوزيرصاحب زيات ناچاپ آثاريې ځان سره دچاپ پرهيلې ساتلي وهٌ. (١١مخ(

-سم- دوزيرصاحب زيات ناچاپ آثاريې له ځان سره دچاپ په هيله ساتلي وه.

-ناسم- ٌ... دپخواپرڅېر...ٌ (٩٦ مخ(

سم- .... دپخواپه څېر

ناسم- ٌ... په عواموکښې پراستاذ صاحب (رح) مشهورو ،ٌ) ٩٨مخ(

سم-... په عواموکښې په استاذصاحب(رح) مشهورو.

)پراستاذ مشهورو)معناداچي تراستاذزيات مشهور. خو(په استاذ مشهور) ومعناداچي دوهم نوم يې استاذ و، خلکواستاذ باله.

ناسم- ٌ... پرامربالمعروف لاس پورې کړو ....ٌ) ٩٨مخ(

سم-په امربالمعروف لاس پورې کړو....

ناسم- ٌ په گل اغاشېرزي ځان مرگي بريدشویٌ (ټول افغان ويبپاڼه- ٣١-٧-٢٠٠٦ ع(

سم-پرگل اغاشېرزي ځان مرگي بريدشوی .

په گل اغاشېرزي بريدشوی معناداچي گل اغاشېرزي پخپله په ځان پوري بمونه تړلې وه. اوپرگل اغاشېرزي بريدشوی معناداچي دبريد هدف گل اغاشېرزی و، چي له منځه يې يوسي.

ناسم- ٌ د ١٣٦٦ لمريزکال پرکب مياشت....ٌ) ښکلامجله ٢ گڼه ٤کال ٥٨ مخ(

سم- د ١٣٦٦ لمريزکال دکب په مياشت کي.... ، يا د ١٣٦٦لمريزکال په کب مياشت کي.... دلته مياشت دزمان ظرف دئ.

ناسم- ٌ دخپل مطبوعاتي کارله پيله راپردېخوا....ٌ (هماغه مجله هماغه گڼه ، ٥٩ مخ(

سم ـ دخپل مطبوعاتي کار دپیل راپه دېخوا ....
ناسم ـ د ۱۳۷۹ لمریز کال دتلې پر میاشت.... ٌ(هماغه مجله ، هماغه ګڼه ، هماغه مخ(
سم ـ د ۱۳۷۹ لمریز کال دتلې په میاشت کي . دلته هم میاشت د زمان ظرف دئ ، نه استعلا .
ناسم: ٌکه بو میان پکې پرلږه کي (اقلیت) و اوري ...ٌ (پښتو ، پښتنانه ۲۳۱مخ(
سم : که بو میان پکې په لږه کي (اقلیت) باندي بدل شي . پرلږه کي
اوښتل معنادا چي دبو میانو شمېر ترلږه کي زیاتیږي . اوښتل دزیاتېدلو معنا ورکوي . په ۲۳۲ مخ کي بیا دا تېروتنه سمه سوې ده .
ناسم: ٌ... دقلم پرژبه ترموږ را رسولي دي ٌ. (پښتو تاج التواریخ ـ ج مخ(
سم : ... دقلم په ژبه ترموږ را رسولي دي .
دقلم ژبه دلته آله ده . په آلي (instrumental) حالت کي د (په) استعمال صحیح دئ .
ناسم: ٌ قضاوت پرلوستونکیو اړه لري ٌ (پورتنی اثر ـ هـ مخ(
سم : قضاوت په لوستونکیو اړه لري .
په پارسي کي هم په دغسي جمله کي (به) تر (بر) سم دئ او د (به) پښتو معادل (په) دئ .
ناسم: ٌ لس باروړونکي خره به مي تل پرغوجله ولاړوو ....ٌ (هماغه اثر ـ ۱۱۹مخ(
سم : لس باروړونکي خره به مي په غوجل کي ولاړ وو ....
خر په غوجل کي ولاړوي نه پرغوجل . غوجل دلته مکاني ظرف دئ او په ظرفي حالت کي (پر) استعمالول سم نه دي ، بلکي په in = یې کره شکل دئ . ٌپراوخورولاړ وي ٌلا اسعمالیږي ځکه هلته یوراز استعلایي حالت موجود دئ .
ناسم: ٌ... پرلاندنیو ژبو خبري کولای شم اولیکونه یې هم لوستلای شمٌ) هماغه اثر ۳۱۷مخ(
سم: په لاندنیو ژبو خبري کولای شم اولیکونه یې هم لوستلای شم . پر ژبو خبري کولای سم یعني دنو موړو ژبو په باب معلومات ورکولای سم ، خو په ژبو خبري کولای سم معنادا چي نوموړي ژبې مي زده دي .
ناسم: ٌکه چېرته دافغانستان دوګړو پاچادهغوی هم دین نه وي او په هغوی حکومت کوي ....ٌ(هماغه اثر ۳۶۹مخ (
سم : که چیرته دافغانستان دوګړو پاچادهغوی هم نه وي او پرهغوی حکومت کوي .
)په هغوی حکومت کول) یعني دهغوی په واسطه حکومت کول او په دې صورت کي حکومت معنادا افغانستان خلک . خو(پرهغوی حکومت کول) معنادا میرله خوادا افغانستان پرخلکو حکومت کیږي .
ناسم: ٌ... دخوقندښار ترنیولووروسته یې هلته نوی ښارجوړول پیل کړل اوپر(سیم) ښاریې ونوماوه ...ٌ (هماغه اثر ۱۲٤مخ (
سم ... : دخوقندښار ترنیولووروسته یې هلته نوی ښارجوړول پیل کړل او په (سیم ښار) یې ونوماوه .
د(په) او(پر) داټول ناسم استعمالونه له ناسمي لارښووني څخه پېښ سوي دي . دلیکونکي له پاره فارمول د(کي ، سره) سته والی دئ او دې خبري پرناسمه لارروان کړی دئ .
دامثالونه دومره ډېر دي ،چي که ټول راوړم یو کتاب به ځني جوړسي . داورانی ټول دمعیار په نامه ناکافي لارښوونو پېښ کړی دئ که یې له خپلي لهجې سره سم لیکلی وای ، ښایي دومره زیاتي ورانی یې نه درلودلای. زه پرلهجه باندي اعتراض نه کوم . ماته پخپله لهجه کي هم ځیني ګرامري ورانی رامعلومي دي.هروخت مي چي اړتیا احساس کړې ده ، بې پردې مي بیان کړي دي او دخپلي لهجې زلمیو لیکوالو ته مي یې دسمولو سپارښتنه کړې ده. خودلته داورانی ناسمو لارښوونو منځ ته راوړی دئ. دغه ځای دئ چي زه وایم معیار په فیصلو او فرمانو نسي عملي کېدلای اوکه عملي سي بیا داسي دنګلي هم لري . معیار باید دښوونځي له تاداوه تدریس اوورو ښوول سي. دادیوې ورځي ، یوې لسیزي اویوه کال کارنه دئ په تېره بیادا افغانانو په دا اوسنۍ پاشلې ورځ کي چي دپښتو نشرات یې په سلوکي نوي ترخپل هیواد دباندي سرته رسېږي. دمعیارېږی له اروپا څخه نسي پرلار برابرېدلای اومزله ته رسېدل یې هم نسلونه غواړي.
)۱ (ویې پوهنه ـ ٤۷ مخ
)۲ (په دې برخه کي زمااو ښاغلي استادصمیم صاحب ترمنځ یوه دوستانه ادبي مناقشه یووخت راغلې وه . اروا ښادعبد الجلیل وجدي صاحب په دغه وخت کي په تورنتو کي و . ماته به یې پخپل ټول صداقت سره ویل ، چي د(په) او(پر) په دغه مباحثه یې سرنه خلاصیږي. علت یې دا وچي دده په محیط کي هم ددغو سربلونو ناسم استعمال عام واوده خپله مورنۍ زده کړې قاعده نه سوای هېرولای.
)۳(مرکه چي دا استاد په ژبه کي تصرف کړی دئ او د استاد خبري یې په خپل زعم معیاري کړي دي .
)۴ (په ګوربت کي) عالیت) راغلی دئ چي دمرکه چي تېروتنه ده .
)۵ (وګ: لېمه مجله ـ کال ـ ګڼه ـ مخ ـ ددې قلم لیکنه .
دمجهولي (ې) لانجه

دختيځي اولويديځي اوجنوب لويديځي لهجې ترمنځ دمجهولي (ې (داستعمال په برخه کي ښه پوره محسوس اودپاملرني وړتوپيرونه سته. دې توپيروته پاملرنه نه کول اوترسريې تېرول ياپه يوه جرأتمندانه حکم سره ګام تراړول اوهيسته غورځول دپښتوژبي په ګټه کارنه دئ. په پښتوپښويه (دربيم چاپ)کي راغلي دي چي سويل ـ لويديزه ګړدودي ډله ٌد نورو (منځنيو ، سوېل ـ ختيزو اوشمال ختيزو) ګړدودي ډلوپه وړاندي له تاريخي پلوه زيات رغاونيزلرغونوالی لريٌ خوله دغي ارکاييکي ځانګړتياوو سره يې په کره ليکلارکي له پامه غورځولې ده (١)دغه ځانګړتياوي يې چي ببله مثالوپه ډېره مختصره توګه هيسته ودوري راوړي دي ، دکتاب دوه مخه يې نيولي دي اوپرزياته کړې يې ده چي کهٌ دکندهارۍ پښتو دغه پاسنۍ ځانتياوي يومخيزه په پام کي ونيسوٌ نودغه د پښتو پښويه کتاب به دوه چنده غټ سي. دغوځانتياوو يا ځانګړتياووته يې ٌببقاعده ګۍ ٌ ويلي دي. اوس نوکه څوک په دې برخه کي نظرڅرګندوي خو د لايسنس نه لرلومتروکه به پرداککړۍ وخوري اوورته وبه ويل سي چي ته د ويلو حق نه لرې. مګرکه لږڅه دبيان آزادي موجوده وي نوديوچاپه ذهن کي هرومرودا پوښتنه پيداکيږي چي د پښتوديوېٌ ارتې بيرتې ګړدودي ډلېٌ هغه ځانګړتياوي چي په يوازي سردنوروټولو ګړدودونو په پرتله ديوه بشپړکتاب په اندازه حجم لري(٢)اوترنوروګړدودونويې تاريخي لرغونوالی هم منل سوی دئ ، د(بې قاعده ګيو) په نامه هيسته غورځول دعلم لارده ؟ دانصاف لارده ؟ عملي لارده ؟له تعصبه خالي لارده ؟ ديووالي لارده ؟کره لارده ؟ کومه لارده ؟

دپښتوپښويه کتاب دلومړي چاپ (١٣٦٢ش) اودريم چاپ (١٣٨٤ش) په سريزوکي دمحتوياتوله مخي خورازيات توپيرونه سته ، چي ځيني دغه توپيرونه دلوستونکي په ذهن کي يولړنوري پوښتني هم را پيداکوي. دکندهاري ګړدودپه اصطلاحٌ بې قاعده ګۍ ٌ چي ښاغلی مولف يې په آب وتاب بيانوي ، دلومړي چاپ په سريزه کي نسته. له دې امله دلوستونکي په ذهن کي داخبره ورګرزي چي آيا ښاغلي مولف ته دکتاب دلومړي چاپ پروخت دغهٌ بې قاعده ګۍ ٌ معلومي نه وې ؟ هرومرومعلومي وې. نودنه يادولو علت يې څه و ؟ ښايي دابه يې مصلحت نه وي ګڼلی چي دنورولهجوپربې قاعده ګيوباندي سترګي پټي کړي اويوازي کندهاری ګړدودلوستونکوته دٌ ببخرته بې قاعده ګيو ٌ درلوونکی وښيي. که داښاييدنه رشتياوي ، نونن هم ددې راز ورانوونکوقضاوتويادونه دمصلحت پرمقوله نه سي برابرېدلای. د پښتوپه دې دونه زياتولهجو کي يوازي ديوې لهجې په اصطلاح بې قاعده ګۍ بيانول ، پخپله دٌ سکه اوناسکهٌ مفهوم ذهن ته تداعي کوي. زمابشپړيقين دئ چي ښاغلي مولف ته دپښتود نورو لهجو ګرامري بې نظمۍ هرومروڅرګندي دي. پرهغوباندي غوږونه کاڼه اچول اوديوې مشخصي لهجې په مقابل کي دريځ نيول ، پخپل ذات کي مناسب کارڅه چي ، لادلاسه خصمانه عمل دئ.

دلومړي چاپ په سريزه کي ددغويادوونو دنسته والي دوهم تعبير داسي هم کېدلای سي چي ښايي اوس به يېٌ توبه له مېړنوخالي ليدلې ويٌ . ځکه ددريم چاپ پروخت دهمدې مغضوبي لهجې درې ويونکي ستوري (علامه حبيبي ، استادبينوا اوعلامه رشاد) اودغه رازد ژبپوهني نورټول متخصصين ډاکټران دلحدبنديان سوي ول. ګويا د پوښتني اوبازخواست څوک نه وپاته. په دغه صورت کي زه نورڅه نه سم ويلای ، يوازي به دومره قدر ووايم چي خدای دي داښاييدنه نه رشتياکوي.

دپښتوپښويه ددريم چاپ دسريزي په ١٥ مخ کي څرګنده سوې ده چي دلويديځ ګړدوددځانګړتياوو دپه پام کي نه نيولوحق يې دنوموړي لهجې دٌ پرتليزلړه کيوالي ٌ له امله ترلاسه کړی دئ . دحيرانتياځای دادئ چي ددغي فتوا ورکوونکي له پښتوټولني سره لانجه پردې وه چي هغوی په ريفرنډم ژبني مسايل حلول. اوس دی پخپله داکثريت واقليت په حکم يوه پراخه لهجه په پام کي نه نيسي اوځانګړتياوي يې له تاريخي قدامت سره سره ، چي دی يې پخپله هم مني ، (ببقاعده ګۍ) بولي اوپه ګرامر کې نه راوړي. که دا ځانګړتياوي ټولي) ببقاعده ګۍ) وي ،نودې خبري خومعناداده چي دپښتو ژبي ټول تاريخ پربې قاعده ګيوولاړدئ. له لويه سره يې ګرامربې قاعده دئ اوس دوی معياري ګرامرورته جوړوي. ځکه ددغوځانګړتياوو تاريخي لرغونتوب خو مولف پخپله هم منلی دئ. آيا داخبره به له امکانه وتلې وي ، چي دا ځانګړتياوي دپښتوخپل ګرامري اصول وه ، وروسته ترخځي ولمني پکښې راغلي دي. په هرصورت دابېلتونپاله فيصله پخپله دکره ليکنۍ پښتومخه نيسي اوپه دغه صراحت يې يادول خود جرأتمندۍ يوه نمونه کېدلای سي مګردٌ مصلحتٌ پر مقوله باندي يې برابرول ، لکه وړاندي چي مي هم وويل ،له عقله ليري ښکاري.بايدووايم چي داقليت اواکثريت خبره يوه بې بنياده ادعا ده. د پښتو دلويديځي لهجې ويونکي يوازي) کندهار، هيلمند او سيستان...) ښوول سوي دي ، په داسي حال کي چي په دې لهجه باندي دکندهار ، هيلمند ، زابل ، ارزګان ، نيمروز، فراه ، غور ، هرات او بادغيسولايتونه،په شمالي کي دغوربند او شينوارو د ولسواليو پښتانه، د پروان ولايت پښتانه (له ساپيواوداودزيوپرته) ، دميمنې ، مزار، بلخ زياتره پښتانه اودکوچيانو لوی اکثريت لږوډېر ږغيږي (١) او ما چي يې دواک فونډيشن داحصائيوله مخي يوه تقريبي اندازه معلومه کړه نو يوازي په افغانستان کي ددې لهجې ويونکي څه دپاسه درې ميليونو تنوته رسيږي. که دډيورنډ دناولي کرښي هاخواته پښتانه ور سره يو ځای سي، نويې شمېر دوه چنده زياتيږي. ددومره پراخ نفوس لهجه د پښتوګرامرپه يوه کتاب کي په پام کي نه نيول اوپه دې منطق ، چي د کتاب حجم په زياتېږي !، ترهغې ګام اړول له حق خوړلو پرته بل څه نه سي بلل کېدلای. له ژبي سره که د معيار تر پردې لاندي داسي لوبي رواني وي ، نودي پښتنوته خدای خيرورپېښ کړي.

په بل غشي ټوپک هيڅ ويشتلی نه يم
که ويشتلی يم خو بيا په خپل ټوپک يم
)دخوشحال خان خټک مرغلري ـ ٦٣٣مخ(

)١ (پښتو پښويه ١٤،١٥مخونه ـ دريم چاپ .
)٢ (پردغه لهجه باندي هربرت پنزل امريکايي ژبپوه يو بشپړ کتاب کښلی دئ چي دنړۍ په ټولو مشهورو کتب خانو کي سته او اروا ښاد الهام په پښتو ژباړلی دئ. نه پنزل او نه الهام دا خبره کړې ده چي دغه لهجه پر بې قاعده ګيوولاړه ده. دوی دواړه دژبي متخصصان وه .

چې ـ مې ـ کې

په اوسني مروج ليکدود کي دغه ضميرونه په اوږده (ې) ليکل کيږي او په لويديځه لهجه کي په لنډه (ي) . دلويديځي لهجې له قاعدې سره سم ، چي ځيني کسان يې بېقاعده ګي بولي ! که په اوږده (ې) وليکل سي ، د معنا بدلون پېښوي او چې= چي يې ، کې= کي يې ، مې =مي يې معنا ښندي. دکره ليکنې پښتولارويانو ددغي قاعدې شخړه په يـــوه (ني) ورشلولې ده او وايي چي دا دکند هار ګړدود دئ ، مورېږه معيار کي نه دئ نيولئ. دا کارېې د هغه په اصطلاح پروسيجرله مخي کړی دئ ، چي دپوهاند زيار صاحب له خولې ، دلا سليک رنګ يې وچ سوی لا نه و ، بيا يوه لاسليک کوونکي ويل زه يې نه منم،"زه دحبيبي صاحب او دده د پيروانو لار په رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وکړ"(٢) مادا پرو سيجرليدلئ نه دئ خواوربدلي مي دي ، چي په
هغه کي دلغاتو افراطي او پخپل سرجوړونه هم منل سوې نه وه. که دا خبره رشتيا وي نو دکره ليکنې پښتولارويان نيم قرآن مني،نيم نه مني. د پروسيجرهغه برخه چي ددوی له اجنډا سره موافقه وي ، مني او نوري نه مني. په هرصورت دې پربکړې له پښتود ېواني ادب سره مشکلات زېږولي دي.زه به د ديواني ادب څو مثالونه تاسي ته درکړم چي شاعرانو دغه لهجوي ځانګړتيا په پام کي نيولې ده او شعري وزن يې په ترلی دئ .

د((کي = که يې)) مثالونه:
١ ـ دحنان له کلامه
داګوهربه دي په کارسي کې په غوږ کړې
درته وکـــــــړه ((حنان ((څه ويل مليح
)ديوان ٢٢ مخ(
کي خبري کړي دوې سترګي خود بخوده
عجب نه ده پـــــــــــرته وايي تل بېمار
)ديوان ٢٧ مخ(

په دواړو بيتو کي راغلي (کي) ظرفي ادات نه دي ، بلکي د (که يې) لنډ شکل (مخفف) دئ. اوس که يې څوک د (که يې) په بڼه وکاږي ، دلومړيو نيم بيتيو وزن يو سېلاب زياتيږي او ميرزا حنان دومره ناپوه شاعر نه و ، چي د سيلابو په ترلو کي دي يې ستونزي درلودې. ده دشعرپه سيلابو کي خپله لهجوي ځانګړتيا په پام کي نيولې ده.

٢ ـ دحاجي جمعه بارکزي له کلامه
د((جمعه)) دزړه پرهار به هلته جوړسي
کي رفــــــــــو په تار دزلفو کړي جراح
)دکابل چاپ ديوان ٥٧ مخ(
زړه مي درکئ زمـــــــــا ياره ستا په لاس
ستا رضا ده کي لوټل کړې که يې پاس
)ديوان ٦٨ مخ(
ددي ګلو تېربه ده دچـــــــا پـــــــــــه ياددي
کي پري ايښي پرځای نه وای نايبان ګل
)ديوان ٨١ مخ(
په دې دريو مثالو کي هم (کي) د (که يې) په مفهوم کارسوی دئ. په دوهم مثال کي خوشاعر د سېلابو په ترلو کي خپل مهارت او لهجوي

ځانګړتیا ډېره ښه ښوولې ده . لومړی (کې = که یې) یې له خپلې لهجې سره سم راوړی دئ او دوهم وار که یې خپله لهجه په پام کې نیولې وای ، نیم بیتی یوه هجا لږېدی ، ځکه یې نود (که یې) په ښه راوړی دئ او سېلابونه یې په پوره کړي دي. لکه وړاندې چې اشاره ورته وسوه ،د حاجي جمعه بارکزي دغه دېوان ښاغلي هیواد مل داروانښاد علامه رشاد باباتر نظر لاندې تهیه کړی دئ اولارښود استادیې په دغه باریکې سر ښه ورخلاص کړی دئ ځکه یې هرځای ودغه راز مورد ته په لمن لیک کې د (کې = که یې) توضیح ورکړې ده.

د ((چې = چې یې ((مثالونه

۱ ـ دمیرزا حنان له کلامه

دفلک دباغوان لاس دپرېکېدو دئ
پرجـــــهان چې دبېلتون تخم کاره
)دېوان ۱۲۱ مخ(

ګل ورقې دخپل ځان ورکړې وبادته
چې لیدلئ ستادمخ دخــط رقم دئ
)دېوان ، یوسل وڅلورشپېتم مخ(

په دواړو بیتو کې (چې) د (چې یې) مخفف شکل دئ.که یې د (چې یې) په ښه وکارو ، دبیت دهجاوو شمېر دیوه په اندازه ورزیاتوي.
په دې لاندې مثالو کې بیا د (چې یې) په معنا نه دئ راوړل سوی.

چې دخط سبزې یې ځای په رخسارونیو
زمـــــــادزړه آیینې ځکه زنګارونیو
)دېوان ۱۰۱ مخ(

اوس که دپورتني بیت (چې) دمروج لیکدود له مخې (چې) ولیکل سي ګویا دشاعرمراد به (چې یې)وې او دامعنا له بیته سره سرنه خوري.

دالیدلې یې غمزه ده ستادسترګو
چې آهوله ښاره کوچ وکړ بري ولاړ
)دېوان ۳٦ مخ(

په دې بیت که) چې) د (چې) په ښه وکښل سي ، د (چې یې) معنا ښندي او په دې صورت کې به نو(آهو (له عمومیته ووزي او په یوځا یا
یوځای به اړه ولري.همداسببونه دي ، چې زه د) چې) کلمه په دغسې مواردو کې په اوږده یاء نه کارم.

۲ ـ دجمعه بارکزي له کلامه

چې خنداکړه په شاهۍ دبادشاهانو
په سپېرو ایـــرو لړلي ملنګان ولاړ
)دېوان ٦۸ مخ(

ننګ ونام و سود و زیان ددنیاپرېږدي
چې خالص وي پـــردیداربانديغرض
)دېوان ۷۲ مخ(

په دې دواړو بیتو کې (چې) د (چې یې) لنډیز دئ او په حاشیه کې ښاغلي مرتب ورته اشاره کړې ده.
دحاجي جمعه بارکزي په دېوان د (چې = چې یې) لمنلیکونه دان دپاسه دي. زه ددغې باریکۍ دنوري څرګند تیاله پاره نورمثالونه هم راوړم.

د ((مې = مې یې)) مثالونه:

وکتوتــــه یې دسترګو حیرانېږم
چې مې کل هډونه کړه رېزه رېزه
)دحنان دېوان ۱۲۸ مخ(

دادبه څوکړم دبې رحم یارله جوره
پرسینه مې دتېغ کین وواهه ولاړ

)دحنان دېوان ٣٦ مخ(

په لومړي بيت کې شاعر خپلو هڅونو ته اشاره لري ، چې کوم بل چا ور(رېزه رېزه) کړي دي. که يې دلته د (مې) پرځای (مي) راوړی وای ، نو به بيا د بيت معناً داوای ، چې حنان خپل هڅونه پخپله (رېزه رېزه (کړي دي .په دوهم بيت کې يې خپله سينه مطلب ده ، چې بې رحم يار ورباندي دکين تيغ وواهه او ترې ولاړ . که دلته هم (مې) د (مي) په بڼه وکښل سي ، مطلب به داوي ، چې حنان پر پخپله سينه باندي پخپله دکين تېغ وهلی دئ او بېرحمه يار يې دده تردغه کار وروسته تللی دئ. دغه سبب دئ ، چې زه دجملو له سياقه سره سم (مې) او (مي) دواړه کاروم. خو په مروج ليکدود کې ، چې کره ليکدود ! هم بلل کېږي ، يو شکل لري او په اوږده ياء يې کاږي. په دې لاندي بيت کې وګورئ ، شاعر((مې) د (مې يې) په معنا نه دئ راوړی.

صحيفه مې دزړه وګـــورئ عالمه
پکښې نقش دئ کلي احوال د ترکو
)دېوان ٩٧ مخ(

اوس به ددغه راز لنډيزونو نور مثالونه هم په ګډه سره ولولو.

د ((نې = نه يې)) مثالونه:

١ ـ دحاجي جمعه بارکزي له کلامه
نه خبر د عشق په زيان ياست
نې خبر ياست پـــــه حاصل
)دېوان ٨٠ مخ(
نې ازل له ابتداء سته چې و کله
خاوند نه لـــــــري ابد نه انتها
)دېوان ٣٩ مخ(

٢ ـ دحنان له کلامه
چې نې خوري ، نه يې نوم ښه نه دخدای پاروي
دغـــــــه هسي استغناخـــــــه په کار نه ده
)دېوان ١١٥ مخ(
له دې خپله زړه ګيله کړم ډېره ډېره
چې ديار کــوڅې ته تئ نې کړم خبر
)دېوان ٣٠ مخ(

د دواړو شاعرانو په مثالو کې (نې) د (نه يې) مخفف دئ او که يې لنډيزه بڼه ونه کښل سي ، د نيم بيتي په وزن کي يوه يوه هجا زياتېږي .

د ((بې = به يې)) مثالونه

١ ـ دجمعه بارکزي په کلام کي
چې بهار بې پــــه راتللو شګفته سو
دغه هسي لاله رخه خوبرويان ولاړ
)دېوان ٦٧ مخ(
په هوا بې د ديدار کړې فراموشه
هم جنت هم بې زينت هم بې لذت
)دېوان ٤٨ مخ(

٢ ـ دحنان بارکزي په کلام کي
که مې سرکه مال که عقل دئ که صبر
ترديدن بې کــــــرم قربان دشکرلب
)دېوان ١٣ مخ(
چې شهيد په تېغ دستر ګو سي حنانه

پس له مرګه بې لګېږي پرمزار شمع
)دېوان ٥٣ مخ(
٣ ـ دعلامه رشاد بابا (رح) په کلام کي:
خودبې نه ټولېږي مړي ، خودبې ملک په وينورنګ وي
دقـــــــوي له جوغه غـــــــاړه چي هرچاده غړولي
)افغان ولس مجله ـ پنځم کال ، لومړی ګڼه ، ٢٩ مخ(
په دې ټولو مثالوکي) بې) د (به يې) په معنا راغلې ده اودنـــفی (بې) نه ده . په دې لاندي بيت کي (بې) د نفی په حساب کارسوې ده .
تمام عمريې له وصله بې نصيب يم
لکه زخم دناسـور حاصل مي ياس
)دحنان دېوان ٤٥ مخ(

زما څخه لکه چي دمثالونوبرخه لږڅه اوږده سوه . پرهمدې ځای بې پای ته ورسوم او لوستونکي دې د (تې = ته يې) ، (زې = زه يې) ، (سرې = سره يې)اونورپه لسو مثالونه دحاجي جمعه بارکزي په دېوان کي ولولي . (٣)
مادمخه داسي فکرکاوه چي داقاعده يوازي په کندهارۍ لهجه کي ستـه خود حميد مومند په کلام کي مي هم وموندله:
له آسماني ميرځمن کړم
داشـــــــنادمـــــهرداد
)دېوان ـ ٨٥ مخ د ١٣٦٢ ش چاپ ـ دهيوادمل په زيار(
په حاشيه کي ورته کښلي دي: آسماني = آسمان يې(٤)
يا :
ماته سره په وينوخـــوله لېوه ليده شي
چي دظلم په پيسه پيرودی پان خورې
)دېوان ٣٤٣مخ(
په لمنليک کي ورته کښلي دي: چې = چي يې
يا :
لادې صافه آئينه اوســهٔ حميدهٔ
چي داهسي وهرښکلی ته حيراني
)دېوان ٣٨٦مخ(
دې بيت يې هم په حاشيه کي کښلي دي: حيراني = حيران يې(٥)
له دې اوږدوڅرګندونواومثالوڅخه به لوستونکوته روښانه سوې وي ، چي دايوه عادي درسم الخط مسئله نه ده چي څوک يې بس په دې خبره حل کړي چي ٌ داګرودي لانجه ده .... داموږپه لړکيوکي راوستې ده ٌاوځوکرښې وروسته بيا وايو ٌ دالوی پرابلم دی . داعجيبه ده چي په اروپايي ژبوکي دغه کليتيکس (واړه کليمات) ټول بې اکسينټه دي او په کندهارکي اکسينټ لري ، دا د اکسينټ مسئله ده چي له نورو ګړدودوسره توپيرلري. ٌ(٦)) چي لوی پرابلم بې ګڼئ نوبيابې ولي په پام کي نه نيسئ ؟ ولي حساب نه پرکوئ ؟ ولې تحليل وتجزيه نه کوئ ؟ ولي بې نفی کوئ ؟ ددې منطق څه دي ؟ دليل يې بس همدادئ چي ٌ د ا موږپه لړکيوکي راوستې ده ٌ. داټولي پوښتني مستدل جواب غواړي .

)١ (پښتواوپښتانه دژبپوهني په رڼاکي ـ ٣٠٣ ، ٣٠٤ مخونه .
)٢ (ښکلامجله ـ ٤کال، ٣ګڼه ٥٠مخ
)٣(دمثالودابرخه ما په يوه مقاله کي چي ډاکتربسم الله اميرپه جواب مي کښلي وه ، هم راوړې ده . دا مقاله په کندهارمجله څلورم کال دوهمه ګڼه ، ١٣٨٤ل کال کي چاپ سوې ده .
)٤ (دعبدالحميدمومندپه کليات کي چي دښاغلي محمدآصف صميم په زيار برابر سوی دئ ١٣٨٣ل ، دابيت په همدې بڼه راغلی دئ خوڅرګندونه يې ورته کښلي نه ده . دکابل دپښتوټولني د ١٣٣٠ش چاپ دېوان اودحميد درو مرجان ـ د سيد انوارالحق جيلانی ترتيب ،داغزل نه لري.

)۵(دعبدالحمید مومند کلیات اودرومرجان کي دابیت همداسي بڼ له توضیح راغلی دئ
)۶ (ښکلا مجله ـ ٤ کال ، ۳ ګڼه ٥٦ مخ

ښځینه جمعي

په تحمیل سوي کره لیکنۍ پښتو کي دښځینه جمع له پاره یې په تولو حالاتو کي اوږده(ې) په پای کي وراچولې ده لکه ښځې ، منې ، سترګې ، هوټلې ، ژړاوې ، اناګانې، میندې ، کړکیانې ، خروټې ، شینوارې اوربشې...(۱)اودلویدیځ ګړدود ، چې دکندهاري ګړدود په نامه هم یادېږي ، ځانګړتیاوي یې د ٌبې قاعده ګیو ٌپه حساب کي شمېرلي دي. زه به تاسي لوستونکوته ددې لهجې دښځینه جمع قاعده بیان کړم اوددغي قاعدې مثالونه به کلاسیک ادب کي هم درکړم.
په لویدیځه لهجه کي هرهغه ښځینه مفردنوم چي په پای کي یې زوره کی اوفشاریې پر لومړۍ څپه وي ، دجمع په صورت کي یې پای ته (ي) ورلوېږي. لکه:

ښځه ښځي
کونډه کونډي
پېښه پېښي
منډه منډي
تنده تندي
لنګه لنګي
لنډه لنډي
ونډه ونډي

اوهرهغه ښځینه مفردنوم چي په پای کي یې زور(فتحه) او فشاریې پر وروستۍ څپه وي،دجمع په شکل کي یې پای ته (ې) ورلوېږي.
لکه:
منه منې
لنده لندې
غرمه غرمې
پېښه(تقلید) پېښې
سرمه سرمې
کونده کوندې
دنده دندې
اوږده اوږدې

ددې قاعدې دڅېړلوپه نیامت مي دحمید مومند اواشرف خان هجري دېوانونه هم وکتل. دحمید دېوان) ۱۳۶۳ش کال چاپ ـ کابل) په ۲۸۰ مخ کي یوه غزله سته چي مطلع یې ده:
چي زغمم ستادرقیب بدې فتنې زه
یاره کله یـــم داهسي بې کینې زه
ددې غزلي نوري قافیې (یینې ، سینې ، نینې ، پښتنې ، ستنې ، آدینې ، مدینې) کلمې دي چي مفردشکلونه یې (یینه ، سینه ،نینه ، پښتنه ، ستنه ، آدینه ، مدینه) دي اوټولو فشارپر وروستۍ څپه دئ ځکه یې نودجمع شکلونه په اوږده یې باندي د(پښتنې) پر وزن جوړکړي دي. په ۳۱۵مخ کي بله غزله سته چي مطلع یې داسي ده:
څه حکمت دی چي مي نه چوي لاسینه
یـــــاره ســــتادرقیبانوپه کینه
ددې غزلي نوري قافیې (یینه ، مدینه ، مهینه ، نینه، پشمینه ، رنګینه ، کمینه ، ارتینه) دي.
په دغوټولوقافیوکي یوه لاهم داسي نه ده ، چي فشاردي یې پرلومړۍ څپه وي اوکه فرضاً حمید مومند (غنمینه ، اوربشینه ، شیرینه...) دوروستۍ څپې په فشارتلفظ کولای ، هرومرویې په دې دووغزلوکي راوړلې. دپښتواوپاړسي په پخوانیو شاعرانوکي دا دود موجود و ، چي تر وسه وسه یې په غزل کي ټولي هم مثلي قافیې راوړلې اودایې پرژبه باندي دشاعرد تسلط نښانه بلله. په ۱٤۷ مخ کي

هم د تیرو دوو غزلو په شان ورته قافیې راغلې دي. له دې مثالو څخه داسې ثابتیږي چې د حمید په مومندۍ لهجه کې د اوسنۍ لویدیځې لهجې په شان د ښځینه جمع قاعده موجوده وه.

د اشرف خان هجري په دېوان کې هم دغه قاعده پالل سوې ده. دده دېوان (د ۱۹۵۸ ع چاپ ـ پېښور) په ۴۷۶ مخ کې یوه غزله په دې لاندې مطلع باندې ثبت سوې ده:

د دنیا خـــــــونه د باد په مخ ایرې دي
پائنده چارې هورې د امسخرې دي

د دې غزلې نورې قافیې یې (خورې دي ، دبرې دي ، ښهرې دي ، تېرې دي ، اسرې دي ، منارې دي ، هورې دي ، پېرې دي ، سپېرې دي ، سورې دي) سره تړلې دي . په دې قافیو کې یوه لاهم داسې نسته ، چې فشاردې یې پرلومړۍ څپه وي.که اشرف خان هجري) ښځه ، ونه ، لمنه ، ....) د دوهمې څپې په فشار تلفظ کولای ، هرومرو یې دلته راوړله.

په ۴۸۲ مخ کې یوه بله غزله هم سته چې د قافیې کلمات یې (ښهرې ، تېرې ، ایرې ، دبرې ، سورې ، ښېرې ، آیرې؟ ، خورې ، پرې ، پېرې ،زهرې ، اسرې ، مېرې) راوړي دي . د لومړي دفتر په ۲۱۲ مخ کې د همدې قافیې په شان راغلي کلمات (خورې ، انبارې ، سورې ، نغارې ، درې ، سفرې ، زرې ، تبرې ، طرې ، ښهرې ، دبرې ، ایرې ، اګرې ، سیرې ، ښیرې ، هدیرې ، چهرې ، مېرې ، فوارې ، سپېرې ، منارې ، آرې ، خورې ، دیورې ، مسخرې ، دهرې) دي. د ټولو فشار پروروستۍ څپه دئ .

د مقطعاتو په ۵۴۰ مخ کې هم د (زمانې کړې ، شکرانې کړې ، رخنې کړې، معنې کړې، خزانې کړې ، ویرانې کړې) سره قافیه کړې دي .

د رباعیاتو په ۵۶۴ مخ کې یې هم (خولې کا ، قیصې کا ، پسې کا) په قافیو کې سره اوډلې دي .

له دې څخه معلومیږي چې د اشرف خان هجري په خټکه لهجه کې هم د لویدیځ ګړ ود په شان قاعده جاري وه . که اشرف خان هجري (ونه ، ښځه ، لنډه ، ونډه ، (...د وروستۍ څپې په فشار تلفظ کولای ، دلته به یې د جمع شکلونه په قافیه کې هرومرو موندل سوي وای.

خو په اوسني معیار کې دغه قاعده د(بې قاعده ګیو) په کتار کې راوړل سوې او د ٌکتاب د پنډېدو ٌ په دلیل !بیاله پامه غورځول سوې ده.

که د پښتو معیارتیاکونکو په دې برخه کې د بې قاعده اکثریت ؟ پرځای با قاعده اقلیت ؟ او کلاسیکه ادبي پښتو په پام کې نیولې وای ، لکه د(په) او(پر) په برخه کې چې یې نیولې ده ، زما په فکر به یې ډېر معقول کار کړی وای (۲) . او س چې یې دا کار نه دئ کړئ ، نو لږتر لږه خودې دغه چاپر لیکنو د اعتراض ګوته نه ږدي ، چې د اقاعده پالي .

ژبني مسایل د اکثریت په معیار (هغه لاهم شکمن اکثریت) حلول د ژبنیو اصولو پر منطق برابر بدلای نه سي او داسې ښکاري چې د دغه شان فیصلو ترشا دې د ناژبنیو اصولو بې منطقي پرته وي. د ناژبنیو اصولو د بې منطقۍ ترزهرجن شپول لاندې هر راز بلاوبتر را غونډېدلای سي. د ژبې خواخوږي باید ځوان نسل ته دغه بلاوبتر وړانتقال نه کړي .

)۱ (پښتو پښوېه ـ ۹۱ ، ۹۲ مخونه

)۲ (د عددي جمع په برخه کې پوهاند دوکتور زیار صاحب (دوې نجونې) لیکي، نه (دوه نجوني). خو نور یې بیانه پالي او د کره لیکنې محتسبین هم ډېر سرنه په ګرزوي. نبخه چې ولي ؟

التباس ته نه پاملرنه

التباس ته نه پاملرنه (دی He= ـ دی: (Is=

په اوسنۍ کره لیکنه کې د دې التباس په باب فکر نه دئ سوئ. مثلاً په دې جمله کې (دی زما ورور دی (، لومړی (دی) مفرد غایب ضمیر او دوهم(دی) فعل دئ خو دواړه په (ی) لیکل کیږي. که دلهجو په وړاندې ښه نیت موجود وي ، نو دغه التباس له لویدیځ ګړ ود څخه په استفادې سره په دې ډول لیري کېدلای سي:

دی He = او دئ=Is

په کره لیکنه کې وینې (می بینی (اووینې (خون) یو شان لیکي ـ سرې (سرخ) او سرې (امبار) یو شان لیکي ـ ورځې (می روی(، ورځې (روزها) ورځې (ابروان) یو ډول لیکي .

ترهغې دې وروسته (۱) ، دغه (دې) له ښځینه مفرد غایب ضمیر(دې (she = سره التباس لري.

)لرې) دلرل له مصدر څخه له) لرې)= دوریځولرې سره التباس لري ، البته که دواړې په (ې) وکښل سي.

او داسې نور ډېر مثالونه.

دا چې ویل کیږي د لویدیځې لهجې (وسو) له (وسو =وسوځېد) سره په التباس کې واقع کیږي او د همدې دلیل له مخې یې په (بې قاعده ګیو) کې راوړي ، زما په خیال پوخ دلیل نه دئ. دا رنګه التباسونه په نورو لهجو کې هم سته خو هغوته څوک (بې قاعده ګۍ) نه وایي.

لکه په دې لاندې مثالو کې:

شوم(شدم) له شوم(نحس) سره ؛
شوله(دانجلۍ واده شوله) له شوله(يوډول خواړه) سره اودغه له شوله(تېره تېغ (سره ؛
شوه(دانجلۍ واده شوه) له شوه = کښته سره ؛
که شوه د (شيوه) په شکل وليکل سي نوله(شيوه = طريقه) سره ؛
کښته(پايين) له کښته(ازکشت) سره ؛
لاړ) رفت) له لاړ (دمرغلرولاړ) سره. اونوړ پرالتباسونه.
زه داالتباسونه دالفبې پرنيمگړتياوراړوم. په نوروژبوکي هم دغه رازالتباسونه سته.
په پارسي کي برد(يووړ) له برد(يخ ، سوړ) سره ؛
شد(سو) له شد(دفشارنخښنه) سره ؛
در(دروازه (له در(مرغلري) سره.
په انگرېزي کي د (read)فعل ماضي حالت په عين سپيلينگ خو جلاتلفظ سره (د redپه شان) جوړيږي.
١) (پښتوپښويه ـ دريېيم چاپ ـ ٢٩٧مخ

دايي لابله

ناسم ـ" اوهغه ټولي هيلي اواميدونه ترښاورولاندي شول" (١ (
سم ـ اوهغه ټولي هيلي اواميدونه ترخاورولاندي شول.
ناسم ـ" چي له کتاب ، لوست اوقلم سره ددې دلېونۍ ميني اندازه تري له ورايه لرېدای شي" (٢ (
سم ـ چي له کتاب، لوست اوقلم سره ددې دلېونۍ ميني اندازه تري له ورايه لگېدای شي. لرېدل = کمېدل
ناسم: په ټولوهغوولايتونوکې چې سک لگکي ژوندکوي.... (٣ (
سم .... : په ټولوهغوولايتونوکې چې سک لرکې (اقليت) ژوندکوي ....
)روږد) کلمه د) عادت) پرځای کارول يوه ډېره بيخونده ترجمه ده. (روږد) کلمه د(اموخته) په معنا استعماليږي. (موږک په کندو روږد سوی دئ ، يعني دکندولاريې موندلي ده هره ورځ ورته راځي. غل مو په کورروږد سوی دئ يعني ځوواره يې غلا راځخه کړې ده. غلا دغله عادت وي مگرداچي اوس زموږدکورلارموندلې ده ، نوواېوچي زموږ په کورروږدسوی دئ. که(روږد (دعادت له پاره استعمال کړويعني غله زموږله کورپرته دبل کورغلا اصلا کوي نه.
" دايي روږد و" (پښتوتاج التواريخ ٢٢٠ مخ) په هيڅ صورت سره داسي معنا نه ورکوي چي) دايي عادت و) . له بلي خوا د(عادت) کلمې دپښتوکولو ضرورت څه دئ ؟ هره کلمه بايد پښتونه سي.
"زماروږد دا و" په مطلق ډول ددې جملې ترجمه نه ده ،چي وايي) عادت
من اين بود) . داټوله بيخوندي دسوچه توب له(عادت) څخه راپيدا سوې ده .
)پل) او (قدم) يوله بله توپيرلري.
"داکړدۍ دامپراتوردتره دزوی له کيږدۍ نه دېرش پله(قدمه) ... لري درول شوې وې." (هماغه اثر١٢٣مخ(
)پل) په خاوره ياخته کي دانسان ياحيوان دپښې اينښولوله امله جوړي سوي نخښې ته وايي چي اوږدوالی دپښې په اندازه پوري اړه لري او نبايي دانسان پل د٢٥ ـ ٣٠ سانتي متروپه شاوخواکي وي. خو ،له(قدم) څخه مراد(گام) دئ چي اوږدوالی يې ديوه مترپه شا و خوا کي اټکل کېدلای سي. په تېره جمله کي يې مراد گام دئ يعني داکړدۍ د امپراتورله کړدۍ څخه دېرش متره ليري وه. که يې دېرش پله وبولو ، نو دافاصله بايد ددرومتروپه شاوخواکي وي. ماته داخبره بيا هم عجيبه ښکاري چي آخر د(گام) کلمه بايدولي استعمال نه سي ؟د دا راز مثالو بيانول په رشتيا سره يوبل کتاب ليکل راځخه غواړي .

١) (بينواوېبپاڼه ـ ١٢جولای ٢٠٠٦
٢) (ټول افغان وېبپاڼه ـ دبي بي سيده عارف ... کتاب ته داستادصميم سريزه ـ ١١زمری ١٣٨٥ ش
٣) (بينوا ، ٦نومبر٢٠٠٦، دميرويس جلالزي رپوټ دبابانانک د ٥٣٩يم تلين په مناسبت

مونږ ـ موږ ـ موږه

دليکني معيارلارويان داسي فکرکوي چي ليکنه په فيصله باندي سميږي. که دکاغذ پرمخ څه وليکل سول نوگويا معيارهم تطبيق سو. پوهاندزيارصاحب وايي " . موږپه ننگرهارکي داستونزه درلوده چي موږ، مونږاو . موږدومره وکړه چي ليکدودموورسم کړ. اوس ننگرهاري ليکوال ، شاعر، څېړونکي (ن) غورځولی دئ." (١ (

خودهمدي مجلې په ۱۷ مخ کې د استاد يوه اروابناد شاګرد ، چې استاد يې دروزنې خبره لاهم کوي ، په يوه شعرکې مونږ،موږ ، موږه
درې واړه
استعمال کړي دئ .
"موږه دې وينو ماڼو !
خو موږ دې وينو بېړۍ
زمونږ ميلې ، پرهديرو تولېدل"
زه له دغه استعمال سره هيڅ راز مشکل نه لرم . د شاعر شعر مې خوښ دئ او د پښتو شعر په وياړونو کې شمېرم . نه کوم اعتراض پرلرم
اونه په زړه کې کومه خيره . نه له نوموړي لهجې سره دښمني لرم اونه بې احترامي . له يادونې څخه مې مراد دادئ چې يوازې
مود کاغذ پرمخ په فيصلو خان خوشاله کړی دئ . ژبني ، ټولنيز ، اوسياسي اصلاحات که په فرمانو باندې منځ ته راتللای نو به
زموږ هيواد اوس دنړۍ په ډېرو پرمختللو هيوادو کې شمېرل کېدلای .
تردې يادونو وروسته نو بايد پوښتنه وسي چې: آيا دمعياريت هڅه بري ته رسېدلې ده ؟
۱) ښکلا مجله ٤ کال ۳ ګڼه ٥٠ مخ

آيا دمعياريت هڅه بري ته رسېدلې ده؟

دژبې معياريت د يوه پروسيجرپه لاسليک او ديو دوو دروکتابو په تاليف بري ته نه سي رسېدلای . دا دمعياريت پرلورلومړي ګامونه دي
خو دا پټي سردئ ، پټي وروسته سورور دئ . بري ته لاډېر ګړنګونه پاته دي چې ووهل سي . په پروسيجرکې راغلي لارښوونې چې له
ښوونځي نيولې بيا دټولو مطبوعاتو او ميډيا په ګډون هرځای عملي او منل سوي نه وي ، دبري ادعا کول يوه شاعرانه باټه ده . انفرادي
هڅې خودډېرې ستاينې وړدي مګر کافي په هيڅ ډول نه دي . ترڅو ژبه له تادا وڅخه کره نه سي ، له ښوونځي څخه کره ژبه ونه ښوول سي
، په ښوونځي کې بيا ددولت پروګرام ورته عملي نه سي ، ژبه کره کېدلای نه سي . اوس به سمدلاسه هغو مره ګوله اخلو چې هضمولای يې
سو ، چې يوه موهضم کړه بله به اخلو . داکه کلونه نيسي ، که لسيزې ، که پېړۍ . چاره نسته .

که مود "کډې مې باريږي ، زوی مې راملاکړه" فارمول پرتطبيقاوه ، دغسې ژبه به ځينې جوړه کړئ لکه دانن چې يې په
راديو ګانو او انټرنيټ کې اورئ او لولئ يې .
وماعلينا الی البلاغ .

دمعياري ژبې عاميانه درک

دمعياري ژبې عاميانه درک
او لهجوته په سپکه سترګه کتل
دا يو منفي بهيردئ ، چې زه ېې پېژم خدای مه کړه تادا ويې پرتعصب باندې ولاړنه وي . ددې بهيرلارويان دمعيار له پاره يوازې يو محک
لري او هغه د پښتو په مرستندويو فعلونو کې په) شين) باندې د(سين) اړول او په هغه پورې اړوند تلفظونه دي . که چا داکار کړی وي ،
ژبه يې پرمعيار برابره ګڼي ، نورکه يې هرڅه بلاوبتراوله ګرامرڅخه سرغړونې کړې وي ، دهمدغه يوه محک په خاطرورمعاف کېږي .
دې بهيرڅه د پاسه نيمه پېړۍ دافغانستان پرمطبوعاتو او ميډيا باندې واکمنې چلولې ده . ددې منفي بهير له امله ډېر مستعد او د خورا
ښه ميکرو فونيک آواز څښتنان پښتانه په کابل راډيو کې دوياندی له حقه بې برخې سوي دي ، دډېر ښکلي آوازلرونکي محلي
سندرغاړي د خپل هنر دښوولو له حقه محروم سوي او ورپسې مايوس سوي دي او هغه هم په دې مضحک دليل چې د(ږغ) لغت يې
دتاريخي انتخاب په حکم د مور له غبرې څخه د(غږ) په شکل زده کړی او اوربدلی نه و . (۱)
ددې منفي بهيرلارويان په نظراوخبروکې داسې ښيي ، چې ګويا دوی ليکنی پښتو يوه کول غواړي خو په عمل کې يې دخلکو په خولو
کې دژبې دبدلولو ناکامه ،بې معنا او بې منطقه هڅه پيل کړې ده .

دې منفي جريان پښتو ژبې او پښتنو ته ډېرتاوانونه رسولي دي او که يې مخه په يوه سالم او ټول افغاني تدبير ونه نيوله سي ، لا به يې
نورهم ورسوي . دهمدغه منفي بهيرپه وړاندې دفاعي عکس العمل هم د پښتنو په ګټه تمام سوی نه دئ او منفي انحرافات يې زېږولي
دي چې د اند ښښنې وړدي .
علامه رشاد(رح) دګوربت مجلې له خبريال سره دمرکې په ترځ د مرکه چې ددې پوښتنې چې" د سيمه ييزې لهجې د کارولو په اړه موڅه
نظردی لکه ځينې ليکوال وشول فعل مشتقات په سول ليکي ، داچې په ګڼ شمېرڅايونوکې ټکرمنځته راولي ،لکه(وسول) چې
اوربدونکی يې کيدای شي (سوځېدا) وانګېري ،ښېښه غوراړ تاسې هم دهمدې لارې پيروي کوئ" په جواب کې داسې ويلي دي :
" داسې ملتبس کلمات خو په ژبه کې خوراډېر روي . ددې مانا داسې نه ده چې وسول . ددې صحيح تلفظ خو وسوځل دی . نو په هغه شکل دې
يې راولي بيا به له دې التباس څخه خلاص وي (۲). اما مسئله داده چې دلته تاريخي سلسلې بايد سړی په نظرکې ونيسي . کوم وخت چې

فیصلې سره کیږي ، هغه وخت پردې مفصل بحث په کار دی. نود لهجاتو قطعي ترک یا بیخي ترک دا په هیڅ ژبه کې نه سته... دا مسایل په ګرده دنیاکي سته. ددنیا په ګرده ژبوکي سته. بحث دي وربا ندې وسي اودې ته په کرکه کتل ښه کار نه دی ، مناسب کار نه دی.
(وسول) څوک لیکي ، ودې لیکي ، (وشول) څوک لیکي ، ودې لیکي ، (وشي) څوک لیکي ، ودې لیکي او(وسي) لیکي ودې لیکي.
ولې دا باعث د اختلاف نه ګرځي. موږ تاسي دغه اوس فارسي چي وینودې فارسي کې څومره تفاوتونه سته په لیکنه کې سته او یوازې فارسي نه ده په نورو ژبو کې هم همدغه اختلافات موجود دي(۳ . (نو دغو ته دومره په اهمیت کتل زما په فکر لږڅه تنګ نظر ښیي"(۴ . (
کله چي د نوري نړۍ په راډیوګانو کې د پښتو پروګرامونه د سیاسي انګېزو په تړونګ ددغه منفي بهیر تراغېزو تلې پیل سول ، نو ځینو پښتنو ته په خپله هغه ژبه باندې دویاندۍ او کارموند لو زمینه برابره سوه ، چي د مور له غېږې یې زده کړې وه. خو په هماغو پردېسو موسسو کې هم کله کله ددغه منفي برداشت پلویان د خپلو پښتنو ورونو د کار او زیار مخه نیسي.

)۱ (پروین فیضزاده ملال په دې برخه کې خوراتر خه حقایق بیان کړي دي . وګ: ښکلا مجله ــ ۳ کال ــ ٦ ګڼه ــ ۱۲٤ مخ
)۲ (داوسنۍ کره لیکنې التباسونه ما(هوتک) دهمدې کتاب په(۱۱۲ مخ) کې راوړي دي ، دمعیار محتسبین دې یا په هغه کې رې نه وهي .
)۳ (دا اختلافات دهمدې کتاب په(۲۹ ــ ۳۱ مخونو) کې ولولئ.
)۴ (وګ : ګوربت مجله لومړی کال ٦ ګڼه ــ ۲۵ مخ .

د کره لیکنې پښتو د اوسنۍ هڅې

د کره لیکنې پښتو د اوسنۍ هڅې
د نه تطبیق اوله هغې سره دمخالفت عوامل څه دي ؟
انګرېزي ژبې دمعیاریت له پاره زاړه دیني متون(ټکسټونه) درلودل ، عربي ژبې هم درلودل او ځینو نورو ژبو هم. ارواښاد علامه رشاد وایي"عرب که مثلاً د قریشو لهجه غوره یا معیاري ګڼي هغه خو قرآن پکښې نازل سوی دئ اما په پښتو کې خو داسي یو متن موږ نه لرو چي هغه دې تقدس هم ولري او هغه دې دومره جامعیت هم ولري او دهغه تلفظ دې یا د هغه لیکدود دې موږ ومنو □"(۱) ځکه نو کله چي ددې ژبو د معیار اړتیا منځ ته راغله ، دغو زړو متونو د معیاري ژبې د یوه تاداو په توګه سترږول ولوباوه. خو په پښتو کې موږ زاړه دیني متون نه لرو. د خیرالبیان متن خو د روښان پیر په ژوند کې لادرو بزه خپلود اورلمبو ته اچاوه. ترلسمې هجري پېړۍ وروسته چي نورادبي کلاسیک متون راپاته دي، په هغو کې د خطانو له خوالاسونه وهل سوي دي. دهغو لهجې،دجملو جوړښتونو ته دخطاط له ذهنیت سره سم تغیرورکړه سوی دئ(۲).ځکه نود معیاري پښتو له پاره په دغه مشخصه برخه کې د نورو هیوادو د ژبپوهانو پرپلو باندې ترمزله رسیدلای نه سو. موږ باید د پښتو په برخه کې خپله مشخصه او دژبې او دهغې دویونکو له عیني او واقعي حالت سره سمه لارواخلو. لکه وړاندې چي موخوواره ویلي دي ، پښتو د پښتنو له ژوند څخه سیوا په خلاکې مطالعه کولای نه سو . دا خبره دلمر په شان یو حقیقت دئ چي پښتو د خپلو ګاونډیو ژبو په پرتله وروسته پاته سوې ده اود پوهاندد وکتورزیار دا خبره دکانې کرښه ده چي ویلي یې دي" د پښتو د فرهنګي سیالۍ کمزوري او وروسته والی د خپلې وروسته پاتې ویونکې ټولنې پایله ده. ددې جرړه باید په اړوند ټولنیز بشپړتیایي بهیرکې وپلټو او هغه دا چي دیو لړ تاریخي ــ جغرافیایي او نورولاملونو پربنسټ پښتني ټولنه په یوه وروسته پاتې مخ ځمکواکې ټولنپیر(فورماسیون (تېرني پېرکې(۳)ځنډ بدلې پاتې او یوه برخه یې چي ځمکواکي (فیوډالي) هغه ته رسېدلې ، بیاهم ترډېره پېنه پرځای پاتې شوې ، نو په دې توګه پښتانه له هندي او آرياني (پارسي (خپلوانو او ګاونډیو سره په هیڅ ډګرکې د سیالۍ جوګه شوي نه دي او په ټولیزډول تر یو لړ ترلړه یو ټولنیز پړاو وروسته دي.... (۴) دې اودې ته ورته نورو عواملو نه یوازې دا چي پښتانه یې له خپلو ګاونډیو څخه" یو ټولنیز پړاو" وروسته پاته کړي دي ، بلکې دهغوی دژبنیو ګړدودو تر منځ اړیکې یې هم سره لیرې ساتل سوي دي. د پښتو د بېلابېلو لهجو ویونکي ان تردانزدوکلونو پورې لاهم یو د بل په ژبه باندې په پوهېدلو کې جدي ستونزې درلودې. دیوې پښتو د منځ ته راتګ له پاره دهغې د ویونکو ترمنځ یو والي او نږدېکت ته اړتیا سته. هرکله چي دغه ارمان تر سره سي بیا به دژبې دیو کېدلوله پاره یوه کوچنۍ هڅه هم ډېرکار وکولای سي. دژبې دو یونکو ترمنځ نږدېکت ځانته مشخصه ټولنیزه او اقتصادي زمینه غواړي. د ټولنیزاو اقتصادي ژوند په یوه مشخصه مرحله کې دغه راز نږدېکت ممکن کېدلای سي. دغه ټولنیزه او اقتصادي مرحله ځینو پوهانو د سرمایه داري نظام ټینګښت بللی دئ او دژبې د معیاریت خبره یې ددغه راز یوه نظام په سته والي کې ممکنه او عملي ګڼلې ده چي ترډېره ځایه یې خبره د منلو وړهم ده (۵. (
لکه وړاندي چي مې اشاره ورته وکړه ،پښتانه درې څلورلسیزې وړاندي یو دبل په لهجو ډېرلږپوهېدل.اوس دا ستونزه لږڅه مخ پر حلېدو روانه ده. زما خپله د پوهنتون تجربه د یوه عیني واقعیت په توګه داده چي د پښتو ژبې دویونکو ترمنځ دلهجوي اختلاف له امله له بده مرغه فاصله سته. موږ چي د پوهنتون په لیلیه کې دلومړي ځل له پاره دپښتو دبېلابېلو لهجوله ویونکو سره دیو ځای کېدو زمینه وموندله، هلته په دغه واقعیت باندې ډېرښه پوه سوو. هورې به موږ ته یو دبل پر ټوکو خندا نه راتله. که موږ کندهاریانو به

پخپلو منځوکي ټوکي کولې او ژبني ظرافتونه به مويوبل ته سره تبادله کول ، پکتياوال او ننګرهاريان به اريان راته تللي و او پوښتنه به يې کول: داتاسي پرڅه خاندئ ؟ دغه رازموږيووخت دورډګودټوکوداوربدلوپروخت له هم داسي حالت سره مخامخ سوو . له دې څخه ښکاري چي درې څلورلسيزي وړاندي لاد پښتنو محصلينو ترمنځ د لهجو په پوهېدنه کي مشکلات موجودول . داستونزي اوس ورو ورو دحلېدوپرلور رواني دي خومزله ته لاډېرموړونه پاته دي. نوګويا هغه شرايط چي له دې ټولو لهجوڅخه ديوې معياري لهجې دراوتلوله پاره لازم دي ، لاتراوسه پوري نسته.

دنړۍ دنوروژبوتجربو راښوولې ده اولکه تاسي چي دانګليسي ژبي په برخه کي ولوستل ،دمعياري ژبي تړټاکلوو ړاندي بايد دهغې دلهجو ټول لغات حتى المقدور راغونډ سي. په پښتوکي داکارخولاڅه کوې ، دپښتولهجولغوي زېرمي له سره کتلي سوي نه دي. دپوهاند زيارصاحب انفرادي هڅي په دې برخه کي دستايني وړدي خوکافي نه دي. که د پښتودټولو لهجوله کتني څخه مراد هغه هڅي وي چي د افغانستان دژبپوهني داطلس برابرولوپروخت (۱۳۴۱ ــ ۱۳۵۱ ش) سر ته رسېدلي وې ، نو دهغوڅېړنوپه سرنوشت خوتر ۲۰۰۰م کال پوري ددغي موسسې مدير اروابناد داکټرالهام لاهم خبرنه و . اروابنادالهام په دغه کال ليکلي دي: "... دکابل پوهنتون دژبواوادبياتودپوهنځي له ځلموپوهانوڅخه يوټيم جوړشو ،چې اول وروزل شي اوبيادژبوپه ثبتولولګياشي. په دې ډله کي زيار،اڅک اوپالوال هم برخه لرله. دې ډلي... دژبني ګړدوديزاطلس دتدوين لپاره يې ښايسته ښه مواد ثبت کړل. په آخرکې دغه مواديونسکوته وسپارل شول چې دافغانستان دآرياني اطلس ورڅخه تدوين اوبياخپورشي.خوله بده مرغه تراوسه پوري دهغه څرک ماته ونه لګېده.")

۶ (داروابناد الهام دغي پوښتني ته پوهاندزيارپه حاشيه کي کښلي دي چي" دغو پوښتنوغبرګون دکتاب په متن کي دئ. ددغه اطلس دپروژې يوبل فعال غړي ډاکټرپالوال خولادغه موادکافي هم نه دي بللي. ده څوکاله وړاندي داسي ليکلي دي:"... دغه دسره او مستندوليکنوله پاره کافي ځکه نه بولم چي يوخويودژبپوهني موسسې غړي ددغي وظيفې دصحيحي بشپړوني له پاره پوره نه وه تربيه سوي. دوهم ـ دوی په لازمه موادواووسايلو مجهز نه وه. دريم ـ هغه دپوښتنوکتاب (Questionery) چي دموسسې غړو کارځني اخيستي دايران له پاره ترتيب سوی و نه دافغانستان له پاره. څلورم ـ که څه هم دافغاني ژبوداطلس پروژه ديونسکوله خوا څخه حمايه کيدله مګربياهم د موسسې دغړوله پاره دکاراوسيدني اوحمل ونقل مصارف اونور تسهيلات برابرسوي نه وه. ځکه نوپه نامساعدو شرايطوکي دصحيحو اومستندوکاروغوښتنه يوه غلطه توقع ده."(۷) ماله اروابناد پوهندوی نوراحمد شاکرڅخه اوربدلي وه چي ددغو څېړنو يومتن دکابل پوهنتون دژبواوادبياتوپوهنځي په الماريو کي ده پخپل لاس قلف کړی ساتلی و. پوهاند زيارصاحب اوس په دغه ترخه حقيقت خبرکړو چي دغه دلسوکلونودکارثمره دحزب وحدت په لاس د کابل دجنګوپرمهال داورپه لمبوکي لولپه سوه اوډاکټرزيار صاحب يې کله کله چي موقع ورته ميسره سي دسويس دهيوادله کاپی څخه ګټه اخلي (۸) په هرصورت دمطلب خبره داده چي ددې ټيم دکلونو زيار او زحمت ثمره لا تراوسه دسويس له الماريوڅخه راوتلي نه ده او په پراخه توګه عامه استفادې ته وړاندي سوي نه ده. هرچاته دسويس دتګ امکانات نسته چي استفاده ځني وکړای سي. دپښتولهجوڅېړنه که سوې هم ده نودجوړښتو (structures)شکلونه به يې په انفرادي توګه ثبت سوي وي. دلغوي پانګي ثبت خولاتراوسه په کړوغاړوولاړپاته دئ. که څوک داادعاکوي چي دلغوي پانګي ثبت هم بشپړسوی دئ ، دا نو تر يوې شاعرانه غټبازۍ په هاخوا بل څه نسي ګڼل کېدلای.

پوښتنه داده چي ديوې پښتو اويوه ليکدودله پاره هڅي ولي ځای ته نه رسېږي ؟ ولي يې مخالفين پيداکړي دي ؟ هرومروڅه خبره سته .خامخاځيني عيني اوترذهن دباندي علتونه موجوددي چي ددغي مخلصانه هڅي په لارکي خنډ لوېږي. ددې پوښتني جواب په دې ساده استدلال کي نسي موندل کېدلای چي له نوي بدلون سره تل زاړه عنعنه پال مخالفت کوي. دارازاستدلال ترعلمي تاداوزيات پرسياسي بنسټ ولاړدئ. دپښتوديوه واحدليکدوداوواحدي ژبي له پاره خودچاخبره زاړه دودپال پرلويه لارايله کړئ ،حتى په نوې پوهنه اوژبپوهنه سمبال کسان لاپريوه لارروان نه دي اودمعياري ليکنۍ ژبي پرټاکلوباندي په يوه خوله نه دي.ښاغلی زيارصاحب پخپله وروستۍ مرکه کي وايي چي دوی يوپروسيجردمرحوم حبيبي اومرحوم خادم اوډاکټردولت محمدلودين په ګډون لاسليک کړ خوخادم صاحب" بيامخالف شو او ويې ويل چي زه دحبيبي صاحب اودده دپيروانولارپه رسميت نه پېژنم اوبغاوت يې وکړ..."

(۹)حقيقت دادئ چي زموږ دمشرانواستادانو علامه رشاد ، اروابنادروهي ، مرحوم الهام ، اروابنادشاکر، مرحوم عطايي ،رفيع ،ډاکټر پالوال ، اونوروليکنۍ ژبه له هغي ژبي سره چي موږته دمعيارپه نامه راښوول کيږي ، له مځکي تراسمانه توپيرلري اوحتى پخپلو منځوکي هم يوله بله سره فرق لري. داپوهان چي مايې تاسي ته نومونه وړاندي کړل ، ټول دژبي خواخوږي اوپرپښتومين کسان وه اودي. زماخپل استنتاج دادئ چي ددې لاري اصلي خنډ پخپله دپښتوژبي اوپښتنوپه اوسني ټولنيز، اقتصادي ، قبيلوي او سياسي حالت کي دئ ، دې کارته د پښتواوپښتنوپه نه امادګي کي دي. هغه رازآمادګي چي مايې د نورو ژبوپه برخه کي يادونه وکړه. له دې بنيادي عامل سره چي نور واړه او کوچني عوامل ملګري سي نو بيا د ريشاصاحب په اصطلاح" خبره بېخي غړکه سي" .

تاسي وړاندي ولوستل چي په انګلستان کي دباسوادوخلګود فيصدۍ په پام نيولو سره لاهم د ستنډرډ ژبي دخوځښت هڅي چي له ۱۴ ــ ۱۵ ميلادي پېړۍ څخه راپيل سوي وې ، ايله د ۱۹ پېړۍ په سرکي دنسبي برياليتوب اوعموميت مرحلې ته ورسېدې. خود پښتنود عمومي بېسوادۍ په سته والي اود بې ثباتوحکومتو ، انقلابو او پاچا ګښتيو په موجوديت کي څرنګه ادعا کولای سو ، چي د پښتوله پاره د معيارانفرادي هڅي دبري لوړ پوړ ته رسېدونکی دئ .

په کوچنیو او اړخکي عواملو کي یو عامل پخپله د دغه خوځښت د لارویانو په عمل او کړو کي پروت دئ ، پخپله په پوهاند صاحب زیارکي پروت دئ، چي د دغه حرکت موسس او تیوریسن دئ. (۱۰) پوهاند زیار صاحب د خپلو عقاید و او نظریاتو پر سموالي باندي دومره ډاډه دئ ، چي حتی د یوې سالمي مشورې د منلو له پاره لا هم تیار نه دئ. دی خپل ځان ته ټاکلي اصول او خپل استنتاجونه د کاڼي کرښي بولي. پوهاند الهام په دې برخه ډېره محتاطانه اشاره لري او لیکي ٌ زیار... په ډېرو برخو کي په خورازیات باور او ټینګار غوځ حکمونه کوي او ښایي کومه ورځ دی پخپله هم یو ځل بیا پرې کتنه وکړي.ٌ) ۱۱ (پوهاند زیار صاحب په دې برخه کي دوستانه انتقاد ته لاٌ غابښ ماتونکیٌ جواب ورکوي. زه د دوی دغه عادت د دوی پرسیاسي او ایډیالوژیکي تفکر باندي تاوانوم . زیار صاحب په سیاسي لحاظ په یوه داسي ایډیالوژیک محیط کي راښکېل سوی و ، چي په لیکنۍ ژبه کي یې د سختو او حتی

پاروونکو جملو او عبارتو کارول ، له طبقاتي دښمن سره د نه پخلا کېدني مضبوط دلیل ګڼل کېږي او په محاسنو کي یې شمېږي. پوهاند صاحب زیار له دغي ایډیالوجۍ سره خپل عقیدتي اړیکي هیڅکله هم پټي کړي نه دي او تل یې په زغرده بیان کړي دي. دا د دوی د سیاسي زړه ورتیا لوی ثبوت دئ خو له بده مرغه یې د دوی علمي دریځ ته زیانونه رسولي دي. د دغي ایډیالوژۍ په ادبیاتو کي د ټولنړیوالو نورمونو پر خلاف ، د سیاسي مخالف له پاره د ٌ ځنځیري سپيٌ لقب ورکول رواځه ، چي د ستاینې وړ کار دئ . دوکتورزیار د خپلي معیاري لیکنۍ ژبي د منځ ته راوړلو د حرکت مخالفان هم په دغه شان ادبیاتو وهل او ټکول. د دوی له یوه جوړ سوي لغت سره چي چا مخالفت کړی دئ ، دوی یې په مقابل کي غابښ ماتونکی جواب ورکړی دئ. دوی پخواني مشران پوهان په انک (توهین)سره دودپال وبلل او له دودپالو سره یې شعارٌ وړاندي د نوي دورانسازه.... پرلورٌ ورکاوه . له دودپال څخه بـه خلکو دٌ مرتجعینو او رجعت پسندوٌ معنا اخیستله. پوهاند صاحب په یوه مرکه کي چي په کتابي شکل چاپ سوې ده ، د دغو مخالفو دانشمندانو په باب ډېر زیاتی کړی دئ چي وایي: ٌکاروان به تیریږي او سپي به غپیږيٌ (۱۲ (

دیوې پښتو !خوځښت هغه وخت خپل علمي ارزښت له لاسه ورکړ ، چي د ثور انقلاب په ارزښتونو کي وګڼل سو . دا هغه وخت دئ چي پر هیواد باندي د کمونیستي او سویټیستي استبداد ډاروونکي څپې مسلطي وې. له هر انقلابي عمل ؟سره مخالفت له سرسره لوبي وې. دا مخالفت که د سرپه زیان تمام سوی نه وای نو لږترلږه خوله وظیفې څخه د برطرفۍ او له بې سرنوشتۍ سره د مخامخ کېدلو په بیه هرومرو تمامېدئ. د دغي واهمې اغېزه وه ، چي پوهاند ډاکټر الهام لا د مقاماتو د ترټني له ډاره ځان پهٌ ذهني کارګرانوٌ کي وشمېره (۱۳)چي زما یقین دئ پخپله د الهام مرحوم په نزد به هم یوه بازاري سیاسي اصطلاح وه. د ژبي د معیاري کولو له دغي مشخصي انقلابي هڅي سره د پښتنو پوهانو ستر غیرګوندي اکثریت مخالفت ډوله ملاحظات درلودل. دغه وخت له بده مرغه د هیواد علمي مرکزونه له صلاحیت لرونکو مقاماتو څخه خالي سوي وه. اروابناد حبیب الله تږی ، استاد شپون ، ډاکټر پالوال د مهاجرت لاره اخیستې وه. علامه رشاد د ثور انقلاب له شامته په نامردۍ سره تقاعد ته سوق سوی و. له علمي مرکزو څخه لیریتوب او هغه هم د بې وخته تقاعد په نامه،علامه مرحوم د ځان په حق کي ناحقي ګڼله او دې کاردونه ځورولی و ، چي ډېر کلونه یې له خپل نامه سرهٌ متقاعد پوهاندٌ کیښ. اروابناد روهي که څه هم د هیواد خپلواکۍ ته ګواښونو سخت ځوراوه ،خو نه یې غوښتل له انقلاب سره په مخامخ مخالفت کي ودرېږي. د پوهنتون غیرګوندي استادانو هسي شپه سبا کوله. د ژبپوهني پرډګر یوازي پوهاند زیار پاته و او له هغه سره د انقلابي دولت ټول امکانات او مساعدتونه ملګري سول او له هغو څخه په استفادې سره یې د معیارکورنګي ته پونده ورکړه.دا حرکت یوازي او یوازي پر فردي اراده ولاړ حرکت و او د هغه وخت صلاحیت لرونکو مشرانو پوهانو ټولو ور سره لیکلی او نالیکلی مخالفت څرګند کړی دئ .

خو د انقلاب ځواک د چا مخ نه کاته او نتیجه دا سوه ، چي پر پښتو خوارکۍ باندې دانابللی مېلمه وتپل سو. دا چي اوس د هغه له پاره تاریخي سوابق جوړېږي او د پخوانیو ژبپوهانو نومونه اخیستل کېږي ، دا روابناد الفت او نورو مشرانو له خولې د موافقې په باب نقل قولونه لیکل کېږي ، ټولي هغه افتراګاني دي چي مفتري به یې خدای ته ور وړي.دا افتراګاني هغو څوته ورته دي لکه د پټې خزانې مخالفینو ، چي د علامه حبیبي ، استاد کامل او نورو مشرانو ترمړیني وروسته را منځ ته کړې وې. زما یوه ساده پوښتنه دا ده چي که دغه ژبپوهان د چا خبره د دې نوي جوړي سوي پښتو پلویان وه ، نو یې بیا ولي هم دا ژبه نه لیکله. د دغو پوهانو او ژبپوهانو د لیکنۍ ژبي په خوند خوڅوک مړېږي نه. تاسي دا څو عبارتونه وګورئ :

اروابناد بینوا په هغه ژبه لیکنه کوي ، چي د ده خپل پښتانه یې په ورځنیو خبرواتروکي کاروي. تاسي د ده دا لاندي متن ولولئ:

ٌ د پخوانو پښتنو د عامي طبقې او غریبانو خوهمدوني دلاسه وسوه چي پښتو یې د زمانې د هرراز طوفاني هرج و مرج څخه په خپلو سینو کي وساتله او تردې وخته یې راورسوله. په سووسوو اوږژبي شاعران پکښې پیدا سوه او د خپلي ژبي ادب یې تر خپله وسه پوري ، د نورو په زرو کالو روزل سوو ژبو له ادبه سره تقریباًٌ څنګ پر څنګ ودراوه . که څه هم دوی شاهان نه وه ، مګر بیا یې هم خپل د غریبۍ په کورکي د ملي پانګي زیاتو لو د پاره رازراز(پټې خزانې) راغونډې کړي دي ، چي اوس یې کله د سلیمان ماکوله کیږدۍ څخه نیمه چپاو سوې خزانه را باسي او کله د محمد هوتک پر(پټه خزانه (چي د پښتو د هرراز مرغلروډ که ده پیښیږي ....ٌ (۱۴)په دغه پښتو متن باندي به د معیار محتسبین هرومرو د سیمه ییزي لهجې نوم کښېږدي، خو زما پوره باور دئ ،چي د پښتو د هري لهجې ویونکي ته په زړه پوري دئ او خوښیږي یې .

دا روابناد استاد ګل پاچا الفت پښتو خود) خو) ځای نه لري. سرتر نو که دا ولس پښتو ده او ټول پښتانه چي یې ولولي ، هرومرو به ژبي پر

ټکوي. دا یوه نمونه به یې ولولو:
"دانسان په وجود کښې دوه شیه ډېرعزیزمعلومیږي چې یوه ته زړه او بل ته دماغ وایي. له دماغ نه علم او فلسفه پیدا شوه او له زړه نه شعر او ادب.
اروپایان زړه دعواطفو او نفسي احوالو ځای ګڼي، مسلمانان د ایمان او عقیدې ځای ته زړه وایي. صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت دزړه کار دی. عشق او مینه په زړه کښې وي شعرله زړه نه الهام اخلي اوله زړه سره کارلري .... دعواطفو روزل دزړه کار دی او شعرته دعواطفو او احساساتو دظهوراو تجلیاتو کوه طور وایلی شو .... همدغه عواطف او احساسات چې دشاعرله زړه نه الفاظو ته رانقل شي شعرترې جوړشي او په زړونو اثرکوي". (۱۵)
علامه رشاد خو لکه پخپله چې درونداومتین شخصیت و، لیکنه یې هم درنه او په عین درنښت کې بیا(که یې دمعیارمحتسبین په سیمه پییز تورونه کړي) خوږه ده. راځئ چې ویې لولو:
"په نړۍ کې دریابونه ډېردي او په هغو کې دکښتیو څه کمی نسته. زه چې ګورم په دغو کښتیو کې دپښتنو کښتۍ یوه خښمېدلې تندباد پسې اخیستې ده او په ډېره تیزۍ سره یې دنابودۍ دګرداو لورته پورې وهي. زموږد دریاب داوبو پرمخ نورې کښتۍ هم لیدلې کیږي خو هغه دې توپاني بلانه دي پسې اخیستي. زه نه پوهېږم چې دپښتنو په کښتۍ کې دامقناطسیت څنګه پروت دی چې زموږد دریاب له هرې غاړې څخه هرتوپان چې پیدا سي وخپلې خواته راکشوي. زما په خیال کېدای سي توپانونه دپښتنو پربلاوهلې کښتۍ مین وي او له هره یې بادبانو مچولو ته په ډېره لېوالتیارادانګي.
آدپښتنو خواخوږو! بلاموواخلم لیږې راوغږئ او پایځې رابېوهئ، یوه ډله دبدبختۍ دمقناطیس په لټه کې سئ که موومونددریاب تل ته یې ارتاوکړئ چې بیادنړۍ مخ ونه ویني، بله ډله دکښتۍ هغه بادبانونه وشکوئ چې دتوپان بلاپرمینه ده. (۱۶)
اروانباد کاندیداکادمیسن سرمحقق محمدصدیق روهي چې کله یوه علمي موضوع لاهم بیانوي، ژبه یې پرچانه درنېږي. تاسي دده د لیکنۍ ژبې جوړښتونو ته فکروکړئ چې څومره روان دي: "میتود په اصل کې د "میتودوس) په بڼه یوناني کلمه ده چې په لغت کې طرزالعمل (دیوې چارې دسرته رسولو طریقې) ته ویل کېږي. په عربي- دري- پښتو ژبو کې دمیتود په ځای داسلوب، طریقې، روش، دودکلمې هم استعمالیږي. میتودو لو جی دمیتود پوهنې معنی لري. میتودولوجي دفلسفې یوه څانګه ده چې په عام ډول دعلم او په خاص ډول دهرځانګړې علم د څیړنې منطقي اصول بیانوي." (۱۷). دژبې رواني یې له دې امله ده چې د سوچه توب ناروغي ورلوېدلې نه ده. دافادې له پاره یې دخیل غیر پښتو لغتونه کارکړي دي هم یې مطلب په ښه توګه په بیان کړی دئ او هم یې دژبې خوند په زیات کړی دئ.
اروانباد پوهاند حبیب الله تږی هم دمطلب ادا ینه دلغاتو ترسوچه توب نه قربانوي. دی لیکي: "کوم څیړونکي او مولفین چې وایي ترکي خلجیان دزابلستان په ځایي خلکو کې منحل شوي او په نهایت کې په پښتوغلځیانو بدل شوي دي هغوی په حقیقت کې داخبره تصدیقوي چې لږترلږه ددوهمې اودریمې هجري پېړۍ په حدودو کې وزابلستان ځایي اوسېدونکي پښتانه وو، ځکه جهان نامه وایي چې ترکو خلجیانو خپله ژبه بایلوده او دزابلستان دځایي اوسېدونکو ژبه یې زده کړه. که ترکو خلجیانو دزابلستان دځایي خلکو ژبه زده کړې وي، که د غلځیانو ژبه تراوسه پښتو وي او غلځیان او خلجیان هم سره یو شی وي، نو دخلجیانو دمهاجرت په وخت کې به دزابلستان دځایي اوسېدونکو ژبه هرومرو پښتو وه. که نه وي نو نه باید خلجیانو پښتو زده کړې وي او نه باید دغلځیانو ژبه پښتو وي." (۱۸).
دارو انباد پوهاند دوکتور محمد رحیم الهام ژبه هم ددخیلو لغاتو پرمخ خلاصه ده: "په همدې ترځ کې دانستیتوت ترجوړېدومخکې او وروسته ډېرکسان دعصري ژبپوهنې دزده کړې لپاره بهرنیو هیوادو ته لېږل شوي وو او ولېږل شول، چې په هغو کې عبدالاحد یاري، نوراحمد شاکر، حبیب الله تږي او ماپخپله په امریکا کې، عبدالحکیم هلالي، لودین، پولاد، ماه ګل، په شوروي اتحاد کې، اځک په هندوستان کې او زیار په یورپ کې دژبپوهنیزو علمونو لوړې زده کړې ترسره کړې.
داخلک په هیواد کې دژبپوهنې په بېلابېلو څانګو کې په تدریس، تحقیق او ترجمو بوخت شول اوله خپلې وسې سره سم یې کم یازیات علمي خدمتونه وکړل. دتږي او زما توجه او تمرکز به زیاتره پرعمومي تشریحي ژبپوهنه باندې وا و تدریس موکاوه...." (۱۹) په دې لنډ مثال کې تاسي وینئ چې اروانباد الهام مطلب په ډېره روانه ژبه بیان کړئ دئ.
د(تحقیق، تدریس، ترجمو، توجه، تمرکز ....) لغتونه یې پیریان پر سترګو نه دي راغلي. ځکه نه دي راغلي، چې دی پوهېدئ چې د دخیلو لغتونو ادې او باباچې دهرځای وي، خو چې ژبې ته ننوتل، دهغې ژبې خپل مال ګرځي او په استعمالولو یې څوک نه ګناهکار کېږي.
داستاد شپون نثر خو بیا په بل لایزارکشش لري. زه یکښې ورک وم چې کومه برخه یې انتخاب کړم، اخرمې د(ګټیالي) له اول مخ څخه اوله برخه راواخیسته:
"دادکاپرشی لانه وراغلی او هرشی هماغسې و چې پلرونوراپرېښی وو. غم ښادی، ټولې آشناوې هسې نه وې چې دنیاګل وګلزاروه خوموږورسره روږدي وو، قادراو حاجي زرداد لاهم خپل سودونه خوړل؛ شاه محمد دوکاندار لاهم چې مې تللې دړه یې وهله؛

موږ هلکانو لا هم د ګاونډو د هقانانو د پالیزنه ختکي غلا کول ؛ کوډ کړي او فالبیني لا هم خورجینې په شا کور په کور ګرځېدې ؛ د کلو ملایان لا هم د کونډو او هلکانو سره پرتوګ ښکلي ګیر کېدل. خو هرڅه پرخپل ځای وو او که چا شکایت درلود نو د خپلي تندې او تقدیرنه وریښبه شوې وه ....»

پوهاند زیار صاحب چي د خپلي جوړي کړي ژبي پرخلاف لیکنه وکړي نو د هرچا لپاره ډېره خوندوره، محاورې ته نزدې او کره وي لکه دالاندي مثال چي ما په تصادفي توګه را اخیستي دئ:

«استاد حبیبي د دغه لرغوني فرهنګیالي هیواد دیوه پیاوړي پوهاند، لیکوال، څېړونکي او مؤرخ په توګه خپل ټول ژوند همدا راز علمي څېړنو او پلټنو ته وربښلی او څنګه چي (لټونکي موندونکي دي) نو د داسي ډېرو پټو خزانو پر را برسېرونه بریالی شوی هم دی. د غوریانو، سوریانو، لودیانو، لویکانو، د سوات او کونړ د امیرانو او داسي نورو افغاني او بیا پښتنو واکمنانو او سوبمنانو برسېرونه او پېژندنه یې د دغو خبرو ځلاندي بېلګې او ساري بلل کېږي.» (۲۰ (خو چي د کره ژبي لیوالتیا او رولاړه سي، نو بیا ځوانانو ته پښتو ګرامر په داسي ژبه ورزده کوي، لکه دالاندي بیلګه:

«په پښتو کې کړاوون هم له پښو ییز چاراو هم له رغاونیز پلوه یو مخیز آریاني دی او مرستیالکړونه، لکه (ول، بودن) او شو (شدن) هیڅکله په هندي کي نه وو، بلکې یوازې (هو) او (تها) پکې کارول کېږي. همدارنګه په پښتو کې مخکړونه یا کړوال مختاړی (فعلي پیشوند) دودلري او په هندي کې یې څرک نه لګي. په پښتو کي او سترمهال له وسمهال کړسره د (به) وییکي په ملتیا جوړېږي، حال دا چې په هندي کې او سترمهال له یوه ستاینو میزرو ستاړي چې له آره یې کړواله ده، رغېدنه مومي (لکه کرونګا) دغه روستاړی د ستاینوم په څېرنرینه او ښځینه، یوګړي او ډېرګړی لري او اوړون مومي.» یا «... موخه دا چې پښتو د پارسۍ په پرتله د اوستا او زړې پارسۍ ترمینځه یو منځوال اکر یادریځ لري او د نوماوړون له پلوه په یوه زیات لرغونې پړاو کي تیکاو مومي؛ هرګوره د کړاوړون له پلوه پښتو زیات ونجون موندلی دی.» (۲۱) نو چي له یوې خوا موضوع ترخه علمي موضوع وي او له بلي خوا یې ژبه د غسي نابلده وي، د لوستونکي اریان دي نو خدای مل سي..

له تیرو مثالو څخه به تاسي ته څرګنده سوې وي، چي د پښتنو ټول پوهان او ژبپوهان هغه ژبه نه لیکي، چي موږ ته د معیاري په نامه را ښوول کیږي.

لکه وړاندي چي مي وویل، د ژبي د معیاري کولو له هڅي سره مخالفت هغه وخت زیات سو چي د اهڅه د ثور انقلاب له ارزښتونو سره وتړل سوه. ما ته په لومړي سرکي داسي ښکاریدله چي له دې حرکت سره د مخالفت اساس به هغه د چا خبره له «علي سره محبت نه بلکي له معاویه سره دښمني وي» خو وروسته مي پښتو ژبي ته د دې حرکت په تاوانو سرخلاص سو او د پوهانو اند ښنې را ته معقولي ثابتي سوې. لکه د ثور انقلاب د دفاع له پاره چي د ټولني د دانسته وو کسانو پر ځای له «العوام» څخه کار و اخیستل سو، دغه راز د معیاري ژبي دا اوسنی خوځښت هم له څو ګوتو په شمار محدودو او معدودو منلو لیکوالو پرته نورد خالي ذهنو پښتو مینو زلمیانو پر اوږو بار سو او په پر مخ بېولو کي یې له هر راز ماکیاولیستي لاروچارو څخه کار و اخیستل سوا و اخیستل کېږي. د دغو زلمیانو معصومو مغزو ته د معیار محک داسي تلقین سوی و، چي که چا د پښتو افعال (سو، سي، ....) پـــــه (شو، شي، ....) وکښل، ګویا معیاري پښتو یې ولیکله. څرنګه چي په دغه اوسني د چا خبره کره پښتو کي شین سالاري واکمنه ده، ځکه یې نو د معیار په نامه منلې ده او نوریې په ګټه او تاوان کي ری نه دئ وهلئ. کنه، زما یقین دئ چي همدا زلمي له دغي نوي را ټوکېدونکي پښتو سره دا ن د پاسه مشکلات لري خو پرخوله یې نه راوړي.

د مسئلې یو بل خواشینوونکی اړخ دا دئ، چي پښتانه د نزدې یوې نیمې پېړۍ راهیسي د یوې نامطلوبې او تپل سوي کرښي له امله تردوو بېلابېلو اقتصادي او ټولنیزو نظامو نولاندي ژوند کوي. دې عیني واقعیت د کرښي د دواړو خواوو پښتنو په فرهنګي او کلتوري او ژبنۍ برخه کي توپیرونه ایجاد کړي او له بده مرغه په ځینو برخو کي یې توپیرونه ژور کېږي. د دې عیني واقعیت مسخه کول او پر هغه باندي سترګي پټول د مسئلې واقعبینانه چاره نسي کېدلای. دې بېلابېلو نظامو د دواړو خواوو پښتنو ته د ژبنیو او فرهنګي فعالیتو یو له بله بالکل جلا زمینې برابري کړي دي. د اروا ښاد د نومیالي داخبره خوراژوره ریښه لري چي ویلي یې وه «هغه آزادي چي جعفراڅګزی یې په بلوچستان کي د نظامي جنرال د کلکي دیکتاتورۍ په دوران کي لري، نومیالي یې په ټوله ژوند کي، حتی د معتبرۍ په حالت کي لا هم سلمه برخه په خوب نه ده لیدلې.» (۲۱) د دواړو خواوو پښتنو سیاسي دلچسپیو هم د فرهنګي او ژبني فعالیت جریان ته تاوان رسولی دئ. د کرښي په یوه خوا کي د پاړسي ژبي دربار واکمنۍ او په بله کي د پنجابۍ حاکمیت پښتو ژبه د فرهنګي ژوند په ډګر کي د یوې دوهمي او دریمي ژبي درجې ته را ټیټه کړې ده او د ضرورت ژبه سوې نه ده. د همدې واقعیتونو د اغېزې له امله په پښتو کي د یوې معیاري لیکلاري او لیکدود د رامنځ ته کېدو او پر هغه باندي د بشپړ توافق په لاره کي خنډونه او ځنډونه لوېدلي دي. د کرښي د دواړو خواوو خواخوږو پښتنو د ډېرو لسیزو په دوران کي د دې خنډونو او ځنډونو چاره بې له دې چي د مسئلې عیني او واقعي حالت ته پاملرنه وکړي، د مېلمستیاوو د مېز د سرپه فیصلو باندي کړې ده او طبیعي ده چي اغېزه یې نه ده ښندلې.

خبري به سره راغونډې کړم او خاتمه یې به په دې عبارت بشپړه کړم: یوه ژبه چي نه د دولت په سطحه قانوني ملاتړ ولري او نه د ملت په

سطحه کي د سواد پياوړي سابقه ولري او تر هغه دا نن ورځي پوري يې لا د الفبې د بشپړتابه هڅي ته اړتيا په اوليتوکي راځي نو پر هغې باندي د نوروژبو په تقليد د معياريت جريان ازموېل او په دې ډول يې له خپلو ويونکو څخه پردی کول به له ظلمه پرته بل څه وي. زه نه پوهېږم چي د معياريت په مينه کي ډوب ليکوال د دغه واقعيت په ليدلو او کتلو کي ولي ړانده دي ، چي د دوی په دغه نوې ژبه باندي د دوی خپل پښتانه باسواده پوهنتون ليدلي او ليسانسه ورونه نه پوهېږي .

۱) (وګ:ګوربت مجله ، هماغه کال ، هماغه ګڼه ، هماغه مخ

۲) (د دغه رازلاسوهنو ښه پر پمانه مثالونه د ښاغلي ډاکټر پالوال په نوي کتاب" معياري پښتو "کي لوستلای سئ.

۳) (مراد يې ماقبل فيوډالي قبيلوي پړاو دئ. م. هـ

۴) (پښتو او پښتانه د ژبپوهني په رڼا کي ـ ۱۰٤ مخ

۵) (اروانښاد الهام هم دغه شان وړانديز کړی و چي يادونه يې په مخ کي تاسي ولوستله.

۶) (پښتو او پښتانه د ژبپوهني په رڼا کي ـ دويم ، دريم مخونه

۷) (پښتو چاپي آثار ـ ۲۵۹ مخ ـ ۱۳۵۷ ش کابل

۸) (ښکلا مجله ـ څلورم کال ـ دريمه ګڼه ـ ٥٤ مخ

۹) (ښکلا مجله ـ ٤ کال، ۳ ګڼه ٥۰ مخ

۱۰) .(داخبري مي بايد د عقايدو د تفتيش په معناونه ګڼلي سي. زه د هر انسان عقيدې او افکارو ته د زړه له کومي درناوی لرم .

۱۱) (پښو او پښتانه د ژبپوهني په رڼا کي کتاب ته د پوهاند داکتر محمد رحيم الهام يادونه ـ پنځم مخ .

۱۲) (زيار ـ د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری ـ ۱٥٥ مخ

۱۳) (پښتو پښويه ـ سريزه

۱۴) (پښتو روزنه ـ ۳۹ مخ

۱۵) (ليکوالي ـ ۷۸ مخ

۱۶) (د علامه مرحوم له نوي چاپ سوي اثر (ادبي نثرونه ، .... ، ۲۰ مخ څخه

۱۷) (وګ : د پښتو ادبياتو تاريخ ـ ۱۹ مخ

۱۸) (وګ: پښتانه ـ ۸۲ ، ۸۳ مخونه

۱۹) (د پښتو او پښتانه کتاب ته سريزه ـ دريم مخ

۲۰) (وګ: نوموړکي مورخين ته د پوهاند زيار صاحب سريزه ـ دريم مخ ـ ۱۳٥۹ ش

۲۱) (پښتو او پښتانه .... ۷۷ ـ ۸٦ مخونه

۲۱) (د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي ـ ۱۲۷ مخ

څه بايد وسي ؟

اوس چي د معياريت په باب زما خبري تقريباً بشپړي سوې او د دغه خوځښت په باب مي خپل انتباهات ټول بې پردې بيان کړل ، پر هغو باندي به دا خبره هم ورزياته کړم ، چي زه د معياري ليکني پلوی وم ، پلوی يم او پلوی به يې اوسم. درنو لوستونکو به زما په دې کوچنوټي کتابګي کي ځيني هغه لغتونه ، اصطلاحات او ترکيبونه هم لوستلي وي ، چي د همدې جريان په بهېر کي نوي منځ ته راغلي دي. معنادا چي زه د هغو اصطلاحاتو استعمال ته هم حاضريم چي زما ژبه او فهم يې د هضمولو وړتيا لري.زما مخالفت له هغه اسلوب او جريان سره دئ چي اوس د معياريت په نامه د پښتو ريښې وركاږي او تاسي ته مي د هغه په معرفي کي خپل وس نه دئ سپمولئ. خدای دي وکړي چي د زړه په خبره سره پوه سوي يو.مګر دا خبره هم ترلمر راته څرګنده ده، چي نه زما پر خبره څوک غوږنيسي او نه زه په يکړسر د دغه اعتياد مخه نيولای سم. د دې سرکښه بهېرلاري ته راوستل ډله ييزکار او مفاهمه غواړي ، مسئولانه عمل غواړي ، د موضوع په جديت سرخلاصيدل غواړي ، د پټو سترګو تقليدي کارونو د ربدل غواړي.... له دې ليکني څخه زما مراد راتلونکي نسل ته خپلي غاړي خلاصول دي. ما چي دا هرڅه ليکلي دي ، له خپلي خوږې پښتو سره مي د ميني په جذبه کښلي دي . اوس به د همدغي ميني په جذبه خپل څو وړانديزونه درته وړاندي کړم او د(خذ ماصفادع ماکدر) مقولې په ويلو به درڅخه رخصت واخلم .

ـ د مروجو لغاتو له پاره د نوو لغاتو له جوړولو څخه دي ځوکلونو له پاره د نصوح توبه وکاږئ. همدا چي موجوړ کړي دي ، درته بس دي. پر بېږدئ چي پښتو اريانه په دې کي خونه هضمولای سي. دراتلونکي له پاره که څوک تحسين کېدل ، که نفرين کېدل ، همدا جوړ سوي ورته کفايت کوي.

ـ که د نوو علمي او تخنيکي لغتو له پاره د لغت جوړوني اشتها درولاړه سوه، ترجوړولو وروسته يې سمدلاسه د ټول افغان ، بينوا او نورو ويب پاڼو له لاري د نظرا خيستلو له پاره وړاندي کړئ . ترمشورې د مخه يې کورټ مه عاموئ. داکار که د ننه په هيواد کي ممکن وای خوبيخي به ښه وای. هورې اوس د پښتو او پښتنو له پاره نه حمايه سته نه زمينه. داسي لوبه روانه ده ، چي که يې خدای مه کړه

همداسي دوام وکړ، نه به پښتو پاته وي نه پښتانه .
ـ د(سو) او(شو) نفاق اچوونکي اورته پیک(پکه) مه وهئ . دا بهېر خپل طبیعي جریان ته پرېږدئ. که یووخت دختیځي لهجې په شان ، چي (سو) یې ترتاریخي اوژبنیو عواملولاندي په(شو) بدل کړاو لویدیځي لهجې هم دې بدلون ته غاړه کښېښووله، خوترښوبه لانښه سي اوکنه ، په دې باندي نه دپښتو کورورانېږي نه دپښتنو. ختیځي لهجې دغه(سین) په فرمان جاري کولوسره په(شین) نه دئ بدل کړئ. اوس هم له هماغه تاریخي تجربې څخه کارواخلئ . که د معیاري لیکني لارویان د (شین) له کاروني سره دزړه مینه لري ، نودي پرهمدې مسئله دي ډېر ټینګارنه کوي ځکه هرځومره چي پرهمدې موضوع ټینګارکېږي ، هغومره د) سین) عمراوږدېږي. قوي اوغښتلي تلفظونه خپل کار پخپله کوي. که(شین) خپل قوت په دغه تاریخي ازموينښت کي په طبیعي ډول ثابت کړ،دلویدیځي لهجې هرويونکی به یې د(مورنس پاړسي وايي) په مصداق په ویلواو لیکلوباندي فخروکړي. اوکه دانه وي نوپه زورکلي نه ودانېږي.
ـ دپښتنو پرباسوادکولوباندي دي بایدزورواچول سي. پښتولیکنه دي ورزده سي. دهري لهجې پښتوچي وي ، پروانه لري ځکه دلهجو د هرم سربېرته یوې پښتو ته رسیږي.
ـ دپېړیو پېړیو دخیلولغاتوپه اړولو او پښتوکولو باندي مه خپل وخت ضایع کوئ مه انرژي. دغه وخت دپښتو یو بل کتاب لیکلو ته وروباسئ .
پښتو او پښتانه دخیلولغتونه دي خوار کړي. دخوارۍ عوامل یې نور دي ، چي ماورته په متن کي ځوواره مکرري اشارې کړي دي.
ـ پښتون دمدنیت په ګښه سمبال کړئ چي پښتو پخپله ورسره مدني او کلتوري سي . دځې له خوا آس ته کیزه (قیضه) مه وراچوئ.
ـ دنشراتودبې شمېره تعددمخه ونیسئ . لږخپروني ډېري حمایه کړئ ، ویې ولولئ اوبل ته یې ولولئ.
ـ په پښتوژبه دهري ځانګي کتابونه وژباړئ ، ویې لیکئ اوخپاره یې کړئ.
ـ دمعیارپه پلمه لغتونه مه وژنئ. پرېږدئ چي پښتودیوه مفهوم له پاره شل لغته ولري. دتولودکارولوهڅه وکړئ.
ـ له لهجوسره مسئولانه چلندوکړئ. دي واقعیت ته ځیرسئ ،چي لهجه په پښتنوکي لا تراوسه هم دتقدس درجه لري. له مقدساتو سره ببباکي د کورپايې نړوي . دلهجومرګ وژوندهم طبیعي جریان ته پرېږدئ. ناحقه خپل ځانونه مه په خوني کوئ.
ـ دهري لهجې ويونکي چي یاست ، دخپلي لهجې لغتونه راټول کړئ اوخپاره یې کړئ . داکارهمدانن شروع کړئ. له لهجوي زېرمي سره که اصطلاحات(ګرني) راخوندي سي ، خودزوې زېرې به وي.(۱(
)۱ (زه له خپلي پلرنۍ مېني څخه په فرسخوليري پروت يم. له زلمیوکندهاریوځېرونکوڅخه هیله کوم چي دخپلي لهجې لغتونه راغونډکړي. که ماته دمرستي اړتیا احساس سي ، زه ملاتړلی ولاړیم .

"په پښتو" يې وکاږم که" پرپښتو"

ضميمه
په دې برخه کي زه خپلي هغه لیکني راوړم چي په بېلابېلو وختوکي مي دکره لیکني او نیولوګیزمونو په باب خپرې کړي دي. په دې ډول غواړم وښیم ، چي په دې
هکله زماهڅي نوي نه دي او له ډېره وخته مي خپل نظریات اوپه ځینو
برخوکي اندېښني له لوستونکوسره شریکي کړي دي.په دې لیکنو
کي به لوستونکي ځای ځای پرمکرروخبروباندي ، چي
دکتاب په متن کي هم راغلي دي ، پېښ سي .
زه دهغوله بابته بخښنه غواړم .

"په پښتو" يې وکاږم که" پرپښتو"
موږ پښتانه باید د ډېوې مجلې احسان ومنو ،چي په دې تیاره شرایطوکي يې راته په خپله ژبه اوپرخپله ژبه دځه لیکلوزمینه برابره کړې ده. په دې لړکي مي داستادډاکترعبدالرزاق پالوال هغه لیکنه په ډېره علاقه مندۍ سره ولوستله چي د ډېوې مجلې ددریم کال په لسمه ګڼه کي يې دامریکاړغ په نامه خپره سوې ده. دپښتونشراتوپه باب زما په زړه کي له ډېره وخته ځیني خبري راګرځېدلې اود لیکلو زړه مي ځکه نه سوای کولای چي يوخودچاخبره "الم نشرح هغه الم نشرح ده خو خوله د ملاعثمان غواړي"، بل مي په ځان کي دوني بېچ هم نه لیدئ چي ددغه رازعمومي جریان په غېږدې ورسم. اوس چي مي ښاغلي استاد پالوال پدل رامات کړئ نوبه زه هم خپل معروضات درته وړاندي کړم. واردواره به يې له(په)او (پر) څخه راونښلوم . د دغو دوو اداتو بېځایه کارولو ځیني ببخوندۍ ، یابايد ووایم تېروتني پېښي کړي دي . په اوسنیوزیاتره نشراتوکي دغه ادات لکه څرنګه چي باید وي ، نه استعمالېږي اوځای ځای خولاداسي هم راته ښکاره سوې ده چي(پر) د (په) پرځای په ارادي توګه راوړل سوئ اوپه پښتو کي دیوراز نوي انکشاف رنګ ورکول سوی دئ.

"په پښتو يې وليکم" جملې معنا داده ، چې د ليکنې ژبه مې پښتو ده ، د مفاهمې وسيله مې پښتو ده ، پارسي يا انګريزي يا کومه بله ژبه نه ده او "پر پښتو يې وليکم" معنا داده، چې ليکنه د پښتو ژبې په باب ده ، يا يې پر ګرامر ، يا يې پر تاريخ او ادب يا پر نورو اړخونو غږېږم. زه چې او س ځينې نشرات لولم زياتره يې (پر) د (په) پر ځای راوړی وي. د مثال په توګه د ډيوې مجلې په همدغه ګڼه کي چې وړاندي مې يادونه وکړه ، يوه جمله داسي ده" ... د مغازو او لويو ځايونو ښيښې ماتول ، د ماشومانو او ښځو تښتول، په هغو تېری کول او بيا يې وژل ...."

دلته" په هغو تېری کول" هغه راز معنا نه ورکوي ، چې د ليکوونکي مراد ده . د ليکوونکي مراد دادئ چې له بې سرپرسته ماشومانو څخه په غرب کي داسي ډلي جوړي سي ،چې د مغازو او لويو ځايونو ښيښې ماتوي ، ماشومان او ښځې تښتوي او ښځو ته بيا بدنامي ور اړوي ، بې عفته کوي يې. چې د غه راز مطلب بايد" پر هغو تېری کول" وي ، نه" په هغو تېری کول". د" په هغو تېری کول" دا معنا ، چې له د غو تښتول سو و ښځو څخه د نورو ښځو د بېعفتۍ له پاره کار اخيستل کېږي. يا لکه موږ چې وو ايو" په ښځو يې غلاوي وکړې" ، يعني دا غله د جنس له مخي ښځې وې.

د (پر) د غه راز بېځايه کارول په هيواد کي د ننه هم رواج سوي و . کال مې دقيق نه دئ په ياد ، چې کوم و ، په پوهنتون کي په يوه علمي سيمينار کي ښاغلي زلمي هيوادمل د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب د مضمون لوستل زما پر غاړه راواچول . پخپله استاد سيمينار ته تشريف نه و راوړی. مضمون د رحمان بابا د مړيني د نېټې په باب نوې څېړنه وه او عنوان يې و" رحمان بابا په کوم کال مړ دئ ؟". له دې عنوان څخه" رحمان پر کوم کال مړ دئ ؟" جوړ سوی و . د استاد مقصد خو دا و ، چې د رحمان بابا د مړيني سنه وښيي چې کومه يوه ده ؟ ۱۱۱۸ هجري قمري که ۱۱۲۸ هجري قمري. خو ترلاسوهلو وروسته د جملې معنا داسي او ښتې وه چې ګويا د ليکوال مطلب دادئ چې رحمان بابا په څو کلنۍ کي مړ سوی دئ. "پر کوم کال مړ" همدغه مفهوم افاده کوي. په دا سبا چې مې استاد ته د سيمينار بيان کاوه او په ضمن کي مې د څېړني د عنوان يادونه ورته وکړه ، په خندا يې راته وويله چې" معياري کړی يې دئ". خوزه پوه سوم ،چې له د غه راز لاسوهلو څخه خوښ نه و . "پر کوم کال مړ" ترکيب مې په ډيوه مجله کي هم يو وار په سترګه سوی دئ چې په ناسم ډول يې کار کړی و .
ماته ديوې پېښې د وخت د ښوولو له پاره د (پر) کارول هله غوره ايسي ، چې وغواړو پر کال سربېره يې د مياشتي ورځ هم وښيو . د مثال په توګه :
زه په يوزر ودرې سوه شپږويشتم هجري شمسي کال د دلوې پر شپاړسمه زېږېدلی يم. دلته چې د مياشتي و ورځي خبره راغله نو(پر) کارول پر ځای کار دئ. يا روسانو په يوزر ودرې سوه اته پنځوسم کال د جدي پر شپږمه پر افغانستان يرغل وکړ. د (پر) نور موارد به هم راوړم. پلانی يې په توپک وواژه او هابل يې پر توپک وواژه. په لومړي مثال کي د وژلو وسيله توپک دئ. په چاړه يا سوټي يې نه دئ وژلی او په دوهم مثال کي مطلب دادئ چې توپک ورڅخه و ، غله پر پېښ سول ، توپک يې ځني اخيستی ، ده نه ورکاوه ، څو يې مړ کړی او توپک يې ځني واخيست . ګويا پر توپک يې سر وخوړ. دا دوه مورده بايد سره بېل سي. (۱. (

)۱ (دا مقاله د ډيوې مجلې د ځلرم کال په لومړۍ ګڼه (جنوري ـ ۱۹۹۷ ع) کي خپره سوه . د همدې کال په دوهمه ګڼه کي د راغلي ليک تر عنوان لاندي پوهاند زيار صاحب زما پرپورتنۍ مقاله تبصره کړې ده . ليک ته په واضح ډول د زيار صاحب نوم نه دئ ليکل سوی .

ټکي په ټکي ژباړې ـ تلفظي بېخوندي

د ډيوې په تېرو دوو ګڼو کي د (نوار غزه) پر ټکي په ټکي ترجمې باندي خبري سوي دي. په دې باب زما سره يوه خاطره سته چې خپله ليکنه به په همدې پيل کړم . زه چې په کابل کي وم ، د باختر اژانس په پښتو څانګه کي مې څه موده د بالمقطع اجير په توګه او بيا وروسته د رسمي غړي په صفت کار کاوه. د دفتر غړي ټول د پښتو ژبې خواخوږي وو . مشر مو د پښتو ژبې شاعر ، ليکوال او په مطبوعاتو کي د نسبتاً اوږدې سابقې لرونکی و . چې رشتيا سي ، په ترجمه کي يې خارق العاده استعداد درلود . په دومره دقت او چټکۍ سره چې ده ترجمه کوله ، زموږ ديوه هم له وسه پوره نه وه. له دې ټولو صفتو سره بيا هم د مقاماتو په نزد کړلی و ځکه چې د واکمن ګوند غړيتوب يې نه لاره. موږ ټولو په ژباړه کي يوراز بيروکراتيک او اداري خنډونه درلودل او هغه دا چې د مطالبو په ترجمه کي مو "ميرزايي" هم په پام کي نيوله. هڅه مو کوله چې اداري مسئوليت ځانو ته متوجه نه کړو. دې کار ټکي په ټکي ترجمې ته اړتيا پېښوله او هغه هم په دې دليل چې که سبا چا پوښتنه وکړه پلانی ټکی ولي دارازترجمه سوی و ؟ ، موږ به ورته وو ايو" چيزی که د خط بود" . استاد پوهاند زيار صاحب به هر وخت زموږ له ټکي په ټکي ترجمې څخه ډېر سر ټکاوه. يو وخت د(نوار غزه)له ترکيب سره مخامخ سو . د دفتر په پکتيا والو غړو کي يوه (ترانګه (پېشنهاد کړه ، ما (تراډه) وړاندي کړه او بل يوه بل څه. يوه خولا په ټوکـــــوکي (پټۍ)سمه ترجمه ورته وبلله او د(قطع نوار) مثال يې راووړ، چې ډېر موپر وخندل. د مقاماتو له څېږې څخه د خلاصون په خاطـــر بايد د (نوار)له پاره يوه کلمه پر (غزه) باندي زياته سوې وای. کنه نو سمه خبره خو دا وه چې يوازي مو) غزه)ليکلې وای. په پای کي داسي سوه ،چې که به له نوار غزه سره زه مخامخ سوم ،تراډه مي ليکله او نورو به ترانګه او وزما په خيال د ترجمې د اصلاح په وخت کي دواړه (د غزې په ناوه) او ښتل ! چې دا به بيا تر هغو دواړو لا شوډنګ و . کله کله چې به د دفتر د مشر په غياب کي ما يا بل چا د ژباړل سوي متن د سمولو چانس موندو نو به يا ترانګه تېرېدله

يابه تراډه. په داسي حال کي چي(تراډه) او (ترانګه) دواړه له يوې جغرافيايي ساحې سره راوړل ، ښخونده ايسېدل. په پای کي لکه چي (ترانګي) ميدان يووړ اويووخت مي له بي بي سي څخه هم واوريدله. مشکل داو ، چي له پوهاند زيارصاحب پرته چي هروخت به پرموږراګرزېدی او ګټوري لارښووني به يې راته کولې ، نورنونه يوه ټاکلې موسسه وه چي ژبه دي کره کړي اونه هم يوه واحده مرجع. د اژانس پښتوڅانګي يو راز پښتوليکله اوورځپاڼو بيا پرخپل سر ډنګوله اوبل رازژبه يې ليکله. په داسي حال کي چي د اژانس ژبه بايد تر ټولو غوره ، کره ، خوندوره او داولس ژبې ته نژدې او په اصطلاح معياري ژبه وای داځکه چي ډېروخلکو اورېدله. دکابل راډيوويندويو به بيا د نويو کلموپه تلفظ کي پرابلمونه درلودل چي د څوناسمو تلفظونو په باب به څوکرښي وروسته وړغېږم. په نړۍ کي د مطبوعاتوژبه تربل هر ځای ډېره کره اوفهم ته نژدې ژبه وي مګر زموږ د اژانس دترجمې په څانګه کي ، چي غړي يې ټول زماډېرصميمي دوستان اوپرپښتني کلتورمين خلک وو ، دډفتر له مشراويودوو تنو پرته چي دپښتوژبې په ليکنه اوژباړه کي يې سابقه درلوده ، نورټول زماپه ګډون غيرفني خلک وو اويوازې دماموريت د تغيروتبديل په لړکي ياديوې ګولې مړۍ پيداکولو په خاطرتراژانسه رارسېدلي وو. همداعلت و ،چي د مطبوعاتوپه ژبه کي ښخوندي ليدل کېدله اودخلکوله ژبې څخه ورو ورو پردۍ کېدله. په دې برخه کي پښتو يوازي نه ده ، بلکې پاړسي ډېره پردمخه ده. اوسنۍ ليکلې پاړسي خو داولس له ژبې سره ښخي ډېره فاصله لري.

دتلفظي بدلون په برخه کي به زه يوڅوکلمې دنمونې په توګه راوړم چي اولس يې يو رازاوکابلي سوو پښتنواودهغوپه تقليد يې مهاجر سوي پښتانه بل رازتلفظ کوي.

دنده ــ دې کلمې دوظيفې ، مصروفيت په معنامطبوعاتوته له څو کلونوراهيسي لارموندلې ده. په لويديځه لهجه کي يې د (بنده)پر وزن تلفظ کوي يعني فشاريې پردوهمه څپه راوړي. دکراچي په ښار کي مي له پښتونخوا څخه دراغلوپښتنوله خولې هم ددغي کلمې تلفظ کټ مټ دلويديځي لهجې دتلفظ په شکل اورېدلی دئ. په پښتو تشريحي قاموس کي يې هم فشارپروروستۍ څپه راوړی دئ. خو د کابل راډيو دويندويو په پيروۍ يې ځيني کسان فشارلومړۍ څپې ته ورکوي او د (لنډه ــ داوږدې ضد) پروزن يې تلفظ کوي چي زماپه خيال سمېده غواړي. دغه راز:

اغېزه ، خواله، وړانګه ــ داکلمې ګرده پروروستۍ څپه فشارلري. پښتو تشريحي قاموس (اغېزه) نه ده راوړې خو (خواله)ته يې پروروستۍ څپه فشارورکړی دئ. په رواج سوي تلفظ کي يې لومړۍ څپې ته فشارورکول کېږي چي ماته دکندهاريانوپه اصطلاح په زامه کي خوندنه راکوي. ځکه (خواله)که دلومړۍ څپې په فشارتلفظ سي د (خوا + له) شکل اخلي ، چي (څنګ ته)معناورکوي. ((خواله مي راسه چي خواله درسره وکړم)) يعني څنګ ته مي راسه ، چي زړه درته تش کړم. ماته خوسمدلاسه ددغوکلموپه باب په کلاسيک ادب کي د څېړني امکانات نسته خو د(هربنده خپله يې کرونده) متل مي د (هربنده خپله يې دنده) په شکل ترسترګوسوی دئ .

البته داخبره بايد وسي ، چي تلفظونه مقدسات نه دي، چي بايد بدلون ونه مومي. لکه دکلموشکلونه چي بدلېږي ، دغه رازيې تلفظونه هم پرله اوړي. خوکه دتلفظ اوښتني التباس پېښاوه ، هلته نوبياکلکه پاملرنه غواړي چي مثال يې ماپه (خواله)کي وړاندي کړ.

١٤ دسمبر ١٩٩٦ ع

ټورنټو ـ کاناډا(١(

)١ (دالنډه ليکنه مي ((ډېوې)) مجلې ته ولېږل خولکه چي دچاپ د واري تر رسېدو وړاندي ډېوه له بده مرغه خاموشه سوه اونوره چاپ نسوه .

پر پښتو کره ليکنه باندي د نيولوجيزم سيوری

د ژبې کره کول يوه اکاډميکه اړتيا ده. د نړۍ د ټولو ژبو ويونکو دا اړتيا حس کړې او ور سره سم يې د خپلو ژبو د بېلابېلو ګړدودونو (لهجو) څخه يوه سمه، سوچه، پر اصولو برابره او ټولو ته د منلو وړ ژبه را ايستلې او عامه کړې ده. د کره کولو په بهير کي د يوې ژبې وينګ (تلفظ) لوستنګ او ليکل درې سره په پام کي نيول کيږي. تر کومه ځايه چي ما ته معلومه ده د نړۍ په ټولو متمدنو هيوادونو کي ميډيا (Media) ژبه معياري ژبه وي او د هغې له مخې وګړي خپله ژبه سموي. د پښتو ژبې کره کېدل هم د وخت غوښتنه ده او د خوښۍ ځای دئ چي دې بهير ته له تېرو دېرشو پنځه دېرشو کلونو راهيسي ډېر پام اړول سوئ دئ. نيولوجيزم (لغت جوړونه) د ژبې د کره کېدني يوه برخه ده. دا چي موږ ته د پښتو نيولوجيزم څرګونه د امير کروړه رانيولې تر حمزه شينواري پوري راښول کيږي، معنا يې دا نه ده چي په دغه اوږده واټن کي د ژبې د معياري کېدلو له پاره هلې ځلې کېدلې. د امير شېرعلي خان، امير حبيب الله خان او امير امان الله خان په وختونو کي چي د پښتو د رواجېدني له پاره کوم تلاښونه سوي دي د ژبې د معياري کېدني عنصر پکښې کوټ نه ليدل کيږي او نه د هغه وخت واکدارانو او د پښتو ژبې خواخوږو د معياري کېدني اړتيا محسوسه کړې وه. دا د ژبې د ژوندي کېدو او بابېدو له پاره لومړنۍ هڅې وې چي موږ يې د احسان بشپړ منونکي يو . که تاسي د امير شېر علی خان د وخت پښتو نظامي لقبونه او د امير امان الله خان د وخت د پښتو مرکې ليکنۍ ژبې ته ځير سئ ،و به وينئ چي د عربي ژبې په پېښو يې پخپله ژبه کي يو لړ مقلوب

اضافي ترکیبونه په پښخر سره کوترم کړي دي. پخپله د پښتو مرکي نوم د پښتو پر معیار برابر نه و (مرکه د پښتو) بې بلله. زما مطلب کوربړدا نه دئ چي خدای مه کړه د هغو خواخوږو هڅو ته په درنه سترګه نه ګورم. د هغوی هلي ځلي د اوسنیو د لاري مشال وي او چا خبره سعي بې مشکوري دي. زما مطلب دا دئ چي د پښتو د کره کېدني هڅي ډېر زوړ تاریخ نه لري . له بده مرغه په تېرو شلو دېرشو کلونو کي چي چا د پښتو نیولوجیزم په وړاندي خپل ملاحظات ښوولي دي، ټولني ته داسي معرفي کیږي چي ګویا هغوی د پښتو د کره کېدني په مقابل کي ټینګار کوي. په داسي حال کي چي موضوع دا ډول نه وه او نه ده. پر پښتو باندي د عربیت تر اغېزې لاندي د ناوړه ترکیبونو عمومي توب ټول پښتانه خواخوږي ځورول . د ملایي پښتو دغو عبارتونو (په کتابو کي بې دقیقه راوړي دي) ، (نیت د لمانځه د اختر داسي دئ) ، (شهادت ورکوم په وړاندي د محکمې) ، (بر قراره دي وي تخت و بخت د پاچا د اسلام) او دې ورته جوړښتونو زموږ پر ژبه سیوري اچولئ دئ. د دغو جوړښتونو د سمون له پاره له طلوع افغانه رانیولې بیا د وخت تر پښتو ټولني پوري ټولو د خپل اهلیت و صلاحیت په اندازه کار کړئ دئ او دا چي کافي و یا نه و، بېله خبره ده. زما مشاهدات راښیي د کره کېدني (معیاري توب) بهیر چي هر وخت او په هر نیت پیل سوئ دئ، پای بې پر لغت جوړني (نیولوجیزم) دربدلئ دئ او نوري چاري ځني پاته سوي دي. زما د مسالې پر همدغه اړخ باندي غواړم خپلي لیدني او کتني بیان کړم او ورسره سم د دغه بهیر د ځینو نورو اړخونو په باب هم وږغېږم.

لکه وړاندي چي مي وویل د پښتو نیولوجیزم څرکونه موږ ته له امیر کروړه رانیولې بیا تر حمزه شینواري پوري راښول کیږي، خو د دغه بهیر د چټکتیا او زیاتي را برسېرېدني زمانه له تېرو درو لسیزو را پیلېږي. دغه کلونه دي چي د پښتو لغت جوړوني یا نیولوجیزم د اړتیا او څرګندتیا په برخه کي شعوري هڅي پیل کېږي او ور سره سم بې پلویان او مخالفین میدان ته راوزي. د نیولوجیزم بهیر که چا پیل کړئ که بې کړلئ دئ، دواړه د پښتو ژبي خواخوږي وو او دي. دواړه له خپلي ژبي سره د میني په مقصدلاس و پښې وهي. دا نه د جګړې ډګر دئ او نه د سیاست میدان چي څوک پکښي ماته خوري او څوک پکښي بریالی کیږي. که د پښتو نیولوجیزم یا د پښتو کره لیکني بهیر ته په دغي روحیې سره څوک وګوري اوو بې څېړي زما په خیال ګټه به بې ډېره وي . نیولوجیزم په حقیقت کي د پښتو کره لیکني د لوی بهیر یوه کړی ده. نوري کړی بې د زړو لغتونو را ژوندي کول (ارکاییزم) ، له ګړدودونو څخه د لغاتو را ایستل او دغه راز له نورو ژبو څخه را پورول دي. لکه وړاندي چي مي وویل د پښتو نیولوجیزم منظم او سیستماتیک بهیر له تیرو درو لسیزو را پیلېږي خو د ارکاییزم برخه بې یو څه مخکینی تاریخ لري او کله چي موږ د پښتو د لرغونو لغتونو د بېرته را ژوندي کولو او یا له محاورو څخه و لیکني ته د را لېږدولو پر بهیر وږغېږو ، نو د انصاف په حکم باید د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب(۱) هلي ځلي له پامه وانه چوو . استاد د لرغونو لغتونو یوه لویه برخه نظم او نثر ته را نقل کړې ده او ډېر داسي لغتونه بې په لیکنه کي کارولي دي چي په محاوره کي وو خو قاموسونو ثبت کړي نه وو . اروا ښاد استاد ګل پاچا الفت د) لودي پښتانه د پوهاند رشاد تالیف) په سریزه کي لیکي:"....

ښاغلی رشاد په پښتو لیکلو کښي داسي لغاتو (زاړه لغات م. هوتک) ته زیات مایل دئ او د پخوانو په شان ځیني زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوي، دا کار د ځینو مړو یا نیمژواندو لغاتو د ژوندي کولو د پاره ښه دی او ده پکښي هو دغه ګټه لیدلې ده" .

ددغو لغتونو لیست زما د همدې لیکني تر بحث وتلې خبره ده ځکه نو نه پر وږغېږم. داسي ښکاري چي د کره لیکني بهیر اوس یوازي نیولوجیزم ته را لنډ سوئ دئ او نوري برخي بې په دومره جدیت نه پالل کیږي لکه د نیولوجیزم دا . د کره لیکني له پاره چي ښاغلي استاد پوهاند زیار صاحب کوم لارښود کتابونه (پښتو لیکلار) او (ویي پوهنه) کښلي وو اوس د انځروني ګل سوي دي. نوم بې ستم خو موندل بې سخت دي دا ځکه چي پر هیواد باندي د نازل سوو بخولو) فاجعو) له شامته د فرهنګي زېرمو په ګډون زموږ هر څه پوپنا سول. په هغو کتابونو کي د کره لیکني عمومي اصول او ورسره سم بې یو شمېر مثالونه راوړل سوي وو . خو د هغو په دوام نور تشریحي او تفسیري کتابو ته هم اړتیا وه او سته. د مثال په توګه د پښتو فعلونو د ګردان په برخه کي چي د (ورسېدئ، ورسېدلئ، ورسېدو ، ورسېده، ورسېدلو ، او رسېدو) په وړاندي (ورسېد) د استاد په نظر معیاري ګڼل سوئ دئ. (ګوربت مجله، دویمه ګڼه، لومړئ کال، ۷۴ مخ) د دې لړۍ د ښه تراپوهېدلو له پاره په کار وه او ده چي د پښتو فعلونو د ګردانونو چوکاټونه په یوه مجموعه کي ولیکل سي او په پراخه بیمانه تکثیر سي.زما د معلوماتو له مخي د روسي او فرانسوي ژبو په زیاترو ډیکشنریو کي د افعالو د ګردانو یوه لویه برخه د ضمیمي په توګه ور سره چاپ سوي دي. د افعالو غیر منظم ګردانونه خو بې هرومرو راوړي وي، ان د منظمو افعالو ګردانونه بې هم ورسره مل کړي وي. په روسي ژبه کي خو د پدیړونو ( ) د ګردانونو غټي غټي مجموعې په ځانګړې توګه په غټ تېراژ خپرې سوي دي او د هر چا لاس ته وررسېږي. په پښتو کي دا کار په پخوانیو کتابو کي یو څه سوئ دئ خو په اوسنیو کي یا نه دئ سوئ، یا زه نه یم پر پېښن سوئ. زما پیشنهاد دا دئ چي د پښتو افعالو د ګردانو مجموعې دي هم چاپ سي او په هغو کي دي د مثال په توګه د (ورسېدل) مصدر ټولي صیغې درج سي (زه ورسېدم، ته ورسېدې، دی ورسېد ، تاسي ورسېدا ست،دوی ورسېدل، موږ ورسېدلو)دغه راز نور افعال هم دروا خله.په دی ډول به نو د (ورسېدلم، ورسېدلې، ورسېدلاست، ورسېدلو) د لیکلو مخه نیوله سوې وي، ځکه د استاد په نظر غیر معیاري دي.

زه چي اوس د کره کتني او سني بهیر ته ګورم لارویان بې له نیولوجیزم (لغت جوړوني) پرته له نورو اړخونو څخه لار چیوي زما په خیال په دې برخه کي یو څه عیني ستونزي سته. د مثال په توګه په ارکاییکو لغتو پسي د زړو متنو لټول یا له ګړدودونو څخه لغتونه را

غونډول خو ستونزمن کار دئ ځکه نو د پښتو ویی پانګي (لغوی زېرمي) نور درې اصله د هېرېدو په درشل کي دي او یوازي د کاغذ پر مخ سته خو په عمل کي نه پلي کیږي. ښاغلي صمیم صاحب د جملو د جوړښتت په برخه کي ډېري خواری ګالي، خورا ښه، پر اصولو برابر، خوندور رغښتونه راښیي خو څوک یې لږ مراعتوي. علت یې دا دئ چي د پښتو د سوچتابه شوقیانو ته دا ډېره اسانه ده چي لغتونه پښتو کړي او نور نو ورته خوشاله وي چي ګنې کره لیکنه یې وکړه. دا بهیر که د خوند و شخوند خواوي لري د پاملرني او اندېښنې وړ اړخونه هم لري چي یادونه یې زه یوازي او یوازي په دې نیامت کوم چي پر خپله ژبه او خپلو هم ژبو مي زړه خوږېږي.

د لوستنګ او وینګ ستونزي:

پښتو الفبې (ابېڅې) لا تر اسه پر دې نه ده بریالۍ سوې چي د ژبي ټولي رغېزي ځانګړتیاوي دي وښولای سي، د خج له پاره خو هډو څه سته نه . پښتو ته نوري جوړوني د کتاب، مجلې، ورځپاڼي له لاري رسېږي، له لیک څخه د پښتو لغت سم لوستنګ که ناشوني نه دئ نو ستونزمن خو هرو مرو دئ. له دې ستونزي سره زه پخپله مخامخ سوئ یم ما د پښتو د پخوانی مقنن او د دفتر څښتن (شېخ ملي) نوم وار د واره په کتاب کي ولووست، یو وار به مي وزن ورته (لرګی) وټاکه، بیا به مي د ملي (National) پر وزن وو ایه او کله به مي له (ادې) سره په یوه قافیه کي برابر کړ په پای کي د خوشحال خان یوه بیت له جنجاله خلاص کړم :

په سوات کي دي دوه څیزه که خفي دي که جلي
مخــــــــزن د درویزه دئ او دفتر د شېخ ملي

ګویا) ملي) د (جلي) پر وزن دئ.

اوس مي د پښتنو له خولې (بیلګه، دنده، خواله، اغېزه (په څو رازه اورېدلي ده، علت یې دا دئ چي دوی هم پورتني لغتونه د لیک له لاري زده کړي دي، زما په اورېدو خو د دې څلورو سرو لغتو فشار پر وروستۍ څپه دئ ، او د (لنده یا ډنډه) پر وزن باید وویل سي. په اولس کي مي پر لومړۍ څپې فشار نه دئ اورېدلئ، د کراچي په ښار کي د اوسېدونکو پښتنو په منځ کي د (دنده) لغت ډېر باب دئ، (په څه دنده لګیا یې؟) هغوی یې هم فشار دوهمي څپې ته ورکوي، ما ته دا خبره لا سمه روښانه نه ده چي په وینګ کي بدلون ته نیمګړتیا ویلای سو که نه؟ وینګ خو به د چا خبره د قرآن توری نه وي چي که په ناسم ډول تلفظ سي، له سره ایمان ځي. خو زما په فکر که له ناسم وینګ سره التباس پېښ سي نو بیا د اندېښنې وړ خبره ده. (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار وویله سي، د (خوا-له) یعني (طرف-ته) مانا ورکوي، (خواله مي راسه) یاني (څنګ ته مي راسه) خو که فشار لومړۍ څپې ته ورکوو نو بیا (د زړه راز)، (د زړه د درد خبري) مانا لري. د دغي ستونزي یو اړخ د ښاغلي استاد پوهاند زیار صاحب په سپارښتونو کي بیان سوئ دئ (ګوربت مجله ۷۸ مخ، ۸ نومره) خو هورې یې د خج له بابته سمعي ولفظي ټکرته اشاره نه ده سوې. هلته د (لرښت) او (لګښت) ټکر ته ګوته نیول سوې ده. زما په ګومان د خج ستونزه هم جدي ستونزه ده او تر هغو چي موږ سمعي و بصري وسایل و مومو □ سمدلاسه که له فونومیک الفبې یا نورو اشارو څخه کار واخلو، ښه به وي. د لیک له مخي د لغت زده کول یوه بله ستونزه هم لري او هغه د ټایپیست له خوا نا سمه لیکنه ده. لکه)ببلنګونه وترنګونه) چي یو ځای د (ببلنګ او ترنګ) په شکل راوړل سوئ دئ (ګوربت مجله □ ۷۸ مخ). د ناسم لوستنګ او وینګ ستونزه د پښتو الفبې (ابېڅې) د څو واره اړولو را اړولو په خاطر څو چنده سوې ده. موږ ته له پخوا څخه د پښتو ټولني فیصلې پرتې وې او له هغه سره مو ځانونه عیار کړي وو. ما پخپله سره له دې چي د ښونځي په لومړیو ټولګیو کي مي (کښي) هم لووست او هم مي کیښ، خو کله چي مي هغه هېر کړ او پر ځای یې له (کي) سره هم په لیکلو او هم ویلو کي عادي سوم، ناڅاپه د باړه ګلۍ فیصلې را باندي راغلې ((سپېدې)) ته چي به مي څه لېږل، مجبور وم چي د شلو دېرشو کلو عادت پر خلاف کار وکړم. د (یاګانو) یو راز کارولو بیا بل غم پېښ کړئ دئ. له اورېدې یا سره میني خو (Neologism) لا هم د (نیولوجیزم) په بڼه واړاوه ! په اورېده یا سره د نیولوجیزم وینګ که یوه انګرېز ته واورول سي، نو به یا په پوه نه سي، یا به له خندا ورته شین وي . د جوړونو په برخه کي دا خبره منم چي دا کارد مسلکي پوهانو دنده ده خو اوس زه پکښې یو راز انحصاریت وینم. زما مخي ته اوس سم دلاسه د Prefix او Suffix له پاره دوه لغتونه چي دواړه د ژبي د مسلکي پوهانو له خوا کارول سوي دي، د (مختاړي او روستاړي) او (مخوندي اووشاندي) په شکلونو کي پراته دي، خو دا دوهم ته یې څوک زړه نه ښه کوي. (پروفیسر ګل جنان ظریف ورته مخنیاښی او وروستیاښی ټاکلي دي). د کره لیکونکو په لیکنه کي هم کله کله د (خو) ځای موندل کېدلای سي. د مثال په توګه (ببلنګ د یوه تاړي... په زیاتونه یا پیوندونه له یوه ساده وییي څخه رغېدنه مومي) له) رغېدني مومي) پر ځای ماته (رغېږي) فصیح و خوندور ښکاري. د (په) او (پر) د کارولو په برخه کي بیا هم ملاحظات لرم. په (وانښه پر خوله رسۍ پر غاړه) کي خو (رسۍ پر غاړه) د چا خبره د خدای رضا ده، مګر (وانښه پر خوله) نو د (حسن او حسین غزا) ده . ذهن مي یې هیڅ نه سي منلای. زه د (وانښه پر خوله) څخه دا سي مفهوم اخلم چي (وانښه) د خولې (د پاسه) پراته دي. نور مثالونه یې (مچ پر پزه)، (برېت پر شونډو) دي. چي) مچ) او (برېت) دواړه په ترتیب سره د (پزي) او (شونډي) د پاسه دي. (وانښه)

خو بايد) په خوله) کي وي نه (پر خوله) . که دا لاندي مثالو ته ځير سئ و به وينئ چي په ټولو کي (پر) د (د پاسه) په مفهوم راغلئ دئ.

پاس پر کمر ولاړه ګله
نصيب د چا يې اوبه زه در خېژومه
+++++++++

چي مازيګر سي زړه مي ښه سي
پر ګودر جوړ سي د منګيو کتارونه
+++++++++++
++

ــ پر څه ټګ سړي واوښتم، پر خوله يې غوزار کړم
ــ پر خره سپور خر ځيني ورک
ــ ولي مي پور نه راکوی؟ وروره ! ناداره يم ناګاره نه يم، څه وخت مي لا د خدای پر اويجه پرېږده که خدای کول پر رشه به دي غاړه دروباسم.
ــ ښځي په ښراوو کي وايي: د مغزي پر دړه غوزار سې، دا کار د کړو و چي تا وکړ.
ــ جنګ پر غله دئ، غله په کندو کي ده.

له دې مثالو څخه به ځرګنده سوې وي چي (پر) د يو شي د پاسه مفهوم ښندي. څکه نو (واښه پر خوله) معنا) واښه د خولې د پاسه) او (واښه په خوله) يعني (واښه په خوله کي نيولي . (

دا چي ويل کېږي" له (په) سره (کي) هرومرو بايد راوړل سي" ، زما په خيال قاطع حکم نه دئ . تاسي دا لاندي مثالونه ولولئ چي اولس يې په ورځنيو خبرو کي کاروي:

ــ پلانی پياز په ګنډه په ډوډۍ پسي ګرزي. يعني ډېر غريب دئ.
ــ پلانی ډېر خواګرځن عادت لري، نصوار په خوله ،خبري کوي.
ــ زوی مي کور پرېښوو زه په منډه ځيني راغلم.
ــ هلکه ! په ماشه ګوتي مه وهه، نه وينې چي توپک ډک دئ.

يا دا لنډۍ هم واورئ :

ګل مي په لاس درته ولاړ يم
يا مي ګل واخله يا رخصت راکه چي ځمه

په پورتنيو مثالو کي ضمني (کي) سته خو حذف سوئ دئ.

"طالبان غواړي پر ټولو قومونو (لړکيو) د پښتنو کلتور ومني" (ګوربت مجله دويمه ګڼه ۱۶ مخ) (کلتور) په قومونو منل کيږي، نه (پر قومونو) . که د (منلو) پر ځای (تپل) وای نو) پر قومونو) ورسره جوړېدل. (طالبان غواړي پر قومونو (لړکيو) د پښتنو کلتور و تپي)د) په) او (پر) بيځايه کاروني د متقدمينو متونو ته هم لار موندلې ده. د احمد شاه بابا دېوان په نوي چاپ(۱۹۹۹م کال) کي د بابا کلام کي د (په) پر ځای (پر) د سوټي په زور ځای سوئ دئ او ګويا د بابا کلام معياري سوئ دئ. آيا دا کار به مو په څېړنه کي بې لاري نه کړي ؟آيا راتلونکي په داسي فکر ونه کړي چي د (پر) دغه راز کارول له احمد شاهي عصر څخه را پيل سوي دي. زه دا کار د لوی استاد علامه حبيبي خبره" پر پښتو خوارکۍ باندي ظلم" بولم.

د پښتو لغت جوړوني د څلورو اصلو فېصدۍ خو کوړټ په پام کي نه نيول کيږي. مېږه هغه دئ چي ډېر يې جوړ کړل. له څوارلس سوو کالو راهيسي عربي دود سوی لغت ته داسي په کرکه کتل کيږي لکه چي دا نن چي د چلتاروالو لښکر زموږ پر خاوره راتوی سوي دي. که چا د (هيواد) پر ځای (وطن) ، که يې د (لامل) پر ځای (علت، سبب) وکېښ د (ناکره) ګوزار پر کيږي. پر دخيلو لغاتو چي پېړۍ واوړي نور نو د ژبي خپل مال وګرزي. د دري ژبي په کمالاتو کي يو دا راوړي چي دري ژبي خورا ډېري دخيلي کلمې په ځان کي داسي هضم کړي دي چي څوک د پردي لغتونو خيال نه سي ورباندي. پوهاند دوکتور جاويد په خپله يوه ليکنه کي لوستونکي (سبا ناري)ته وربولي او ليکي چي مېز، صندلي، چاينکه، قاشق، نعلبکی ټولي پردۍ کلمې دي يوازي وچه ډوډۍ (نان) د دري ژبي خپل مال دئ مګر دوی هيڅ کله و مېز، صندلي، چاينکه، قاشق، نعلبکی ته لغتونه نه جوړوي . موږ لګيا يو شنبه و يکشنبه پښتو کوو ! د عربي ژبي د خيلو کلمو چي زموږ ژبه په دې څوارلس سوه کاله کي و نه خوړله، نور يې هم نه سي خوړلای. زما دا خبري بايد په هيڅ راز د (ملايي عربيت) په مانا تعبير نه سي. خبره دا ده چي موږ د دوو Extremism تر منځ راښکيل يو . له يوې خوا مو (جرګې) ته (حل و عقد) ، (روغتون) ته (مستشفی) رواجېږي له بلي خوا مو د سلګونو کلو دود سوو کلمو ته هر څوک په خپل سر نوي بديلونه ايږدي . د سياست

په ډګر کي خو مو ددوو ایکستریمزمو په انډ و خر کي وطن بایلو □ نه پوهېږم چي په ژبنۍ برخه کي به څه شي د لاسه ورکو؟ دري ژبه چي د دومرو دخیلو کلمو سره نه مړه سوه نه تر سیالانو کمه، پښتو به ولي سي؟ تاسي تلوېزیون د منصور له داره راکښته کړئ نوم به يې خدای خیر کړي. (مېړه يې دار ته خېژاوه □ میرمني ورته وویل چي ماته له ښاره کوښي راوړه!) د دود سوو نومونو له پاره نوو ټاکنو سمه نتیجه هم نه ده ښندلې) . کو ته سنګي) هیڅا هم (میرویس میدان) نه کړ او (خوشحال مېنه) هزارګان لا هم په داغه نامه بولي. د ځینو لغتونو دوبلیکېټونه بیخي د ورکېدو په حال کي دي د (تلوار) کلمه خو هډو کارېږي نه. او داسي نوري هم ډېري بېلګي سته. ځیني چي په لهجو کي پاته دي هم د زکندن سلګۍ وهي. په لهجه کي (سرابښ) د (حریص) په مانا سته مګر د محلي دیالکټ ټاپه يې خوړلې ده او پر ځای يې د (وړسترګي) ثقیل لغت کارېږي.

زما په نزد د نیولوجیزم په برخه کي په موږ د (کډي مو بارېږي، زوی مي را ملا که) کانه سوې ده . موږ ته اوس د ځان او ژبي د فنا و بقا مساله پرته ده (کره) و (ناکره) خو يې پر لویه لار پرېږده. که د کوچني ملا اذان اورئ نو کومه فیصدي چي د پښتو د لغوی زېرمي له پاره د کره لیکني د لارویانو لخوا اېښول سوې ده ، هغه مراعات کړئ. او که مراعات نه سي نو به پښتو ژبه د نیولوجیزم تر ګونډو لاندي سي او په دې ډول به د هند و اروپايي ژبو په چوکاټ کي یوه بله ژبه وزېږي او نوم به يې نو ګوره چي څه وي؟(۲(

د مارچ لسمه ۲۰۰۰

ټورنټو □ کاناډا

)۱ (علامه رشاد مرحوم د مقالې د لیکلو پروخت ژوندی و.

)۲ (دا لیکنه په ګوربت مجله کي (لومړي کال □ څلورمه ګڼه □ اپرېل، مې ۲۰۰۰ م) خپره سوه. په ورپسې ګڼه کي ښاغلي آصف صمیم د هغې او ښاغلي شپون د لیکني په جواب کي یوه مقاله خپره کړه (لومړی کال □ پنځمه ګڼه □ جون، جولای ۲۰۰۰ م). په دې مقاله کي دینولوجیزم پرا رتیاخبري سوي وې ، چي ګټوري خوبیخي ډېري وې ، مګرزماداند ېښنو جواب ځکه نه و ، چي زه خودنیولوجیزم له واقعي او اصولي مفهوم سره مخالف نه یم. نیولوجیزم خودنوو علمي ، ساینسي ، تخنیکي ، سیاسي نومونو له پاره روا دئ ، نه په ژبه کي د څورلسو پېړیو اوږده عمرلرونکو لغتو له پاره . ددې لیکني جواب ماوکیښ او ګوربت مجلې ته ورولېږئ. د خپرېدو په باب يې پوره ډاډه نه یم. دغه جوابیه مقاله به د همدې ضمیمې په ۱۶۹ مخ کي ولولئ .

د متروکو او ارکاییکو ...

د متروکو او ارکاییکو

لغتونو په ژوندي کولو کي د علامه رشاد (رح) هڅي

د پښتو ژبي او بلي هري ژبي لغوي زېرمه د څلورو چینو له لاري شتمنه کېدلای سي. یوه يې د متروکو او ارکاییکو لغتونو بیرته ژوندي کول او بابول (دودول) دي. نوري درې يې له لهجو څخه را اخیستنه ، له نورو ژبو څخه پورونه او د نویو لغتونو جوړونه ده. متروک لغتونه یو وخت په ژبه کي مروج لغتونه وو او په ورځنیو محاوروکي کارېدل. دې پوښتني ته چي ولي د زماني په تېرېدلو سره دا لغتونه له استعماله لوېدلي دي ، ژبپوهان جواب ویلای سي. زه يې نه صلاحیت لرم او نه لایسنس. خو دومره پوهېږم چي ځیني لغتونه د خپل ژوند په اوږدو کي له عمومي ژبي څخه لهجو ته رامحدود سي او بیا په ټاکلې جغرافیایي ساحه کي د کورنیو ترچوکاټه پوري د ګوښه کېدلو پروسه تعقیب کړي او ورپسې له استعماله ولوېږي چي دا نو زما په فکر د یوه لغت (ویي) مړینه باید و بولو.

دارکاییکو او متروکو لغتونو بیا ژوندي کول یوه ژبنۍ دنده ده چي ځیني پوهان يې په مینه او مسئولیت سره پالي. علامه رشاد (رح) یو له دغو پوهانو څخه و ، چي د زړو لغتونو را ژوندي کول او بیرته رواجول يې د پښتو ژبي د غناله پاره ګټورکار باله او په ټینګه يې پاله . اروا ښادا استاد ګل پاچا الفت پخپله هغه تقریظ ډوله یادونه کي ، چي د پښتو ټولني د رئیس په توګه يې د علامه رشاد مرحوم د (لودي پښتانه) د کتاب په سرکي راغلې ده او په هغې کي يې د علامه استاد له خوا د زړو لغتونو د کارولو په برخه کي ، سربېره پر دې چي دا کارېې دا فادې د ګرانولو سبب ګڼلی دئ ، بیا هم داسي کښلي دي: "... ښاغلی رشاد په پښتو لیکلو کښې د غسی لغاتو ته زیات مایل دی او د پخوانو په شان ځینې زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوی ، دا کار د ځینو مړو یا نیم ژواندو لغاتو د ژوندی کولو د پاره ښه دی او ده پکښې همدغه ګټه لیدلې ده. زه دا کتاب یو د روند اثر ګڼم او خپل ملګری ته د دغه بریالیتوب تبریک وایم." (۱ (

علامه استاد مرحوم چي د متروکو لغتونو د ژوندي کولو تلاښ کا وه ، حق يې درلود .ځکه که دا لغتونه په ورځنیو خبرو اترو او لیکنو کي کارنه سي او له استعماله ولوېږي نو وروسته مري. زما د خپل ژوند تجربې راښوولې ده یو زیات شمېر لغتونه ، چي ما څو کاله وړاندي په لیکنو کي لوستل ، اوس يې ان د خپلو ښارو الو او لهجه والو په لیکنو کي لږ وینم او ببرېږم چي که دا بهېر همداسي روان وي ، یو وخت به د دغو لغتو د پاتاله پاره لاسونه پورته سي.

زما د مشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسیزو کي (بډای) او (موړ) لغات په) شتمن) باندي تري تم کړل ، (یرغل) مو په (برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) مو په (استازي (ورک کړ ، (جنګ) مو په (جګړه) ووا هه ، (وطن) مو په (هیواد)نېستي کړ، (غولی) مو په (انګړ (

پایمال کړ ، (تاداو) موپه(بنستې) له بېخه وکینې ، (ربړه) موپه (ستونزه) پسي و اخیستله ،)لیکه) موپه (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) په (وړکتوب) ووژله ، (جنګیالی) موپه) جګړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او(مشغول) مو په (لګیا) الیش کړل ، (تلاښ) موپه)هڅه) نفي کړ ، (کرښه) موپه (غندنه) محوه کړه ، (نجلی) موپه (جنۍ) ترپښولاندي کړه ،)کرار) مو په (ورو) وخوړ ، (په) مود(پر) په فتوامسخه کړ اولالګیایو دمسخه کولو او محوه کولودابهېرپسي پالو اوپه ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونګښو د هغه منګوټي په شان ګرزولې ده چي ((يوه وراچوو ، دوې بیرته ځني غورځي)) . دغه معادل لغتونه اوس نو یو زلمیوته داسي ښوول کېږي لکه داچي یوازني اومعیاري لغتونه وي اودا نورغیرمعیاري ،بې خونده او پردي لغتونه. ددغو معادلو لغتونو پررنګ وخوند زه هیڅ اعتراض نه لرم خواند ښښه مي ددانورو لغتود مړیني په باب زیاته ده.

دلغتونومرګ وژوندیوه طبیعي پېښه ګڼلای سو خوکه وساتل سي اوله مرګه وژغورل سي دژبي غناورزیاتوي ، دمطالبو دافادې وسایل غښتلي کوي اوپراخوي بې او دکلام رنګیني ورډېروي. کاظم خان شیدا که (رنګین الفاظ) د (شعرد پیکر) له پاره (رخت وزېور) بللي دي ، زماپه خیال د(نثر) دناوې ښکلا هم ورزیاتولای سي اوددغه راز ښکلادجلوو تماشه هغه وخت کولای سو ، چي دژبي دکره کولو اخلاص دهغې دسوچه کولو او محدودولو په لېونتوب راڅخه الیش نه سي. ماته چي یووخت پخپل وطن کي دژوند کولو نېکمرغي میسره وه نومي دڅه مودې له پاره دپښتوترجمې په یوه څانګه کي کارکاوه. هوري موپارسي مطالب اوخبرونه په پښتواړول . دژباړې په جریان کي که به د(اظهارنمود ، ابرازکرد ، وانمودکرد ، خاطرنشان ساخت ، افزود ، خاطرنشان نمود ، خاطرنشان کرد ، اضافه نمود ، اضافه کرد) له رنګارنګو عبارتوسره مخامخ کېدلو ، یوازي اویوازي موپه (څرګنده کړه) یا کله کله) زیاته کړه) ترجمه کاوه . که به ماپابل چا دهغه پرځای (وښوول ، وښودل ، وویل ، ښکاره کړل) عبارت راووړ ، دنه معیاریتوب په ګناه محکومېدی اوپه اصطلاح تصحیح کېدی به.ماته به له خپلي ژبي څخه دلغتونو پردغه رازایستلوباندي هم غوسه راتله اوهم به خواشیني کېدلم. غوسه به په دې راتله چي دمعیاریت له علمي مفهوم سره ولي لوبي کېږي اوخپه به په دې وم چي زموږژبه خوله لویه سره دومره خواره لاهم نه وه . داخواري بې اوس ور په پېڅه کوو . د ډېروپه عصرکي موږدانګرېزي ژبي ستون د انواعوله پاره (ډېره ، تیره ، سخره ، کرکنډه ، کاڼی ، شګه ، ګوسه ، غرګی...) درلودل. اوس د معیاریت په هڅه یوازي (تیره یا ډېره) کاروو ، دانور ټول له استعماله ورو ورولوېږي. ګویا په بدویت کي مودیوه مفهوم له پاره اووه اته واریانته درلودل خونن په یوویشتمه پېړۍ کي دمتنوعو رنګارنګو لغتونو په پوچي کولو نوکان باسو .

علامه استادمرحوم له دخیلو لغتونوسره دومره زیاته دښمني نه درلوده. متروک لغتونه یې زیاتره په شعرکي کارول اوپه نثرکي بې ددخیلو لغتونوپرکارولوصرفه نه کوله. کوم هدف چي استاد مرحوم په څېړنوکي پاله ،لنډه تنګه ژبه ددغه هدف درسولو ترعهدې نسوای وتلای. زه پخپله په سرسره له دغه رازستونزي سره مخامخ سوی یم. ماد پښتنوقومونوداتنیکي جوړښت په باب یوه څېړنه کړې وه. دهغې په باب په یوه کتاب کي یادونه هم سوې وه. ماغوښتل چي پخپله یوه بله لیکنه کي خپل استدلال ته دیپاوړتیاله پاره ددغه کتاب حواله ورکړم خومشکل مي داو چي په کتاب کي دکارول سوي ژبي له اسیته نه پوهېدلم چي زماڅېړنه پکښې تایید سوې ده که ردسوې ! علامه استادخپله څېړنه په هغه رازژبه کښله چي استفاده ورڅخه عامه کېدلای سوای. خوشعرېې بیا دمتروکولغاتودژوندي کولو له پاره وسیله ګرزولې وه. دوی به زماپه فکرداحقیقت په پام کي نیولی و چي دلغتونوپه بابا و انا(نیا) پسي څراغ وپلټه رااخیستل دژبي د متخصصینو مشغولا بایدوي. یولغت چي په یوه ژبه کي کي پېړۍ پېړۍ تېري کړي وي ، بایدخپلي ژبي مال بې وبلل سي اودافادې په عملیه کي بې په کارولو باندي څوک ونه شرمېږي .

ماته چي کله دحمید د(نیرنګ عشق) مطالعه میسره سي ، ډېرخوند پراخلم اودشعري ښایست و رنګینۍ له خاطره خویې دپښتوژبي او پښتنوله پاره ستروپاړبولم. د ښاغلي استادصمیم داخبره دزړه له کومي منم چي وایي نیرنګ عشق " زموږمنلي شاعر عبدالحمیدمومند په ډېره خوږه اوروانه پښتو مثنوي په خورالوړادبي قوت ژباړلې ده"(۲) خو پر څنګ سمدلاسه داخبره ذهن ته راسي چي آیادغه ویاړبه د رنګارنګو دخیلو لغتونوله کارولو پرته زموږپښتنوپه نصیب سوی وای ؟اوپه یوه محدوده ومحصوره ژبه به دغه رازشهکار نړیوالو ته د وړاندي کېدو جوګه سوی وای. زه خووایم هیڅکله نه .

استادمرحوم به تل ترنویوجوړونو دزړولغتونوژوندي کولو ته ترجیح ورکوله. دی دنویوجوړونوپه اړتیاپوه و اوداکاریې دننۍ نړۍ دعلمي پرمختګونو اوورسرسم یې دنویوساینسي اوسیاسي اصطلاحاتو د منځ ته راتلودبهېرد چټکتیا له خاطره یوژبنی ضرورت ګاڼه اوپه دې لارکي یې اخیستل سوي ګامونه په کلکه څارل. زماپه یاددي یووخت یې په تیلفوني خبروکي راته د(چارواکي) نوې جوړه سوې کلمه خورا ډېره وستایله. خوپخپله یې دلغت جوړونوپه برخه کي عملي برخه نه اخیستله. مسلمه خبره ده چي په دې برخه کي یې تربل هرچاهم علمي صلاحیت درلوداوهم کفایت. نوداکاریې ولي نه کاوه؟ ځکه یې نه کاوه چي استادمرحوم دژبنۍ زېرمي دبډایولوله پاره پخپل علمي وادبي فعالیت کي ځانته اولویتونه Preiorities اېښي وو اوپه هغوکي له لهجوڅخه د لغتونواخیستل اوبابول اودمتروکولغاتودوهم وار رواجول ددوی د مثمرکارپه سرکي راغلي وو .

زماپه فکرعلامه استاد(رح) دابل حقیقت هم په پام کي نیولی و ، چي دنړۍ دژبودپرمختیاپړاوونه دهري ژبي پخپل ځانګړي علمي وادبي وتاریخي دریځ پوري تړلي دي. ځیني ژبي دپرمختیاپه داسي یوه پړاوکي وي چي دلیکدودیووالي اوتجانس ته یې ترهڅه

وراندي بايد چاره وسنجول سي خوځيني بياتردې پراوڅرنونه وراندي تيري سوي دي. زه خوايم كه يوڅوك دخپلي ژبي دليكدود پرتوحيد باندي كارته اړتيا احساس كړي ، ځان اوخپله ژبه بايدورته سپكه ونه ايسي .

موږزياتره وختونه ددغه رازحقارت ښكارسوي يو اوپه نتيجه كي موادبي وژبنيو غبتيازيو ته لاس اچولى دئ. دنړۍ له ډېروپرمختلليو اوبډايوژبوسره مودسيالۍ اوبرابرۍ غيرواقعبينانه ادعاوي سركړي دي. په داسي حال كي چي دژبوپرمختيااوسمبالتيا دهغې دويونكوله پرمختگ اوسمبالښت سره سيده اړه لري. دپښتوژبي دبشپړتيا او كره تياله پاره دنوروژبوله تجربوڅخه گټه اخيستل يومعقول اوپرځاى عمل دئ خوهره تجربه بايد دخپلي ژبي دواقعي حالت په پام كي نيولوسره تطبيق سي. داسي كالبى په واغوستل سي ، چي پرتن يې برابروي. داقانون دټولني دژوندانه په ټولواړخونوكي جاري و طاري دئ . كه يوملت پخپله خاوره كي اورگاډى ونه لري اوواكمنان يې له نوروددولتوسره دسيالۍ په انگېزه داټومي پروگرام دتطبيق په سوچ كي سي ، زماپه فكربه يې هم ځان خطاايستلي وي هم نور. خپله ژبه هرچاته هم خوږه وي هم اصيله. دچاخبره (كارگه وايي زماسپينككيه زويه ، جرگى وايي زماپستكيه زويه). په دې لړكي دپښتوانكشاف و انحطاط ، خوږوالى وتريخوالى،زيږوالى ونرموالى ، پرمختگ و شاته تگ ، بډايي ونېستي پخپله په پښتنواړه لري په بل هيچااړه نه لري. دهغې دغنااوبډايى له پاره كه څوك دپښتودخپل واقعي حالت له په پام كي نيولوپرته دنړۍ دنوروډېروپرمختلليو ژبودانكشاف پراوونه د سوتيې په زورپرخپله ژبه باندي تطبيقوي ، نتيجه به يې هغه راز وي لكه زموږسوسياليستيانواوسويټيستيانوچي دافغاني ټولني د وراندي ببولوله پاره دپخواني شوروي اتحاد نسخې ټكي په ټكي عملي كول غوښتل اوپه نتيجه كي يې هيوادله اوسنيو سياسي و ټولنيزو مصيبتونوسره مخامخ كړ. دلغت جوړوني خبره بايددژبي ماهرانوته پرېښوول سي خوپه ژبه كي په مروجو دخيلويا غيردخيلو اخښلو بخښلولغاتوباندي بايدپه دې خندنى پلمه لاس ونه وهل سي چي گويا ، داكارايرانيان هم كوي ، المانيان يې هم ، .... ، ځكه يې موږهم بايدوكړو !دهرچا اوهري ژبي اولويتونه توپيرسره لري اوداهغه خبره وه چي علامه استاد(رح)هروخت پرې ټينگاركاوه. په (افغان ولس) نومي مجله كي ددوى له خولې څخه پرراتقل سويو خبروباندي زه هم شهادت وركوم چي ويلي يې دي" ... دنوولغاتوضرورت زه هغه وخت احساسوم چي موږټولي لهجې راټولي كړي وي اوددې څخه نورمايوس يوچي په لهجوكي نورڅه نه دي پاته اويافرضاً ادب موټول داسي ذكركړي وي ، بيان كړى مووي ، چاپ كړى مووي ، دخلكوپه لاس مو وركړي وي ، چي هيڅ نه وي پاته ، نواوس موږوضعي ته ضرورت لرو . نوترهغه وخته چي موداكارنه وي كړى ، دنوي وضعى له پاره قدم اخيستل تقريباً دژبي پردغه برخه باندي چي داپه لهجوكي ساتل سوې ده ، يوظلم دئ."(٣) زه به دومره پرزيات كړم چي له (نوي وضعي) څخه داستاد(رح) مراد دمروجولغتونوله پاره وضعه كول دي. نوي ساينسي وفني وعلمي اصطلاحات له دې حكمه څخه مستثنا دي.

زموږدمنلي استادپوهاند دوكتورزيارصاحب دخولې خبره ده چي وايي" ... دلري اوبري پښتونخوا يوه سيمه اوخپل اوزى رانه پاتې نه دى چي څه له پاسه دوه سوه كتابچې مي پرې (٤) ډكي كړي دي. د پښتوويپانگې دويمه برخه (زړه پانگه ياار كاييزمونه) څېراند دوست او استادصميم خپاره كړي اونوي پانگه يانيولوجيزمونه هم ماپه يولس زريزسيندگي كي له چاپه راكښلي ...."(٥) . خو د خواشينۍ خبره داده چي دغه ستره زړه پانگه همداسي لاس نه وهلې په كتاب كي بندي پاته ده اوڅوك يې دژوندي كولو اورواجولوڅخه خو پرېږده ، د كارولوتوصيه لاهم نه كوي. زموږډېرزورپر نيولوجيزمونو دئ اوبس همداموږ ژبي دكره كېدني تاداوگرزولى دئ. علامه رشاد(رح) زړې پانگې ته ډېره پاملرنه كوله په تېره بياپه شعركي. او داپاملرنه يې يوازي دخپلي لهجې پانگې ته نه وه بلكي دپښتوټولي لهجې يې په پام كي وې. طبيعي ده چي په دې لړكي يې دخپلي لهجې زاړه لغتونه ډېركارولي دي. مايووخت په يوشعر كي (دوړدوړكه) استعمال كړې وه. علامه استاد سمدلاسه دعبدالقادرخان خټك دا بيت راته وواېه، چي په هغه كي شاعرد(بړبوكۍ (ويى دكندهارۍ لهجې (دوړدوړكي) له پاره راوړى دئ:

كه سفله څښتن دجاه شي په داڅه شو؟

په معنى بړبوكۍ پـــــورته كړخسړى

اووروسته يې ددغي كلمې په باب مشرح تفصيل وركړ اوزياته يې كړه: دعبدالقادرخان خټك په كندهارچاپ دېوان كي داكلمه) بړبوكۍ) ثبت سوې ده. په پخوانيوخطي نسخوكي گاف هم دكاف په شكل ليكل كېدلى او دبړبوكۍ په ثبت وضبط كي دغي قاعدې اغېزه كړې ده. ماته يې دبړبوكۍ داستعمالولوتوصيه هم وكړه .

بل وخت يې د(ترمې) او (كوشير) كلمې راته تشريح كړې اوويې فرمايل : داكلمې زموږاوستاسي په كندهارۍ لهجه كي نه كارېږي ، زده يې كه اوپه ليكنه كي يې استعمالوه.

زمايقين دئ چي دژبوداطلس دبرابرولو په باب دساحوي ريسرچ په ترڅ كي به دسيمه ييزولغتونولويه برخه ،چي په ټاكلې جغرافيوي محدوده كي ايسارپاته دي ، ثبت سوي وي. په دې كي به ډېرداسي لغات هم وي ، چي نن يې معادل نيولوجيزمونه كارېږي . كاشكي ددغولغاتودخپرېدوله پاره هم هڅې سوي واى اويوازي په كتابچوكي يې په ثبت بسنه نه واى سوې .

په دې ترڅ كي مي يوه بله دياده وني ضمني خبره هم پرزړه باندي راغله اوهغه دژبوداطلس دبرابرولوپه برخه كي ديونسكواوافغاني ټيم دكار او فعاليت په باب ده . موږته داخبره معلومه ده چي په دغه افغاني ټيم كي يوفعال اوهڅاند غړى پوهاند دوكتورزياراووده

پرځنګ د ټیم نورو غړو ارو ابناد الهام ، ډاکټرعبدالرازق پالوال ، استاد حبیب الله پښتون زوی جاج ، استاد پوهندوی نور احمد شاکر او استاد بایزید اڅک هم شامل وو او په مینه وجدیت سره یې خپلي څېړني مخ ته بېولې . ددې ټیم له غړو څخه له نېکه مرغه دوکتور زیار ، ډاکټرپالوال ، استاد بایزید اڅک ، استاد پښتون زوی ژوندي دي. استاد پوهندوی شاکر په کاناډا کي اوسي ، په فزیکي لحاظ ژوندی دئ خو له بده مرغه داسي ناروغي په پوري ده چي د رغېدلو امیدیې لږ دئ (٦) . مو ږ له دغو ښاغلو څخه ټینګه هیله لرو چي د خپلو کلونو کلونو زیار او کړاو په باب راتلونکي ځوان نسل ته معلومات ورکړي . زموږ هیواد د حوادثو او توپانونو مېنه ده. خدای مه کړه ددوی ارزښتمن زیارد توپانو څپې له ځانه سره یو نه سي او تري تم یې نه کړي او یا سبایې بل څوک د ځان مال و نه ګڼي.

د علامه استاد رشاد (رح) دلیکني او تدریس په ژبه دده هرشاګرد او لوستونکی پوهېدی او پوهېږي. دده شعر د زړو او متروکو لغاتو نو سره سره هرچا ته خوږ او د پوهېدلو وړو اودئ . دده په زرګونو شاګردانو کي څوک یو تن لا هم نسي موندلای چي ودي وایي : زه د استاد په تشریح او لوست نه پوهېدلم. دده د افادې ستاینه د هرچا پرخوله وه. داولي ؟ داځکه چي دده ژبه له پښتانه قامه څخه پردی نه وه. له بده مرغه نن پښتانه دهغي ژبي په پوهېدلو کي مشکلات او ستونزي لري ، چي د (کره) په نامه ورښوول کېږي.

علامه استاد رشاد دي پاک خدای وبخښي او ددوی کاردي تل د پښتنو زلمیو دلاري مشال وي (٧. (

محمد معصوم هوتک

اوکویل ـ کاناډا

٢ نومبر ٢٠٠٥ ع

)١ (رشاد ـ عبدالشکور ـ لودي پښتانه ـ (ب) مخ ، پښتو ټولنه ـ ١٣٣٦ ش

)٢ (دعبدالحمید مومند کلیات ـ (پینځه) مخ ـ دانش خپرندویه ټولنه ـ ١٣٨٣ ل.

)٣ (افغان ولس مجله ـ شپږم کال ـ لومړی ګڼه ـ ٤٢ مخ. دلمبي مجلې د ١٣٨٣ ل کال د ٤ ـ ٥ ګڼې په حواله.

)٤ (داشمېره په (استاد زیار ـ د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری) نومي اثر ، ١٤٩ مخ کي (١٠٤) بلل سوی دئ .

)٥ (افغان ولس مجله ـ شپږم کال لومړی ګڼه ـ ٩٩ مخ

)٦ (پوهندوی نور احمد شاکر ددې مقالې تر لیکلو څه د پاسه یو کال وروسته د ٢٠٠٦ ع کال د جنوری په ١٢ مه د پنجشنبې په ورځ په ټورنټو کي مړ او د افغانانو په هدیره کي ښخ سو .

)٧ (دالیکنه په کندهار کي د علامه رشاد (رح (دلومړي تلین په مراسمو کي ګران سعید لودین ولوستله او په کندهار مجله ځلرم کال ، پنځمه او شپږمه ګڼه (لېندی ، کب ـ ١٣٨٤ ل)کي چاپ سوې ده. ددغه تلین په مراسمو کي ما) هوتک) له بده مرغه ګډون ونسو کړلای .

دا یوه مي لا واورئ، نور نو ستاسي خوښه

موږ پښتانه اوس د ډیموکراسۍ د تمرین په حال کي یو . په هڅ مو لا نه ده اخیستې. زه دا خپل ځان د رښیم چي څوک مي خبره را غبرګه کړي، لږ څه سره وپېچل سم. خو خیر دي وي دا تمرین به نه پرېږدو . که یې نن د سهلو وس نه لرو ، سبا ته به یې پیدا کړو . خبره مي د ښاغلي استاد صمیم صاحب کوله.ٌ که اباسین راغلی نه وای ٌ ښه عنوان، ښه استدلال او ښه وړاندیز. لوستلو یې خوند راکړ. دوه پښتانه خواخوږي باید یو له بله سره همداسي د زړه خواله وکړي. ما پخپله تېره لیکنه کي له نیولوجیزم سره په اصولو کي مخالفت نه دی کړی. ها د چا خبره ګوته مي خدای مه کړه (اسلام) ته نه ده نیولې، (مسلماني ما) ته مي نیولې ده. د خوښۍ ځای دا دئ چي استاد صمیم زما له معروضاتو سره په مجموع کي موافقه ښودلې ده او په لږ کي یې تر (ډېره پر حقه)بللی یم . کومو ځایو ته چي یې (خو)ایښی دئ هغه حاشیوي خبري یا د کلي بیان ښندېدي دي چي شمېر یې اته دئ.زه به اتو سرو ته یو څه توضیح ورکړم.

١ -ښاغلی استاد وایيٌ د ژبي د وییپانګي په بشپړتیا کي ریښتیا هم چي څلور واره آرونه (ارکاییزم، ډیالکټیزم، نیولوجیزم او اډاپټېزم) د دې زنځیر څلور پخې کړۍ دي، خو زما په اند د لاس په ګوتو کي هم د اړتیا او استفادې د ارزښت له مخي توپیر جوت دی.. ..ٌ زه هم سل په سلو کي همدا خبره کوم. زه غواړم هغه فیصدي عملي سي چي د کره لیکني بنسټ ایښوونکو ایښې ده او په دې برخه کي دومره دوګماتیک نظر هم نه لرم چي که په سلو کي پنځه ویشت، د برش سوه زما به چیغي پورته سي. یه، زه وایم اوس خو موږ هغه نوري درې برخي بیخي هیري کړي دي. ښاغلي استاد د امیر عبدالرحمان خان د درباریانو د نکل په راوړلو سره پر دوو خبرو ضمني اعتراف کړی دئ یو دا چي پر نیولوجیزم باندي تر اندازې زیات زور اچول د) ګونګوټیو)خوړل دي، نه د وڅکو . او بل یې په دې نکل زما هغه خبره تایید کړې چي موږ په اولس یا پخواني ادب کي د لغاتو و موندلو له بهیر څخه په دې دلیل (لار چپه) کړې ده چي ارکاییزمونه خو (همېشه پلټل کېدای شي) ، راځئ نیولوجیزم ته پونده ورکړو. او په دې پونده کي مو د پښتو خوارکۍ نوکان وایستل. زه خو د ښاغلي صمیم صاحب په دغه جمله کي هیڅ راز نیمګړتیا نه وینم چي وایيٌ د انحوی ترکیب یا اسمیه جمله دوه فاعله لريٌ کلمات به یې د آر له مخي عربي وي خو دې کلمو زموږ په ژبه کي د څوارلس سوه کلن ژوند په ترخ کي د اقامې سند تر لاسه کړی دئ. زه یې کورټ پښتو جمله بولم. د پښتانه له خولې راوتلې ده او بل پښتون له قاموس پرته پرې پوهیږي. د ژبي دنده (وظیفه) هم دغه ده .

۲ -د استاد صمیم دوهمه څرګندونه زما د لیکنې یو حاشیوي ټکی دئ او د زیاتي تبصرې وړ یې نه بولم. زه بالکل موافق یم چې
اروابناد دوست شینواری د ارکاییزمونو په راغونډونه کې نه هېرېدونکې هڅې کړې دي. اروا دې بناده وي. او ټول پښتانه یې کار ته
په درنه سترګه ګورو. ما چې د فاضل استاد رشاد صاحب خبره کړې وه، مطلب مې دا و چې هغوی ارکاییک لغتونه په نظم و نثر کې
کاروي. له دې پرته مې بله خیره په زړه کې نسته. ما ته چې څوک د پښتو د پیاوړتیا په لار کې یو کوچنوټی ګام واخلي، د سترګو تور
بنکاري. اروابناد دوست شینواری خو د پښتو (ستورو) په کتار کې راولم.
۳ -په دې یادونه کې د بناغلي صمیم صاحب زما په ٌنو ورته خوشحاله ويٌ جمله سر نه دئ خلاص سوی.علت یې دا دئ ،چې کنډوېې
لوستې ده او پر (وي) باندې یې ختمه کړې ده. که یې تر پایه لوستې وای، سر یې په خلاصېدئ.
۴ -د باره ګلی ـ له پریکړو څخه وار د واره زما محترم استاد پوهاند زیار صاحب سر ټکولی دئ او ماته یې هم جرأت راکړ چې څه پر
ووایم. په لوی لاس چې څوک ودانه ورانوي نو نتیجه یې هرو مرو دا رازوي چې ان استاد صمیم صاحب لا د باره ګلیـ د غونډې د برخه
وال په توګه (دقیق خبر نه یم) د هغې فیصلې نه مراعاتوي. نه (کښې) لیکي نه (پکښې) بلکې (کې) او (پکې) کاروي . د پښتو اکاډیمیـ
مشر بناغلی ډاکتر راج ولی شاه خټک خو هم د همدغو نه مراعاتېدو له لاسه ژاړي. (ګوربت □ ۴ګڼه □ اپرېل □ می - ۲۰۰۰) هغه د چا
خبره، وایي (د کال خواری ـ مې ولاړې، سپیني روپیـ مې ولاړې !) پاته سوه د لیک د بدلون خبره. روښانیانو که له ځانه لیکدود را
ایست خو په هغه وخت کې د دولت لواني خبرهٌ افغاني لفظ مشکل و لوست کېښ مه شهٌ. دغسې دروېزه یې او خوشحالخاني لیکدود
هم درواخله. اوس خوٌ افغاني لفظ لوست کېښ شهٌ دا چې ځینې مشرانو او خواخوږو سلیقه یې بدلونونه پکښې راوستي دي، د هغو
اغېزه خو کورټ صفر ده. نه باب (دود) سوي دي، نه چا منلي. نه د وزیر محمد ګل خان مرحوم لیکدود کوم پیرو وموند ، نه د خادم
صاحب مرحوم، نه د خان شهید او نه هم د قلندر صاحب. داهسيٌ عبث دارو مردک دي، فتح خان یې ډزويٌ.
۵ -په دې یادونه کې د پریفیکس او سوفیکس خبره پاته سوې ده او پر ځای یې ویل سوي دي چې زه (هوتک) ولې په) س) باندې د
(شول) د مرستیال فعل او د هغه د بېلابېلو صیغو د لیکلو پهٌ امتیازٌ کې د خپلو مشرانو استادانو (علامه حبیبي او پوهاند رشاد) په
پیروی ـ کې ونډه نه اخلم؟
بناغلې صمیم صاحب. زه خو دا ونډه اخلم او د خپلوا استادانو پر پله باندې په منظم ډول روان یم خو د (سانسور) استبداد دا واک
راڅخه اخیستی چې لوستونکو ته خپل د زړه بیان په هغه (ډول و شکل (وکړم، لکه غواړم چې یې. که یو وخت درته زما د لیکنو د
اصلي مسودو د کتلو فرصت برابر سو ، تاسې به ووینئ چې په (شول) کې مې د (س) له امتیازه ! ښه پوره ګټه اخیستې ده. خو د خپرونو
چلوونکي زما لیکنې هغه راز نه چاپوي لکه زه چې یې کاږم. ان زما څخه یې دا واک هم اخیستئ چې جملې دې پر خپل زړه برابرې وترم،
لغتونه دې پر خپله سلیقه ورته وټاکم. زه (پر پښتو لیکنه باندې...) ولیکم، دوی یې (پر پښتو لیکنیـ...) کړي. زه (د انصاف په
حکم)وکاږم، دوی یې (د نیاو په پریکړه) کړي. (ګوربت □ لومړی کال □ څلرمه ګڼه). زه (سول) وکاږم، دوی یې (شول) کړي . زه (په)
ولیکم، دوی یې (پر) کړي. زه (دوې وڅکې) ولیکم، دوی یې (دوه وڅکې) کړي) هیله □ دریم کال □ شپږمه ګڼه) . زه (رانیوی) د
(خریدم) په معنا ولیکم، دوی یې) راونیو) د (ګرفتم، ګرفتار کردم) په معنا کړي. زه خپلې لیکنې د دوی د اسانیـ له پاره په کمپیوټر
کې چاپ ورولېږم خو چې وروسته خپله لیکنه لولم ((ړیره زما وي اختیار یې د قاضي غلام)) . نو بناغلیـ صمیم صاحب. ما اریان خو د
خپلو استادانو پیروی ـ ته څوک پرېږدي نه. هغه آثار چې ما پخپله یا تر خپل نظر لاندې خپاره کړي دي، هورې تاسې پکښې دغه
(پیروي) موندلای سئ.
۶ -په دې برخه کې بناغلي صمیم ورور زما په شپږو اوو بېلګو کې چې راوړي مې وې، له ټولو سره موافق بنکاري. یوازې یې له یوې
سره خپله نه موافقه ښوولې ده او هغهٌ پر قومونو باندې... د کلتورٌ منل دي. په دې برخه کې به د خپلې ادعا د ثبوت له پاره د اولس دا
دوې وراشې په ډېر صمیمیت وړاندې کړم:

ـــ دا یې قباله، په چا یې منې.
ـــ د چا پلار یې ولاکه په ومني.
له (منل) سره د (پر) وییکې نه سي راتلای. که یې څوک د فاعلیت و مفعولیت په دلایلو (په چا مني) . په هغه کې نو څه سي ویل کېدلای
. د پېچومي او به دې په زور خېژي.
۷-دلته (سرابن) تر (وړسترګي) بسیط بلل سوی اوٌ وړباندې درېدلٌ ښه ګڼل سوي دي. ګویا زما له نظر سره موافقه ښوول سوې ده. ما
هورې د (تلوار) کلمه هم راوړې وې چې (هډو کارېږي نه) . په دې برخه کې لکه چې هم موافق وي. خو دا چې ما دې پر (وړسترګي)باندې
د محلي ډیالکټ ټاپه وهلې وي، یوه غلط فهمي شانته بنکاري، یا به بناغلي صمیم ورور زما عبارت هورې سم لوستی نه وي. ما په
خپل عبارت کې غوښتي دي وښیم چې (سرابن) د محلي ډیالکټ ټاپه خوړلې ده ځکه نو له استعماله لوېدلې دئ. (وړسترګي (دا ټاپه
نه ده خوړلې. د مجلې په اووم مخ کې زما عبارت سم را نقل سوي دئ خو د تبصرې په وخت کې خبره ورانه سوې ده او داسي یې انګېرلې

دي چي ګويا ما (هوتک) پر (وړسترګي (باندي د (محلي ډيالکټ تاپه) لګولې ده ؟ ما ((وړسترګي)) ثقيل بللی دئ او ثقيل خو نو دئ. د خوشحال بابا او معزالله خان مومند او ګنج پښتو مثالونه يې د ((ثقلت)) بار له اوړو څخه اخيستلای نه سي. که يو لغت په اولنيو متونو کي راغلی و، معنا يې دا نه ده ،چي هرو مرو دې فصيح وي. که داسي وای نو پير محمد کاکړ به ولې ويلای چي:

د ميرزا شعر به ښه و، ولـي دربغه
په وحشي الفاظو ده کړ ويران شعر

۸ -دغه برخه د اروا ښاد پوهاند علامه حبيبي له ليکني څخه په يوه اوږده اقتباس پای ته رسېدلې ده . دا خبري اروا ښاد علامه لکه ښاغلي صميم صاحب چي اشاره ورته کړې ده ۳۱ کاله وړاندي کړې دي او د لغاتو د وضعه کولو پر عمومي اړتيا او اصولو يې رڼا اچولې ده. هغه وخت د هيواد په فرهنګي کړيو کي يو راز نظم ټينګ و. که به د لغاتو وضع ته اړتيا پيدا سوه، د پوهانو په سلا مشوره به لغت ورته وټاکل سو او دود به سو. دا کار به سوکه و خو اصولي و. داسي نه و چي هر چا په خپل سر، حق و ناحق جوړوني کولې. کله چي د لغت جوړوني بهير سر واخيست نو بيا تاسي وګورئ سره له دې چي علامه حبيبي مرحوم د جووړونو اړتيا مني خو له روان بهير څخه څه راز سر ټکوي؟ غوږ راته کښېږدئ. علامه حبيبي وايي:
"د پښتو نثر چي اوس په متبوعاتو کي ليدل کيږي يا له راډيو اورېدل کيږي د نورو ژبو تر اثر لاندي يو کړ غېړن نثر دی چي بايد تصحيح او د پوهېدلو وړ سي د ژبي اصلي ښه او د ادا ډول او قواعد وساتل سي ملفوظ او مکتوب سره ليري نسي له ځانه جوړ کړي کلمات پکښې کوترم نسي... په هر صورت اوسنی نثر چي کومي خواته روان دی د علمي ټولنو د توجه وړ دی. زه پر دې ببربېږم چي سبا به د ليکوالو او عامه خلکو پښتو دوني سره ليري سوې وي چي يود بله به نه سره پوهيږي... ځني خلک په ښه نيت د پښتو د سوچه کېدو ته اړم سوي دي له ځانه کلمات جوړوي او په پښتو يې ور ننباسي چي نور خلک نه په پوهېږي. د ژبي دغسي سوچه کول که په ښه نيت وي هم د ګټي پر ځای تاوان لري او يوه نامفهومه د پېرانيانو ژبه ځني جوړوي. دا کار د يوه سړي نه دئ. ښايي چي د پښتو ژبي يو ګڼ د پوهانو انجمن دا کار وکي او هغه هم په داسي وخت کي چي ژبي عمومي څېړنه او پلټنه سوې وي او هغه کلمې چي په ژبه کي موندلی نسي بيا وضع سي د ژبي د سوچه کولو فکر لړ. څه افراطي هم ښکاري ځکه چي پر کرۍ مځکه داسي ژبه نسته چي د نورو ژبو له کلماتو څخه کورټ سوچه وي .
تاسي پرېږدئ چي د پښتونثر د ګردو دخيلو کلماتو سره د دې وړ سي چي علمي او فکري او ادبي او ګران او پېچلي مفاهيم ادا کي چي علمي او فکري پانګه يې ډېره سوه او دا خوار بشرکی يې لږ څه غټ او تکړه سو بيا هغه هر څه چي وغواړی زغم به يې ولري مګر اوس شيدو رودونکي کوچني ته د غټ سړي خواړه مه ورکوی چي سبا به يې په چاره پوري اريان يو."(وګورئ: پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پېړيو کي ۶۳-۶۲ مخونه کابل - ۱۳۵۷(
د ژبي يو بل ماهر دوکتور" د زړو يا مړو کلماتو پښتو کونه او د نوو لغاتو جوړونه يو راز ساري او حياتي مبتلايي"ګڼلې ده او زياتوي چي د دغي ساري ناروغۍ په مقابل کي" اومه ځوانان لکه متعلمين او محصلين معافيت نه لري" او ژر په مبتلا کېږي (وګورئ هماغه اثر ۲۷۱-۲۷۰ مخونه) زه د دغي ساري ناروغۍ د شيوع نخښې ننباني اوس وينم ځکه مي نو غاړې خلاصي کړې. نور نو ستاسي خوښه (۱.)

سکاربورو کاناډا
۲۸ سپتمبر ۲۰۰۰

)۱(دا جوابيه مقاله دګوربت مجلې اداري ته ورولېږله او ښايي خپره کړې يې وي .

"سپلمۍ" وهځولم

څوورځي وړاندي مي د خپل مصروف ژوند په سرګردانيو کي دومره وخت وموند چي په انټرنيټ کي د "سپلمۍ پاڼه" وګورم. په دغه پاڼه کي مي د(داود جنبش هم په سيند لاهوشو) مضمون ولووست چي په دې لنډۍ پيل سوی و:
ميني دي داسي لېونی کړم
په لاره ځم په لوټوولم زيارتونه
او په هغه کي مي يوه ګيله ډوله يادونه د ځان په باب وليدله. ګيله داسي وه"... معصوم هوتک هم د علم په هسکو څوکو زماله شره خلاص بويه ، چي هرڅومره معياري ژبه په لغتوهم ووهي ، له علمه يې ګټه اخلم ، غاښ پر غاښ کښېمندم خوليکني يې لولم".
زه د مضمون ليکوال ته ددوی دهغه درناوي له امله کورودانی وايم چي زماليکني له ناخوښۍ سره سره لولي. دا يې دا کاډميک چلند يوه نخښه ګڼم. خدای دې تل پرهمدې چلند ټينګ ولري. ماپخپلو ليکنوکي کوم داسي څه نه دي موندلي چي هغه دې د پښتوژبې د معياري کولو هڅوته" لغته ورکول" وي. زه د بل هر پښتانه په شان له خپلې ژبې سره مينه لرم او غواړم چي دا ژبه غنې سي ، مواد او کتابونه پکښې زيات سي د علم او پوهني په هره برخه کي د پښتنو اړتياوې ورپوره سي په پښتنو کي د کتاب لوستلو او څه ليکلو روحيه او عادت پياوړی

سي .... دې عالي هدف ته د رسېدو په لاره کې تر خپله وسه او امکاناتو پورې هڅې هم کوم. خو ددې هڅو له پاره خپل اصول لرم ، خپل نظريات لرم او دنورو د رنو دوستانو اصولو او نظرياتو ته درناوی هم لرم. موږ پښتنو ته په کار ده چې د مهاجرت په ښخونده ژوند کې له دې نوي چاپيريال څخه که نور څه نه وي ، نو دا ايکي يوه خبره خو بايد هرومرو زده کړو او هغه د نورو نظرياتو ته په پراخ تندي غوږنيول دي . هر څه بايد پر خپل ځان تمام نه کړو. خدای شاهد دئ چې زه په ځان کې د دغسي روحيې د غښتلي کولو په لاره کې ښه پوره هڅه او کوښښ کوم .

ما ته دا خبره نه را معلومېږي چې ما نو د دغو قلمي هڅو په بهېر کې معياري ژبې ته څرنګه او چېرته لغتي ور کړې دي. البته د معياري ژبې د اصولو ، لومړيتوبونو او په تېره بيا د لغت جوړونو په باب خپل نظريات لرم او هغو ته پابنديم. په علمي نړۍ کې د ځانګړو نظرياتو درلودل بايد د (لغته ورکولو) په معنا تعبير نه سي. د پښتو ژبې د معيار د منځ ته راتګ په باب د خپلو ځانګړو نظرياتو پر څنګ خوزه په پخپلو ليکنو کي د (سين او شين) له مسئلې او په يو ، دوو ځايو کي داوږدې (ی) پر ځای د لنډې (ی) له کارولو پرته له نورولرو او برو ليکوالو سره په ليکنه کي هيڅ توپير نه وينم او زما دې شعوري عادت زما د ليکنو په پوهېدلو کي هيڅ راز ستونزه پېښه کړې نه ده . زما خپله انتباه خو داده چې زما د ليکنو په پوهېدلو کي لر او برلوستونکي هيڅ راز ستونزه نه لري. زما خو ترننه پورې په ليکلې يا ناليکلې بڼه دا سي څه په سترګه سوي نه دي ، چې د معصوم هوتک په دغه ليکنه باندې موږ نه پوهېږو .

په څو محدودو افعالو کي په سين باندې د شين اړول دومره وړه او څنګزنه خبره ده چې په معيار پورې هيڅ اړه نه لري او نه په دې برخه کي دا ولنيو او سنيو پوهانو له خوا کومه غوڅه فيصله صادره سوې ده. که دا د معيار يوه اساسي برخه وای نو زموږ فاضلو مشرانو استادانو او د پښتو ژبې ستورو (علامه حبيبي، علامه رشاد او اروا ښاد بېنوا) به هم دا سي نه ليکلای. ما ترننه پورې د هيچا له خولې دا خبره نه ده اورېدلې چې د دغه سين او شين دا ښتلو له امله دې د علامه حبيبي ، علامه رشاد او استاد بېنوا په کومه ليکنه پوه سوي نه وي يا دې د مطلب په پوهېدنه کي د دغو کلماتو له اسيته ،چې شمېر به يې په مشکل سره لسو ته ورسېږي ، ستونزه ولري. په دا سي حال کي چې د هغو سلګونو کسانو فرياد و نه اسمان ته رسېدلي دي چې د چا خبره په معياري ! جوړو سوو کلماتو باندې د نه پوهېدلو له امله يې له کلونو کلونو راهيسې وهي او څوک يې پر چيغو غوږ نه ږدي. د دې چيغو يوه وړه بېلګه به د رنو لوستونکو ته وړاندې کړم. ما څه موده مخکي د سويس د ويانا په ښار کي يوه دوست ته خپله يوه نوې چاپ سوې رساله (د رنه کورنۍ) لېږلې وه. په ليک کي يې راته کښلي وه: رساله مې ځکه خوښه سوه چې ″ژبه يې همهغه ژبه ده چې علامه حبيبي ، پوهاند رښتين، استاد بينوا او علامه رشاد کاروله. بې مبالغې وايم چې په دې او سنيو زياترو ليکنو يا نه پوهېږم او يا مې زړه ورته په تنګ شي او هيسته يې وغورځوم.″ دا سړی دا د بيا تو د پوهنځي د پښتو څانګې فارغ او همکارو . زما سره د لهجې يو والی نه لري او ترننه مود مخامخ ليدني فرصت هم نه دئ موندلی.

د دې له پاره چې د خپلو ليکنو د اسلوب او ډول په باب مې ښاغلو لوستونکو ته يو لړ وضاحتونه وړاندې کړې وي ، بده نه ده چې يو څه پر عمومياتو باندې ور وغږېږم .

د پښتو او نورو ژبو د بېلا بېلو لهجو په ځينو کلماتو کي کانسو نينټونه او واولونه توپير سره لري او دا توپير مراعاتول هيڅکله هم د معيار د تر پښولاندې کولو په معنا نه دې بلل سوي. پښتو ژبه خو لا د معياريت درجې ته د رسېدو په لاره کي خالپوځي (خاپوړې) کوي ،زه نوري پرمختللي ژبې د رښيم چې په هغو کي هم تر اوسه پورې چا د دغو توپيرونو مراعاتول د معياريت پر ضد کار نه دئ ګڼلی. په هندي ژبو کي د ″سري متي ـ شري متي ، درمسال ـ درمشال ، سري ديوي ـ شري ديوي ، سرينګر ـ شرينګر ، سريلانکا ـ شريلانکا....″ په شان کلمات بيخي ډېردي او هيڅ هندی ژبپوه يا عادي ليکوال ځان ته دا حق نه ورکوي چې په دې دوو کي دي يو سم او بل ناسم وبولي يا دې د دې دواړو شکلونو موجوديت د ژبې ګډوډې وګڼي. هر ليکوال چې له دې دوو څخه يو استعمال کړي ، لوستونکي پوهېږي چې د ده مقصد څه دئ. دا يې لا بله ګټه ده چې په هندي ژبو پوه لوستونکي ته لا دا خبره هم څرګندېږي چې د دغي ياهغي ليکني ليکوال په کومه سيمه پورې اړه لري. په انګرېزي ژبه کي د colour او color د favour او favor د labour او labor کلمې چې د واولونو د استعمال له امله توپير سره لري ، دواړه رواج لري په امريکايي انګرېزي کي يې دوهم شکل او په انګليسي انګرېزي کي يې لومړی شکل دوددئ. ان تردې چې په قاموسو (ډيکشنريو) کي يې د دغو لغاتو څنګ ته په لېنديو کي دا يادونه هم کړې وي ، چې دا شکل يې امريکايي او دا بل يې انګليسي يا استراليايي دئ. مګر يوه ته يې هم غلط نه دي ويل سوي. دا نګرېزي ژبې امريکايي ، انګليسي ، استراليايي لهجې ټولې د دې ژبې لهجې دي او هيڅ يوه انګرېزي ژبې پر بل انګرېزي ژبې باندې د خپلې لهجې د منلو ښځايه او بې هدفه زيار پر ځان نه دئ منلی او نه يې په دې برخه کي وخت ضايع کړی دئ. د عربي غوندي پراخې ژبې مصري ، عراقي ، يمني ، سوريايي ، فلسطيني او نوري لهجې هره يوه په ځينو برخو کي په ويلو او ليکلو کي توپير لري خو هيڅکله يو د بل ليکلو او تلفظ ته ناسم نه وايي .. په پارسي کي د(صدا ، آواز ، نداء)کلمات ټول کارول کېږي. هر څوک يې په انتخاب کي اختيار لري. دا سي نه کوي چې يو واريانت يې د معيار په نامه خوښ کړي او نور يې هيسته وغورځوي. دا ټول لغتونه د پارسي ژبې د بډايي او د لغوي زېرمې د غنا نخښه ګڼي. خو موږ د هغوی پر خلاف په (ږغ او غږ) کي يوه ته مخ ورکوو او بل ته نه. که چا ږغ وکښل ګويا کفر يې وکړ او معيار يې په لغته وواهه. په دا سي حال کي چې دا خبره له معيار سره هيڅ اړه نه لري او نه ژبه په پارلماني انتخابات دي چې فيصله يې په اکثريت او اقليت باندې کېږي . زما په نظر (نجلۍ ، جنۍ ، جلۍ ، جن) ، (سوچه ، نګه ، خالص) ، (ليکل ، کښل(،)وليکم ، وکاږم) ، (ښکلی ، کښلی ، ښايسته) ، (بډای ،

شتمن ، هستمن ، غني (اونورپه سوو داسي مترادفات دخوږې پښتو مروج لغتونه دي اوپالل اوليکل يې دهر پښتانه پخپل انتخاب پوري اړه لري. په دې کې د معيارپه نامه سکه وناسکه راايستل ، ديوه غوره کول اودنوروله رواجه ايستل اوورپسې وژل دپښتوپه گټه کارنه دئ.

دپښتوژبې په ځينوافعالوکي په سين باندي دشين اوښتنه ځان ته تاريخي عوامل لري اوداکاردپېړيوپه اوږدوکي عملي سوی دئ. ډاکټرپالوال يې دکوشانيانودواکمنی ژبنی اغېزې بولي. داوښتون عامل چي هرڅه وي ، زماورسره په دې ليکنه کي کارنسته خودا اوښتون دپښتنوپه يوه ټاکلې جغرافيايي محدوده کي راغلی دئ. د پښتوژبې پياوړي ماهران ټول په دې عقيده دي چي ددغوافعالودسين شکل لرغونی (آر) دئ.خوزما په عقيده داچي ځينولهجودغه ځانگړتيا ساتلې يايې له لاسه ورکړې ده ، يوه بشپړه طبيعي عمليه ده. نه يې پرښوول کوم عيب دئ اونه يې ساتل کوم ويارٍ. دغه طبيعي عمليه زمايادبل پښتانه خپل انتخاب هم نه دئ بلکي داپه يوه مشخصه جغرافيايي سيمه کي ديوه يابل پښتانه درالويدلوله بابته راپيداسوی ژبنی واقعيت ياپه بل عبارت تاريخي انتخاب دئ چي په پاللوکي يې هر پښتون بشپړاختيارلري. عوام الناس که داخبره هرراز گڼي ، دومره مهمه نه ده ،خودژبې ماهران اوپه ژبه پوه کسان چي ديوه ځانگړي تمايل له مخي دغي طبيعي عمليې ته دمعياريت ترپردې اوپوښ لاندي د کابليوخبره (باد) ورکوي ، ښه کارنه کوي اودغه زيار يې د پښتوژبې اوپښتنوپه تاوان تمامېږي اوتمام سوی هم دئ.

دپښتوژبې ښلابښلې لهجې عيني واقعيتونه دي اوله هغوسره بې پروايي دهغوله ويونکوسره بې پروايي ده . موږدټولنيزانکشاف په يوه داسي پړاوکي واقع نه يوچي په ټولوپښتنودي يوه ژبه ووايو اوپه ودې ليکو. داراز هڅه يوشاعرانه ارمان دئ اوڅرنگه چي تروخت دمخه اذان دئ ، ځکه يې نوپه عمل کي د تطبيق زمينه لږده. دټولنيز او سياسي ژوند په داسي يوه حساس پړاوکي چي پښتانه د خپلې بقا او فناله تاريخي ازمويښت سره مخامخ دي دنوروبې شمېرو بې اتفاقيو پرڅنگ يې اوس بيا په ژبه کي دمعيار او نامعيارپه نامه دليکوالو ترمنځ نوري بې اتفاقی اچول له پښتو اوپښتنوسره ظلم دئ. زه خپل پښتانه وروڼه په تينگه رابولم چي له دغه راز درزونو اچولوڅخه دي تېرسي. داکارونه که څه هم له ژبې سره دخواخوږۍ په انگېزه وي خوزماپه خيال نتيجه يې په زړه پوري نه ده.

ماته دپښتوژبې ډېري کوچنۍ لهجې لاهم داهميت وړدي. نه هغوته ناسمي وايم اونه دهغولهجود لغاتونواوراشوپه استعمال باندي خوابدی کېږم. په هماغه ليکنه کي مې، چي پکښې زماپه باب گيله ډوله يادونه سوې وه (سپلمۍ پاڼه)، د" غاښ پرغاښ کښېمنډم" جمله ترسترگوسوه. زه پوهېږم چي (کښېمنډم) يا (کېمنډم) زماپه لهجه کي د (کښېکښم) يا) کښېکاږم) په شکل ويل کېږي. زماپه لهجه کي د(منډل) مصدر په يوه شي کي دبل شي دننه ايستلوياچخلوپه معنا کارېږي اودچخل عمليه له غاښ سره برابره نه راځي . زه به هيڅکله د(غاښ پرغاښ کښېمنډم) عبارت ونه ليکم. زه (غاښ پرغاښ کښېکاږم) عبارت دځان له پاره غوره گڼم خوځان ته به بياهيڅکله داحق هم ورنه کړم چي د(کښېمنډم) کلمه ناسمه وبولم. دااصطلاح په يوه پراخ اولس کي کارېږي اوداپراخ اولس زماپښتانه وروڼه دي . پربږدئ چي ددغه يوه مفهوم له پاره موږپه ژبه کي دري لغته ولرو . زمانظردلغتونوپه برخه کي بالکل روښانه دئ . زه دنولغتونوله تحميلولو سره مخالف يم. له دې خبري سره مخالف يم چي يوڅوک خپل له ځانه جوړسوی لغت دمعيارپه نامه په زور راباندي مني . دسپلمۍ پاڼي په نوموړي مضمون کي دښاغلي جهاني څخه هم گيله سوې ده چي"... هغه قسم کړی چي (سو) به پرې څوک (شو) نه کړي اوزه يې دادشاعرپه بغاوت کې ورحسابوم ... دزهروغړپ دی تېروم يې."

گرانه سپلمۍ واله ! دې خبري دي سخت ولړزولم. ماپه اصطلاح دمعياري ژبې له پلويانوڅخه تل داغوښتنه کړې ده چي دلغاتو جوړولو پرځای دي يوواړلهجې وپلټي ، که يې کوم لغت ورته وموند ، هغه دي واخلي اوکه نه ، نوبيادې ورته نوی لغت جوړکړي. زماسره هرکله داانديښنه ملگرې وي چي زماپردې رواغوښتنه ولي چاترننه پوري ښه په پراخ نيت غوږنه دئ نيولئ؟. اوس چي مي ستاسي په ليکنه کي ولوستل چي دمعيارعاشقانوته دپښتوديوې لويي لهجې ايکي يو لغت (سو) منل" دزهروغړپ دئ" ، نوباوروکړئ چي سخت وډارېدم. له ځان سره مي وويل: ياخدايه پردې بدبختوپښتنودي څه بلانازله کړې ده. دوی ته چي دخپلې پښتوديوې لهجې دلغت کارېدل" دزهروغړپ" ښکاري نوبيا موږولي له نوروڅخه گيله کووچي دپوهنتون ، پوهنځي لغات له خپلوليکنوڅخه باسي ؟ خدای دي وکړي چي دسپلمۍ والو دغه جمله زمادمخکينۍ غوښتني دردولوله پاره جواب نه وي.

ماته د حيرانتياځای دادئ چي دجهاني پرشعرباندي خودپښتنو د ټولو لهجوويونکي خونداخلي اودده شعر د ټولوپښتنوخوښ دئ. زما په نظرخوله معياريت څخه مرادهم بايداوي چي په ليکنه يا شعر باندي لوستونکي پوه سي ، دهغه مطلب ژردرک کړای سي اوليکنه يا شعريې پرزړوباندي کښېني. آيادجهاني شعرله" سو" سره سره د ټولو پښتنوپه نزدمحبوب القلوب نه دئ ؟که جواب (هو) وي. نوزه وايم د جهاني دشعرژبه معياري ده. اوکه څوک وايي چي نه ، معياري ژبه همداده چي دازه يې ليکم. ماکه" په سيندلاهو" وکيښ ، که مي" په لاره ځم" وکيښ ،که مي" پښې تويېږي" وکيښ ، ټول ځکه معياري دي چي سين مي په شين اړولی دئ ! دې ته نوسرزوري وايي او سرزورۍ ته نوبيازه هم جواب نه لرم .

دژبې معياريت نه دزاړه اونوي ترمنځ دمبارزې په مارکسيستي فورمول ترلاسه کېدلای سي اونه دفرمان په ورکولو سره. دايواوږد ژبنی پراسس (process) دئ چي که په طبيعي ډول تعقيب نه سي ،ژبې ته خوراډېرتاوانونه رسوي لکه اوس چي يې رسولي هم دي. داطبيعي بهېر که پرچا اوږدېږي يااوږد سوي وي ، وي به. خوتعقيب يې ضروري دئ. له دې بهېرسره د" کډې مي بارېږي ، زوی مي

راملاکهٔ چلند په کارنه دئ . اوکه څوک دسوتيې د زورچلند ورسره کوي نوکوي به يې. خوتاسي به يې ووينئ چي دامنده ترکومه ځايه رسېدلای سي. له معياريت څخه بايد دملنډو داسي شی جوړنه کړوچي بس سين په شين واړوه ، نورنوهرڅه برغزوي چي وايې وايه يې

لکه وړاندي چي مي وويل دژبې دمعيار خبره يوه اوږده تدريجي عمليه ده. په انقلابي خېزونو باندي د هغې عملي کول به هغه رازنتيجه ورکړي لکه زموږ منورينو چي غوښتل په انقلابي شعارونو باندي په افغاني ټولنه کي ټولنيزاوسياسي بدلونونه راولي خوپه پای کي يې دغه بدبخت اولس په يوويشتمه پېړۍ کي دمذهبي فناټيزم ترڅپېړي لاندي کښېناوه اود ښوونځي له تګه يې ورته دکفرپه اندازه ګناه جوړه کړه .

ماله ځان سره پتېيلې وه چي پر دغه رازموضوعګانو به خپل وخت او انرژي نه لګوم. خوڅرنګه چي په نوموړي ليکنه کي په نامه يادسوی وم اوله بلې خوادې ليکني له امله داند ښنومارانو اوخيستلم نو درنو لوستونکوته دخپلو عقايدو دڅرګندتيا له خاطره مي داڅوپاڼي توري کړې. خدای دي وکړي چي دزړه په مطلب مي لوستونکي پوه کړي وي.

که زيارت کړم نه رارسېږي

ياڅه زه يم ياڅګان دي زيارتونه (۱(

محمدمعصوم هوتک

داګست دیارلسمه ۲۰۰٦ ع

اوکويل ـ کاناډا

)۱ (دامقاله دښکلا مجلې څلرم کال ، پنځمه ګڼه کي خپره سوه .

ماخذونه

ددې کتاب په کښلوکي له دالاندي ماخذوڅخه استفاده سوې ده:

۱ ـ پالوال ، عبدالرازق(ډاکټر) ، معياري پښتو ، ۱۳۸٤ نمريزکال

۲ ـ خيرالبيان ، دکابل چاپ ، ۱۳۵۳ش

۳ ـ رفيع ، حبيب الله ، ژبپالنه ،پښتوټولنه ، کابل ، ۱۳٦۱) ميزان (

٤ ـ بريالی ، عبدالکريم، دپښتوليکدود ،پښتواکيډمي ، کوئټه ، ۲۰۰۰ع

۵ ـ يون ، محمداسمعيل ، استادزيار، دپښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری ، ۱۳۷۲

٦ ـ خټک دوست محمد ، بحرالعلوم(لومړی ټوک) ،دمحمدمعصوم هوتک په زيار، صحاف نشراتي موسسه ،۱۳۸۳ل

۷ ـ زيار،دوکتورمجاوراحمد(پوهاند) پښتوپښتانه دژبپوهنې په رڼاکي ، ۱۳۷۹ ش

۸ ـ زيار،دکتورمجاوراحمد(پوهنوال) ويی پوهنه ،کابل پوهنتون ، ۱۳٦۰ ش

۹ ـ زيار، دکتورمجاوراحمد(پوهاند) پښتوپښويه ، دربيم چاپ ، ۱۳۸٤ش

۱۰ ـ روهي ،سرمحقق محمدصديق (کانديداکادميسن) دپښتو ادبياتو تاريخ ، معاصره دوره ،۱۳۷۸ش

۱۱ ـ رشاد ، عبدالشکور، لودي پښتانه ،پښتوټولنه ، کابل ، ۱۳۳٦ش

۱۲ ـ نوميالی ، محمدانور، دپښتنودټولنيزتاريخ مبادي ،۱۹۹۰ع

۱۳ ـ ويښ ، رازمحمد ، پښتوکتابونه، پښتوټولنه ، کابل ، ۱۳۳۷ش

۱٤ ـ بېنوا ، عبدالروف ، پښتوروزنه ،دپښتوخپرونوبين المللي مرکز، کابل. ۱۳۵٦ش

۱۵ ـ هوتک ، محمدمعصوم ، ميرزاعبدالودودهوتک،۱۳۷۷ش

۱٦ ـ دخان شهيدياد ، دمقالومجموعه،دسرحدونوچاروووزارت ، کابل ، ۱۳۷۰ش

۱۷ ـ افغان ياد ، دمقالومجموعه،کابل پوهنتون ، دژبواوادبياتو پوهنځی ، ۱۳٦۰ش

۱۸ ـ رويدادلويه جرګهٔ دارالسلطنهٔ کابل ، ۱۳۰۳ ش

۱۹ ـ ډيوه) مجله)، ٤ کال ، ۲ ګڼه

۲۰ ـ ډيوه(مجله)، ٤ کال ، لومړۍ ګڼه

۲۱ ـ افغان ولس(مجله)، ٦ کال ، لومړۍ ګڼه

۲۲ ـ افغان ولس(مجله) ، ۵ کال ، لومړۍ ګڼه

۲۳ ـ لېمه(مجله (،

۲٤ ـ ګوربت(مجله) ، لومړی کال ، ٦ ګڼه

۲۵ ـ کابل (مجله) ، ۱۳٦٥ کال ، ۱۱ـ ۱۲ ګڼه
۲٦ ـ ښکلا (مجله) ، ٤ کال ، ۳ ګڼه
۲۷ ـ ښکلا (مجله) ، ۳ کال ، ٦ ګڼه
۲۸ ـ ورځ (مجله) ، ٦ کال ، ۳ ـ ٤ ګڼه
۲۹ ـ آئینهٔ افغانستان (مجله) ، ۱۰٤ ګڼه ، اکتوبر ۲۰۰٦ ع
۳۰ ـ امید جریده
۳۱ ـ دعبدالحمید مومند کلیات، دمحمد آصف صمیم په زیار، ۱۳۸۳ ل
۳۲ ـ دمیرزاحنان بارکزي دېوان ، دمحمد معصوم هوتک په زیار، ۱۳۷۰ش
۳۳ ـ دعبدالحمید مومند دېوان، دزلمي هیوادمل په زیار، کابل ، ۱۳٦۳ش
۳٤ ـ ددعبدالحمید مومند دېوان ،دصدیق الله رښتین په زیار، پښتو ټولنه ،کابل ، ۱۳۳۰ش
۳۵ ـ دحمید درومرجان ، دسید انوارالحق جیلاني په زیار،۱۹۷۸ع
۳٦ ـ دلوی احمد شاه بابا دېوان ، دمومن موحد په زیار،۱۳۷۸ش
۳۷ ـ دلوی احدشاه بابا دېوان)دېوان هرا) ، دمحمد معصوم هوتک په زیار، ناچاپ
۳۸ ـ دحاجي جمعه بارکزي دېوان ، دزلمي هیوادمل په زیار، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳٦۰ش
۳۹ ـ دیوان هجري ،دهمیش خلیل په زیار، پېښور، ۱۹۵۸ع
٤۰ ـ دپښتوژبې دودې اړتیا اولارې چارې) دمقالومجموعه)، ۱۳۷۸ش
٤۱ ـ پښتو چاپي آثار (دمقالومجموعه)، کابل ، ۱۳۵۷ ش
٤۲ ـ دپښتو ټولني تاریخچه ،پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۵٦ش
٤۳ ـ بینوا ویب پاڼه ، ٦ نومبر ۲۰۰٦ع
٤٤ ـ ټول افغان ویب پاڼه ، ۱۱زمری ۱۳۸۵ش
٤۵ ـ سپلمۍ ویب پاڼه
٤٦ ـ دسراج الاخبار کلکسیون
٤۷ ـ دطلوع افغان کلکسیون
٤۸ ـ زمامتفرق یادابنتونه

49 Tony, Crowley, Standard English & the Politics of Language , N.Y
50 Encyclopaedia Britannica
51 Illustrated World Encyclopaedia, N.Y.
52 Oxford, Current English Dictionary, 1998
53 Wikipedia Encyclopaedia, (Inter-net)